Історія і Суть Протестантизма.

ЦІНА 90 ц.

Історія і Суть Протестантизма.

Написав З. Бичиньский.

1911.

ПІТТСБУРГ ПА.
Slavonic and English Printing Co.

ЧАСИ ДО ВИСТУПЛЕНЯ ЛЮТРА

1. Римске папство осягає найвисшу власть.

Римске папство упокоривши Гогенштавфів в 13. віці, очистило собі дорогу до осягненя , від давна вже бажаної, найвисшої власти сьвітскої і духовної над цілим цивілізованим сьвітом. Законність тим стремлінням мали надати пофальшовані Римом Декрети Ізидора. Теорія середновічного Християньства зістала сповнена. Одна християньска церков, ей підчинений цілий цивілізований сьвіт, а на ей чолі непомильний папа.

З часом житє дочасне і вічне людий опинило ся в руках духовеньства. Власть церковна була необмежена, а ей істнованє було забезпечене правом уділюваня тайн. Всї мешканцї християньского сьвіта, через крещенє входили до царства божого тут на земли, се є церкви, а спасенє людий було можливе лише через церков, а іменно, если люди приймали тайни, сповідали ся перед сьвященіками і повинували ся розказам церкви. Загальною була віра в середних віках, що посередництво сьвященика є конечне до спасенія. Добрий католик нїколи не сумнївав ся, що в духовних справах духовеньство було Богом поставлене над сьвітскими людьми, що власть та походить від права духовеньства уділювати сьв. тайни, що папа римский властиво посїдає то право і що він є старший від всякої сьвітскої власти. Тома Аквінас, найславнїйший католицкий теольоґ, учив, що повинуванє ся папі є конечним кождій живучій людині. Він сказав,що після закону Нового Завіта, король мусить підлягати сьвященикови в тій мірі, що если би показало ся, що король є

єретик, папа мав право позбавити того короля його престола, увільняючи його підданих від послушеньства.

Так отже папство присвоїло собі двояку власть, сьвітску і духовну.

Власть сьвітска полягала на тім, що, як висше сказано, папа мав право скидати королів, та надавати їх посілости другим.

Власть церковна з часом означала те, що епископ римскій, се є папа, був единим, загальним епископом, в котрого руках спочивали всї духовні і церковні власти, прочі же епископи і сьвященьство, се були папскі аґенти призначені ним вести церковну адмінїстрацию. На тій підставі папа був абсолютним володїтелем над царством, котре називало ся духовним, однак котре зовсїм не рїжнило ся від Франциї або Іспанії. Після середновічних ідей люди були духовні, если вступили до монастиря; землї, лїси, води були духовні, если були церковною власностю; будівля була духовна, если лежала на церковнїй земли. Се папске царство невластиво назване духовне, лежало роскинене по цілій Европі, в виді діоцезийних земель, монастирских і парохіяльних посілостий перемішаних зі звичайними королївствами і княжествами. Папскі піддані, се є духовеньство, після застережень пап, не були зобовязані до нїчого взглядом сьвітских володїтелїв дотичних земель; они були вільні від сьвітского закона і податків, они були залежні лише від папи, і лиш йому платили податки. Се як раз було причиною безконечних борб сьвітских володїтелїв з церквою, і се було одною з причин реформациї.

Звичайно епископи мали немалий полїтичний вплив, окрім величезних доходів. В деяких краях володїтелї були немало інтересовані, щоби епископ був по їх волї. Часто королї іменували епископами членів своєї родини, розуміє ся, если мали полїтичний вплив в Римї; часто папа імену-

вав во всїх приклонників, а найчастїйше, в часах, коли демораліэация папства доходила вершка, папи римскі виставляли епископства на лїцитацию. Хто дав більше, без взгляду чи він був кваліфікований, чи ні, зіставав епископом і діставав право до дієцезіяльних доходів. Загально розповсюднила ся віра, що церков то власність папи і що він має повне право поступити зі своєю власностию після волї. Деякі побожні люди бачили, що не повино так бути, однак після їх думки на се не було иньшої ради, хиба що Господь Бог змінить серце римского папи.

Пословиця каже, риба псує ся від голови. Так само і католицка церков зачала псувати ся від мнимих наслїдників Петра. Як не можна сказати щоби деспотичний монарх був виключно відвічальний за правлїнє,так і римске папство мало своїх дорадників, римску курію, котра в часах дореформацийних вповнї достроїла ся до неморальности папства. А повага папства була така велика скрізь по Европі, що на примір Августин Тріюмфус в 1324 р. сказав, що рішеня папи і рішеня божі суть все однакові. Один бесїдник підчас пятого латераньского собору назвав папу Юлія І.: "ти другий Боже на земли," а папа Лев X. в році 1516, се є вже перед самим виступом Лютра, заявив, що хто не повинує ся папі, поповняє смертельний гріх.

2. Доходи папства.

Мимо тих всїх заяв, папи 14. і 15 віку зовсїм не заслугували на подібний послух та пошану, —о скільки послух і пошана належали ся моральним провідникам того рода, як Гільдебранд, або Урбан II. Виставне та роспустне житє і полїтика папства вимагали незвичайно много гроший. Погоня за грішми і спосіб як їх дістати, стали жерелом морального упадку римского папства. Папа Іван XII. (1316—1334) здаєть ся був першим, що ввів в житє

новий спосіб, з відки черпати гріш. Треба признати що гроша потребував він не для розпустного житя, але для переведеня своєї політики. Він був першим папою, що зробив уділюване дочасної і вічної ласки, жерелом доходу. Властиво папа не казав собі платити за уділюване ласки, але за страчений час, за запротоколованє і. т. д. Заплата була відповідна до уділеної ласки, а також залежала від маєтку того, що убігав ся о ту ласку.

Жерела доходу римского папи можна поділити на слідуючі кляси:

Десятина, се є десята часть церковних доходів на услуги папства, часом була призначена на виїмкові ціли, як, Хрестоносні походи. Властиво досятина мала бути призначена лише виключно на виїмкові ціли, побирана постійно, була нераз причиною завзятих непорозумінь. Коли папа Александер VI. оголосив в 1500 році, щоби складати десятину, французке духовеньство відмовило послушеньства. Папа екскомунікував (виключив з церкви) їх за се. Однак паризкий університет заявив, що екскомунікація не є правна, і папа ві відкликав.

Аннатес - полягало на тім, що сьвіжо поставлений церковний зверхник як: епископ, архиепископ, ректор монастиря і т. д. був зобовязаний дати дохід з першого року свого урядованя на місцеві потреби, як, направу церковних будинків, або на запомогу родини його попередника. Так звичайно діяло ся до часів папи Івана XXII. коли він призначив, що Аннатес мають бути призначені яко сталий податок на загальні потреби папства.

Прокураціонес —се були гроші стягані з дієцезій епископами і архидіяконами на покрите коштів їх візитації. Папи римскі і се зробили жерелом свого доходу, і домагали ся з разу частини, а відтак цілого сего доходу.

Дохід з опорожнених бенефіцій почавши вже від XIV,

віку, звичайно в цілости переходив до папскої каси.

В кінци були еще Субсідес, запомоги, котрі полягали на добровільних жертвах вірних, і котрі також йшли до папскої каси.

Се були реґулярні жерела папского доходу. Окрім них були еще нереґулярні жерела, котрі, треба тут зазначити, приносили далеко більший дохід. За відповідною заплатою, церков давала диспензу, се є звільнене від дочасної кари, за всякі переступства канонічного і морального закона, як приміром, за подружія в родині, за нечесний дохід в промислї, за недодержане посту, і так дальше. Се справдї була огидна і деморалїзуюча торговля, негідна Христової науки. Се бачив Лютер і він був в праві сказати, що папство римске се місце, де за гроші можна всьо зробити, можна уневажнити присягу, монах може бути звільнений від свого чина, сьвященик може оженити ся, байстрюки можуть зістати правними дітьми, де сором і нечесть можуть доступити великих почестий, і так далї, а то всьо за гроші. "Та римска куря —каже Лютер —се місце де дїс ся купно і спродаж, виміна і ошуканьство, рабунок і крадїж, брехня і лайдацтво, і всякі иньші роди образи божої, так що правлїне антихриста не було би гірше.

Се ще не всї доходи папства. Римска куря була найвисшим апеляцийним судом західної церкви. Ся обставина була жерелом великого доходу. Церковні справи були апельовані прямо до папи, і звичайно хто привіз до Риму більший мішок золота, той вигравав справу. Папскі суди були звісні зі свого рабівництва і перекупства. Кождий документ переходив через неімовірне число рук, і відповідно неімовірна була заплата. Суть докази, що деякі справи коштували від 24 до 41 разів більше, як закон приписував.

Також часто пожичали папи гроші на високий процент.

Рабівництво і здирство в римській курії збільшило ся коли папи зачали продавати ріжні уряди довкола себе. Вже папа Боніфатій IX (1389—1404) спродавав ріжні уряди тим, що найбільше заплатили. В році 1483, коли папа Сикстус IV. хотів викупити свою тіяру і бриляпти, котрі заставив за сто тисяч дукатів, він збільшив число своїх секретарів з шістьох на двайцять чотири і зажадав від кождого з них 2.600 фльоренів за уряд. В році 1503. папа Александер VI. щоби зібрати гроший для свого сина Цезара Борджії, утворив 80 нових урядів і спродав їх по 760 дукатів. Папа Юлій II. за новоутворені уряди дістав 74.000 дукатів. Папа Лев X. (1513—1521) за спродаж новоутворених урядів дістав раз 90.000 дукатів, а другий раз 112.000 дукатів; і так дальше. Тепер варта застановити ся над тим, який дохід тоті уряди приносили, і хто то властиво оплачував всї ті гроші. Уряди куплені від папи були відпродувані другим зі заробком.

Коли папа Адріян VI. (1522—1523) совістно хотів очистити ту стайню Авгія, він побачив, що першим ділом реформи булоби порозганяти тих фарисейских урядників, котрі цілі свої маєтки обертали на купленє свого уряду. Не дивно отже що сей папа не довго сидів на престолї, кажуть що його строїли.

3. Моральний упадок Папства та Духовеньства.

Так отже зі зближенєм ся часів реформациї, роспуста, неморальність і сьвітовість пап доходила вершка зіпсутя. Се правда, що деякі з поміж пап того часу були добрі люде, однак не ставало їм релїґійного впливу на окруженє; підчас коли папи в роді: Климентия VI. Івана XXIII. Іннокентія VIII. Александра VI. або Юлія II. зовсім не ріжнили ся від найгірших, та найбільше здеморалїзованих сьвітских князїв того часу. А коли що раз голоснїйше давали ся чути

голоси, що так дальше не повинно, не може бути, папство було радше перешкодою всякій реформі, чим помочию.

Моральний і духовний упадок папства потягнув за собою упадок духовеньства. Релїґійність духовенства була на найнизшім степени. Старше духовеньство в своїм зіпсутю зовсїм не ріжнило ся від пап, низші духовні уряди, задля перекупства висших духовних урядників, щораз більше заповняли ся людьми темними і негідними, так що стан церкви, яко церкви Христової, зістав незвичайно загрожений. Набожність загалу христіяньства, можна сказати, значно збільшила ся, однак не була она підчинена духовеньству, котре майже зовсїм відчужило ся від сьвітского народа.

4. Національність ворогом папства.

Підчас коли папство і духовеньство через більше як два столїтя до Реформациї деморалїзовало ся, в західнїм християньстві зайшли певні зміни, котрі утруднили папству контролю над цїлим цивілїзованим сьвітом. Тим великим ворогом папства були уродини народного національного житя. Успіх середновічних пап полягав в великій мірі на тім, що папскі заїзди нїколи не стрічали ся з національним опором, они нїгде не бачили почутя національної єдности.

Нова національність прийшла до житя найперше у Франциї. Три спосібні королї, Людвик VI, Филип Август, і Людвик IX в XII і XIII столїтю, поволи витворили почутє національної єдности в сей простий спосіб, що нарід почув спільність своїх інтересів яко Французи, а був ворожо настроєний до всїх чужинців, то є тих що мешкали поза французскою територією. Се взглядно нове почутє було так сильне, що Филип IV (1285—1314) оперши ся о него станув до борби з папою Боніфатієм VIII, і приневолив саме папство під Клементом V опустити своє старе гнїздо і стати в ре-

якій мірі орудієм в руках Французької монархії. Слідуючі королі безупинно працювали над зцентралізованем власти а одним з найспосібнійших правдоподібно був король Франц I котрого панованє припадає як раз на часи реформації. (1515—1547.)

Подібний зріст національного почутя дає ся також замітити в Анґлії. Анґлійські королі маючи за собою ухвали парляменту, успішно поборювали всякі шкідливі Анґлії розпорядженя папскі, почавши вже від Едварда I. (1272-1307). Найвизначнійшим було панованє Ґенриха VIII. (1509-1547)припадаюче на час реформації, подібно як панованє Франца I.

Іспанія перейшла зовсім відмінні від попередних держав досьвіди, заки в ній зродило ся національне почуте. Почавши від 71 року, она позіставала під властию Магомеданців, і вела з ними безустанні борби щоби визволити ся. Остаточно 1492 року послідне пристановище Маврів,Ґранада, дістало ся в руки Іспанців. Борби з Магомеданцями дали почин утворенію ся національної єдности, котра дійшла до розцьвіту за часів Фердинанда Араґоньского і Ісабелї Кастилійскої. Відкритє нового сьвіта не тільки побільшило іспаньскі посїлости, але також заповнило каси нечуваною скількостю золота. Не дивно отже, що коли настала реформація, всїх очи були звернені на Іспанію, котра після смерти Фердинанда 1516 р. перейшла на його внука 16 лїтного Кароля V, котрий вже посїдав Нідерлянди, а в кілька лїт пізнійше зістав нїмецким цїсарем.

Італія представляє ся в тих часах зовсім відмінно від трох повисше вичислених держав. Нїгде не було так великого маєтку, так високої культури, так розвиненої штуки, такого великого торговельного житя, як в північній части італійского півострова. Однак нїгде небуло більшого політичного розламу і ворожнечі, як якраз в Італії. З кінцем

XV в. пять держав було в Італії, Мілян, Венеция, Флоренція, Церковна Держава і Неаполь, і всї ті держави були в вічній борбі зі собою. Ті борби мали такий вплив на папство, що папа брав дїяльну участь в політиці, неначе съвіцкій пануючий. Папа Александер VI бере велику участь в інтри ґах політичних Італії в користь своєї родини. Папа Юлій II. (1503-1513) яко полководець вів своє військо до борби проти Перуґії і Больонії. Дуже часто рішеня папів були наслїдком політичних причин радше, чим релїґійних. Політичні причини сприяли навіть розвоєви протестантизму, коли папа помагаючи Франції, повздержав Кароля V від придавленя реформацій Лютра. В загалї вмішуване ся пап до политики і суперництво поодиноких держав Італії, стануло на перешкоді витвореню ся Італійскої національности.

Німеччина не много ріжнить ся від Італії в тих часах. Власть цїсаря була ограничена могучими князями. Почутя національної єдности тут еще не слїдно. Єсли князї німецкі опирали ся часом рабівництву пап, то робили се на свій власний рахунок, ніколи в імя цїлої німецкої нації, або держави. Селяньство німецке не брало участи в правлїню, оно находило ся в підданьстві, було приневолюване до праці для жорстоких панів. Поміж селяньством і панами, передовсїм в полудневій Німеччині була страшна ненависть. Селяньство, кілька разів, ідучи за приміром сусїдної Швайцарії що виборола собі свободу від Австрії оружием в руцї, ворохобило ся проти своїх панів, однак все зістало в кровавий спосіб привернене до послуху, без поправленя своєї долї. Підчас коли селяньскі заворушеня мали місце в полудневій Німеччині, північна Німеччина мала свої клопоти з властями церковними, так що з початком XVI в. неспокій і щось неначе вижиданя зміни заповнило цїлу німецку державу. Серед того часу до великої сили приходили німецкі міста, самоуправляючі ся, залежні лиш від цїсаря.

Міста ті взрастали в маєтки через торговлю і промисл, а мешканці були ворожо настроєні до шляхти і духовеньства. Підчас коли неспокій переважав по цілій Німеччині, а власть цісаря була дуже незначна, поодинокі княжества приходили до великої сили. Дві Саксонії - електоральна і княжа, Бранденбург, Бавария, Гессия, Палятинат над Реном занимали найвизначнійші місця.

Маючи сей політичний перегляд християньских держав перед очами, легко можна побачити, що папство, щоби утримати ся на вершку своєї власти, не легку мало роботу. Оно могло еще мішати ся до політики поділеної Німеччини, однак Анґлія, Франция та Іспанія з початком XVI віку рішучо оперли ся впливам папства, і іменованє висшого духовеньства взяли в свої руки. З часом і Німеччині надоїла ся опіка папства, котра на тім полягала, як сказав цісар Максиміліян, що папа римский мав сто раз більший дохід з Німеччини, як він сам. Німеччина кілька разів протестувала проти надужить Риму, а найважнійший був протест з 1510 року.

Коли отже сильні правительства оперли ся папству, а навіть слабі виражали своє невдоволенє, не дивним буде видавати ся, коли з початком XVI віку питали люди; чому духовеньство не має платити податків, чому духовний суд має судити справу, в котрій розходить ся о сьвіцкі інтереса попа, чи се справедливо, щоби церков дерла з бідного селянина десятину, а в кінци зачали питати ся, чи не час би вже був той тягар скинути собі з плечий.

Питаня такі були щораз частійші та сильнійші, в міру зросту нового національного житя, котре означало зріст впливу сьвітских людий. Часи зміняли ся. Ученість вже перестала бути виключною власностию духовеньства. Нові напрями в політичнім і науковім сьвіті зачали проявляти ся і незвичайно скоро приходили до сили. Середновічна фільо-

зофія вістала підкопана, а ей місце заняла нова наука.

5. Схоластицизм.

Найважнійшим витвором середних віків є схоластицизм. Схоластичною наукою називаємо змагання церкви виложити, розяснити та оправдати правди Христової віри через фільозофію. Ей ціль була звінчати теольоґію і фільозофію. Найспосібнійшим на тім поли був Тома Аквінас. В своїм теольоґічнім творі "Сумма" він зробив фільозофію орудиєм віри. Тут треба йому признати, що він вчив, що сама фільозофія не доведе до релїґійної правди, що потрібне є обявлене. Однак фільозофія показув розумність того що церков і Сьв. Письмо учило виказує непостоянність закидів проти церкви. Ціла католицка теольоґія по нинїшний день є оперта на науці Томи Аквіна. Учить він там про верховну власть папи, про жертвенний характер служби Божої, про чистилище, індульґенциї, (про них буде бесіда пізнійше) і про цілу систему сьв. тайн.

Вже з початком XIV віку виступив Вилям Оккам, і виказав слабі точки теольоґії Томи Аквіна. Уважаючи знанє випливом досьвіду, Оккам, хотяй сам не був скептиком, доказував, що багато правд Христової віри, не то що не дадуть ся доказати фільозофією, але навіть суть противні фільозофії. Він заперечив теольоґії фільозофічний підклад, і заявив що Христова наука полягає виключно на повазі божого обявленя. Наука Оккам-а мала чималий вплив в часах перед реформациєю, і не мало захитала повагу католицкої теольоґії.

6. Відродженє.

Нова наука, Відродженє, котра властиво спричинила упадок схоластицизму, в своїм ширшім значіню представляє перехід з середних до нових віків. Всї наші теперішні понятя про житє і думку, находять свій початок в тім часї.

Старинна література Риму і Греції була звісна середним вікам, однак тепер она набрала нового значіня. Так стало ся зі всїм.

Новий сей напрям найперше появив ся правдоподібно в Дантовій Божественній Комедиї. Пятнайцятий вік приносить нам цїлї гуртки-школи приклонників сеї нової науки. Шириню ся їх ідей пособляє винахід друкарскої штуки і паперу.

Побіч писателїв нової школи і штука розвиває ся на старинних взірцях, і показують ся ґенії в роді Леонардо да Вінчі, Рафаїл і Михайло Анджельо.

Під впливом нової науки зіставала цїла західна Европа вже на пів століття перед виступом Лютра. Она загніздила ся в Німеччині в університеті Гайдельберґ, де Рудольф Аґріколя учив аж до своєї смерти 1485 року. Також університет в Ерфурт вславив ся своїм представителем нової науки в особі Райхлїна, котрий написав латиньский словарь і першу грецку і єврейску граматику. В 1500 р. нова наука була широко росповсюднена по Німеччині. Приклонники ві були в тїснїй звязи з собою, а відступництво їх від католицких церковних ідеалів було значне. В Анґлії Колет (1466-1519) і Море (1478-1535) атакували схоластицизм і пропаґували широкі, толєранційні ідеали церкви. Подібного духа були Француси Буде, бібліотекар Франца I. і Лє Февр з Етаплес. В Іспанії нова наука знайшла горячих приклонників в особі кардинали Ксіменеса основателя університету в Алькаля і Антонїя де Лєбрія, професора клясичної літератури в Алькаля і Саляманка. А найславнїйший з поміж них всїх Еразмус, можна сказати, був горожанином цїлої Европи. Ученість його і образованє зєднали йому подив цїлого наукового сьвіта. Він був неначе пророчня гуманістів, то є приклонників нової науки, в першій третині шіснайцятого століття.

Провідники гуманїзму мали на серцї також направу церкви. Они бажали дати церквї більше просьвічене, ширших поглядів і моральнїйше духовеньство. Они були противні середновічним забобонам і звироднїлому монашеству. Перед усїм они заохочували до науки жерел Христової правди. Сьвяте Письмо появляє ся в оригінальній грецкій мові. Твори Платона і отців церкви суть предметом совістних студий.

Кромі нової науки ґеоґрафічні відкритя мали незвичайно великий вплив на людску думку. Одно відкрите слїдує за другим в короткім часї. Відкрите Америки, відтак Спокійного Океана, відтак подорож доокола землї, завойоване нововідкритих країв, їх кольонїзация, се історичні події, котрі ідуть рівночасно з релїґійною реформациею. Середновічна віра в плоскість землї щезла, так само, як твердженє Арістотеля, що нїщо не може жити на рівнику. Безпосередно, ґеоґрафічні відкритя не мали жадного впливу на релїґійну реформацию. Однак без сумнїву, они побільшили то чутє і переконанє, що сей вік стоїть на порозї великих змін, між иньшими і релїґійних.

Підчас коли нові політичні і інтельлектуальні сили випинали на сьвітло денне, з котрими папство мало би боротися, єсли би хотїло задержати своє середновічне верховодство, показало ся ясним, що відносини сотворені середними віками, мають змінити ся основно. Ті стремлїня, одні реакцийні, другі революцийні, однак оба були противні істнуючому станови церкви.

Найзагальнїйшим було стремлїнє до направи духовного стану церкви, і до переміни папства з абсолютної на конституцийну монархію. В тім напрямі відбули ся собори церковні в Пізі (1409) в Констанциї 1414-18) і Базель (1431-49). Значнїйші теольоґи, як, Д-Айлї, Ґерсон, Клеманджес, хоч тримали ся строго католицкої теориї що

до спасенїя, твердили що є ріжниця поміж загальною церквою, котрої головою є Христос, а римскою церквою, котрої головою є папа римский, заступник Христа. Однак ся думка хоч можна було сподївати ся, не повела їх до розріжненя видимої і невидимої церкви. Хоч они застерігали ся що папство установлене Богом, всеж таки твердили, що загальний собор, представляючий універсальну церков, має право тримати суд над папою, може обмежити зачерк його дїланя, може скинути його єсли окаже ся негідним, і має право укладати закони для церковної адмінїстрації.

Правдоподібно ті гадки були би переведені в житє, і були би не мало причинили ся до поліпшеня стану упадаючої церкви, если би непорозуміня, сварки, партийність і нездарність соборів, не станула тому на перешкоді. Вміто ї зменшити, власть папи зростала, і всякі стремлїня проти неї зістали розбиті папскою клїкою. Се показало наглядно, що годї надіяти ся якої небудь поправи з внутра церкви.

7. Предтечі реформації.

Властивими предтечами нїмецкої реформації, були поодинокі личности в католицкій церкві, котрі своїми писанями і вплином підорвали повагу папства, і промостили серед віруючих дорогу реформації Лютра.

Марсилій з Падуи (1270-1342) бистроумний противник нагромадженя власти в папских руках, представив свої ідеї в творі "Оборонець мира". Прикладаючи до церкви своє понятє про державу, де найвисша і послїдна власть є в руках народа, а де пануючі суть лише відвічальними виконавцями тої власти, він твердив, що понятє "церков" не є обмежене до означеня сьвященичого стану, але оно обіймає всїх віруючих Християн, се є духовеньство і сьвітских людий. Подібно як в сьвітских справах, нарід, так і в церкві, вірні, мають начальну власть над урядниками. Авторіте-

том в церкві є Сьвяте Письмо. Найвисшу власть в церкві має загальний собор, котрий складає ся з духовеньства і сьвітских людий. Сьвяте Письмо вчить — писав Марсилій—що всьо духовеньство є рівне, сьв. Письмо нїчого не каже про папів, анї епископів, анї архиепископів, і ті уряди хоч може і потрібні, суть видумані людьми. Духовеньство має бути іменоване вірними дотичної місцевости, а если покаже ся невідповідним, може бути скинене. Супроти сьвітских законів держави, духовеньство і сьвітскі люди мають однакові права. Сьвященик не має права судити або рядити сьвітскими справами, або надавати силу екскомунїкації при помочи сьвітских судів. Екскомунїкация сьвященика, має лише тогдї своє значінє, коли она годить ся зі судом Бога, котрий один знає всї тайни людського серця. Цивільний суд не має права карати єретиків, хиба лише тогдї, коли они виставляють на небезпеченьство публичний спокій.

Наука Марсилія була справдї великим засївом, котрого плоди мали бути пізнїйше зібрані. Се, чого він домагає ся, зістало здійснене в протестантизмі. Ідеї як: Рівність всїх вірних, власть Сьв. Письма, людский, а не божий початок папства, і т. д., промостили дорогу науцї Лютра. Не диво що папа Климент VI в роцї 1343 сказав, що не читав творів більшого єретика, як той Марсилій.

В певній мірі послїдувателем думок Марсилія був Вилем оф Оккам (1280-1347)анґлїйского походженя. 1322 року, папа Іван XXII заявив що єретиком є той, хто вчить, що Христос і апостоли не посїдали жадної власности. Ся заява папи обурила оф Оккам, котрий вірив в евангельске убожество. Він тогдї виступив проти папства, хоч справдї не усуваючи його, і вчив, що папа не повинен мішати ся до сьвітскої полїтики,виступив проти виставного житя папи,його гордости, і т. д. бо то всьо не годить ся зі Сьв. Письмом,

котре є одиноким авторітетом. Погляди оф Оккам не суть так скристалїзовані, і не сягають так далеко, як погляди Марсилія, однак він більше був умістний в тих часах, і мав далеко більший вплив.

Іван Вікліф (1320-1384) анґлійского походженя, професор в Оксфорд, був без сумніву одним з найспосібнїйших реформаторів, в дореформацийних часах. Вже в 1366 р. він остро виступив проти заїздів папи на Анґлію. Ідеї його дуже скоро ширили ся поміж народом. Він заперечив папам право до сьвітскої власти, був приклонником евангельского убожества і остро виступав проти складаня всяких жертв і податків на ціль папства і церковних достойників. Він казав, що правдива церков, є церков невидима, зложена з призначених, чи вибраних вірних, і она повинна бути відріжнена від видомої церкви. Сьвяте Письмо є підставою віри. А коли 1378 року двох папів зістало вибраних, котрі вели між собою завзяту борбу о першеньство, Вікліф заявив, що лиш оден є голова церкви, а ним є Ісус Христос, а папи в роді тих що бороли ся, суть заступниками антихриста. Він знав, що жерелом тверджења духовеньства, що оно є вище від сьвітских, є власть сповнюваня ними чуда евхаристиї. Тому він взяв ся до розібраня сеї власти на підставі Сьв. Письма і розуму, і 1381 року, на здивуване цїлої Анґлії заявив, що наука про чудову переміну евхаристиї є блудна, і повинна бути відкинена. Дальше він заперечив, що церков є непогрішима в справах віри, відкинув потребу устної сповіди, критикував науку про чистилище, паломництва, почитане сьвятих і їх останків, і казав, що то всьо є противне науцї Сьвятого Письма. Він твердив, що в церкві мають бути лише два уряди, сьвященика і диякона. Окрім сих наук він брав велику участь в практичнім подаваню народови науки Христової. Замість служби божої, він і його приклонники, зачали проповіду-

вати Слово Боже в церкві, по домах і на улицях, в англійській мові. Він також надруковав Сьв. Письмо на народній, англійській мові.

Число приклонників Вікліфа сильно зрастало, а його вплив розширив ся далеко поза границі Англії, і сягнув аж до Чех. Молодий професор празького університету, Іван Гус, (1369-1415) познакомив ся з писаннями Вікліфа, і зачав ширити його ідеї в Чехах. Іван Гус, був се чоловік великої віри, любитель правди, і незвичайно впливовий на своє окруженє, яко знаменитий проповідник. Значна часть мешканців Праги приняла погляди Вікліфа, предложені вимовно Гусом, а 1415 року, Гус засуджений собором в Констанциї, згинув мученичою смертию. Однак Гус не додав нїчого нового до науки Вікліфа, окрім хиба того, що він був прихильником причастия під двома видами. В дійсности Гус навіть не був такий радикальний як Вікліф. Гус згинув мученичою смертию, хоч, если би був відрік ся своїх поглядів, був би ощаджений. Однак Гус мав геройского духа, а совість його не знала викрутів. Коли він станув перед собором в Констанциї, і подібно, коли сто літ пізнійше, Лютер станув перед соймом в Вормс, дві ворожі теориї, як уживати Богом даних нам спосібностий ума, стерли ся зі собою; а ворожнеча їх не скінчила ся і по нинїшний день. Становиско собора, що кождий християнин повинен піддати свої погляди під осуд церкви, а на случай потреби, виречи ся їх, є по нинїшний день наукою католицкої церкви; а тверджене Гуса, що чоловік є відвічальний перед Богом за цїлковите і свобідне уживанє особистого осуду, є і по нинїшний день наукою протестантизма.

Однак ні оден з мислителїв тут вичислених, хоч они дали почин многим наукам, котрі відтак стали сутию протестантизма, не вірвав цїлковито з наукою католицкої церкви, що до теориї спасенія; і через те на тім житєвім пи-

таню, они радше клонили ся до середновічної церкви, чим до протестантизма. Они не суть отцями протестантскої реформациї, однак они показують як глубоке було бажанє якої небудь реформациї істнуючого стану церкви, та як низько упав духовний стан.

8. Нові релїгійні секти.

Окрім тих систематичних предложень і оспорювань наук, котрі представляло папство, в релїгійнім житю Европи того часу, бачимо еще много иньших доказів, що житєвість Сьв. Письма не полягає на одностайности форми чи науки. Ми бачимо в нутрі церкви і поза церквою, ріжні релїгійні секти, котрі з протестантизмом нїчого не мають спільного, котрі однак є доказом живучости Сьв. Письма, і його безпосередного впливу на віруючих.

Містицизм, передовсїм в краях положених над Реном, кладе велику вагу на середновічний асцетизм, і поскромлюванє тїла, однак привязує лише малу вартість до церковних церемонїй; перворядної вартости є нова душевна сполука з Богом, і нове душевне народженє ся. На тій науцї основали ся секти під назвою, "Приятелї Бога", і "Братя спільного житя". Секти ті досить скоро ширили ся поміж сьвіцкими людьми в Нїмеччинї, Швайцариї і Нїдерляндах вже з кінцем чотирнайцятого столїтя.

Релїгійна секта, "Катарі", або "Чисті", незвичайно ворожо успособлена до Риму, повстала в полудневій Франциї. В XII столїтю они стали незвичайно грізні для католицизму, однак в першій половинї XIV віку, при сполучї сил церкви і держави, они зістали з нащадком винищені.

Сектї Вальдензів дав початок Вальдо з Лїону, у Франциї, около 1173 року. Цїль їх була: проповідувати Євангелїє, і жити дословно, як учив Христос в своїй Проповіди на Горі. У них гололна річ, се була проповідь а понеже они

вірили, що сьвітскі люди мають проповідати, через те усунено їх з католицкої церкви. В початках їх істнованя они мало ріжнили ся від католиків, однак з часом, коли знане сьв. Письма у них збільшило ся, збільшила ся і ріжниця їх від католиків.Сьв. Письмо они толкували в дословнім значіню, і оно було основою їх віри. Они не вірили в складане присяги, не вірили в кару смерти, в війну; всегда по двох їх ходило проповідувати Евангеліе, а одинокою формою молитви, була Молитва Господня. Они вели асцетичне жите, вірили в сповідь, целібат і піст. З часом ідеї їх розвивали ся дальше, і они були противні молитві Богородице Дівo, і Апостольскому Символови віри; не вірили в науку переміни хліба і вина в правдиве тіло і кров Ісуса Христа в Евхаристиї, не вірили в чистилище, анї в молитви до сьвятих, і за померших; відкинули всї сьвята, окрім неділї. Місийна їх робота і відправи, зовсім природно відбували ся в тайні перед оком католицкого духовеньства, а про силу сеї секти, як також про їх розпросторонене, знаємо лише зі справоздань тих, що їх переслїдували. В XIV і XV. віці, секта та мала много приклонників окрім Франциї, також в Італиї, Німеччині, Австриї і Швайцариї. В Чехах они прилучили ся до руху Гуситів, а коли прийшла реформация, они затягнули ся під стяг протестантский.

9. Зріст індивідуалїзму.

Всі ті ферментуючі сили, полїтичні, інтелектуальні, і релїгійні, з наближенем ся часу реформациї, значно скріпили ся новим духом індивідуалїзма, котрий черпав свою поживу в тій новій науці. Середні віки, не лиш в релїгії, але взагалї в житю, не знали того що то є індивідуальність. Вся людність складала ся з каст, кляс і корпораций, в котрих одиниця цїлком загибала. І взагалї, середновічне жите стремїло до знищеня всяких індивідуальних власностий, і не

диво отже, що ми бачимо монумента середновічної штуки і архитектури, прямо доведені до досконалости, однак імени тих артистів і будівничих ми звичайно не знаємо, а про їх житє, лише часом, і то дуже мало.

Однак в XV і XVI віці всьо змінило ся. Корпорациї зачали упадати, а на верх зачали вибивати ся одиниці, котрі своїми особистими спосібностями стали звертати на себе увагу. На поли штуки зазначили ся ярко, Рафаїл, і Михайло Ангел; на поли письменьства, Еразм, був майже обожаний; Колюмб, завдяки особистій відвазї, відкрив Америку; Коперник відкрив нове небо недовірчивій Европі. Місце корпорацій заняли одиниці. Особиста спосібність мала поле до розвою і до попису. Церков все ще тримала ся свого традиційного становища, однак кождий бачив і чув, що зміна наближає ся.

10. Гуманїзм в Нїмеччинї.

Коли нова наука в перше показала ся в Нїмеччинї, она не принесла загального відродженя культури, як се приміром мало місце в Італії. Нова наука, для перших нїмецких гуманїстів, була средством самообразованя; она мала ареформувати образованє в загалї, мала усунути застарілі методи, теориї і науки а перед усїм, нова наука мала зреформувати церков і очистити громадске житє. Одним з таких гуманїстів був кардинал Николай Кусанус, на початку XV столїтя. Він получив ученість з мирним християньским житєм. Іван Весселъ (1420-1489) в погонї за наукою звидївши значнїйші унїверситети, зібрав коло себе молодїж, учив грецкої і єврейскої мови, а при тім критикував католицку теольоґію. Він твердив, що огонь чистилища не може бути правдивим матеріяльним огнем, а також остро виступав проти індульґенций, так що Лютер, коли вже зачав борбу з Римом, і попались йому в руки твори Весселя,

сказав, що если би був їх читав перед тим, вороги би були сказали, що всі його думки запозичені від Весселя. Між иньшими гуманїстами визначає ся Севастиян Бранд, автор славного "Корабля дураків". Однак на перше місце поміж нїмецкими гуманїстами, заслугує Іван Райхлїн (1455-1522) Він був горячий приклонник нової науки, і завдяки йому грецка мова стала популярна в Нїмеччинї. Також можна сказати, що єврейска мова зістала через него введена до Европи. Він є автором першої граматики і словара єврейскої мови. Він вірив, що єврейска мова не лише була найстарша, але і найсьвятїйша. Бог говорив нею. Цїлий Старий Завіт написаний в тій мові. Ісус Христос научав в тій мові.

Одна подія в житю Райхлїна не мало причинила ся до піднесеня його імени, яко справдї ученого чоловіка, та кож помогла згуртувати всїх гуманїстів в оден табор, супроти нападів приклонників старого порядку.

Оден жид, Іван Пфефферкорн 1505 року зістав навернений на Християньство. В своїх змаганях, щоби навернути всїх жидів, він писав рїжні книжки, в котрих предкладав, щоби жидам не вільно було занимати ся лихвою, щоби їх приневолити до слуханя христіяньских проповідий, а в кінцї він попав на цїкаву гадку, щоби всї жидівскі релїгійні книжки попалити і знищити. На виконане сего пляну він навіть здаєть ся дістав позволене цїсаря. Він був переконаний, що коли спалити жидівскі книжки, они будуть мусїли приняти Христову віру. Однак не всї були тої самої гадки, що навернений жид. Через се прийшло до великих непорозумінь. Щоби те все залагодити, архиепископ з Мейнц постановив засягнути поради найвизначнїйших людий, поміж ними і Райхлїна. Райхлїн розібрав ту справу докладно і безсторонно. Він подїлив єврейскі книжки на кілька кляс і висказав про них свою гадку. Він казав що нема навіть бесїди, щоби нищити Старий Завіт. Талмуд, се збір

викладів жидівского права ріжних часів,і ніхто не може про него висказати своєї гадки, хто цілого не перечитав. Райхлін дістав лише виїмки, а в них не знайшов ні богато доброго, ні богато злого,тому нема потреби нищити тих книжок. Иньші книжки, як Кабаля, коментарі до Старого Завіта, проповіди, і т. д. суть навіть великої вартости для Християн. Свій осуд закінчив Райхлін тими словами, що найкрасший спосіб, як поступати з жидами, не є палити їх книжки, але зайти з ними в розумний, лагідний і приязний розговір. Суд Райхліна був одинокий, всі иньші радили палити жидівські книжки. Із за сего посипались напади на Райхліна і вивязалась борба з одного боку Райхліна і Гуманістів, а з другого католицких назадників. Борба та тревала шість літ, і закінчила ся побідою Гуманістів.

Найцікавійшою книжкою, яка появила ся підчас сеї ворожнечі, є "Епістоле Обскурорум Вірорум". Книжка та стоїть в такім самім відношеню до схоластичних диспут, при склоні XV віку, як "Пригоди Дон Кіхота" до середньовічного рицарства. Книжка та мала на цілі висьміяти і представити недотепність противників гуманістів в загалі, а Райхліна спеціяльно. Ось тут виїмки зі сеї книжки:

"Маґістер Шафмулюс пише з Риму що в пятницю рано пішов на сніданє до Кампо Деї Фіорі, і казав подати собі яйце, котре, коли вітворене, мало в собі курятко. "Скоро," сказав його товариш, "проковтни то курятко, бо як господар побачить, то скаже тобі заплатити не за яйце, а за курятко". Він послухав, забуваючи на пятницю і піст. Не знаючи чи він согрішив, чи ні, засягнув поради у одного теольоґа. Сей його зовсім успокоїв, кажучи, що курятко в яйци є те саме, що черваки в овочах або сирі, котрі люди можуть зовсім безпечно проликати, не наражуючи спасенія своєї душі навіть і в піст. Але другий, також дуже учений теольоґ сказав, що черваки в сирі або в овочах,

належать до роду риб, тому можна їх їсти в піст, але куряткo в яйци, се вже инша річ, се вже мясо."

"Поети післали свому дорогому маґітрови Ортуін кілька латиньских поезий, котрі справді не мають жадного складу, але се нїчого не робить. Автори сьвітских поезий мусять зважати на такі річи як ритм і рим, але їх поезиї про житя і дїла сьвятих, таких забаганок не потребують."

"Писателї признають, що часом їх житє не таке, як повинно бути, але Соломон і Самсон не були досконалї, а є сьвятими, а они мають в собі занадто много христиньскої покори, щоби старали ся перенисшити тих поважаних католицких сьвятих".

"Гуманїсти-поети суть дуже злї люди, они сказали, що благословенні мощі трох царів в Кольонії, се кости трох вестфальских мужиків".

"Оден проповідник, котрий говорив з великим чутєм, мав просту проповідь, без всяких високопарних фраз і теольоґічних викрутів, він лише говорив про Христа і Його спасенїє, а що найдивнїйше, люди дуже уважно його слухали. Така проповідь повинна бути заборонена".

Ся книжка справді показала комічну сторону приклонників схоляєтицизму і противників Райхлїна, і вповнї сповнила свою задачу. Найсьмішнїйшим є те, що деякі монахи і сьвященики не доглянули ся насьмішки в тій книжцї, читали еї дуже радо і других до сего заохочували. Оден навіть закупив кілька тих книжок, і роздав еї по монастирях.

З авторством сеї книжки є звязане імя Ульриха фон Ґуттен. Він був членом старої шляхоцкої, франконьскої родини, звісної зі свого завзятя, безправства і забіяцтва. За молоду родителї призначили його для церкви. Однак скоро він пізнав, що не чує в собі жадного покликаня, і що ненавидить цїлий схоляєтицизм, і проти волї батька утїк з монастиря. Він віддав ся цїлим серцем і душею новій на-

уцї. Він був гуманїст і поет, і мав витичену цїль, котрій позістав вірний через цїле своє житє. Його блудне і не все чисте житє украшав безкористний патріотизм. Він працював, укладав пляни, бив ся, підлещував ся, щоби лише зеднати Нїмеччину під зреформованим цїсарем. Що небудь стануло на дорозї його плянів, було предметом його нападів, а єдиним ворогом його було папство з кінця XV віку. Се папство обдирало Нїмеччину зі золота, оно водило за ніс цїсаря, оно щувало одну часть Нїмеччини проти другої. Заглада папства є конечна, думав фон Гуттен. Коли виступив Лютер, фон Гуттен зразу не звертав на него уваги, однак став його вірним приклонником і обожателем, коли побачив, що Лютер домагав ся свободи совісти і стремить до злуки цїлої Нїмеччини проти Риму.

11. Католицизм в Нїмеччинї.

Щоби тим лекше зрозуміти далекосягліть і духовну глубину протестантизма, треба зазначити, що жаден край не видавав ся так бути привязаний до середновічної католицкої церкви і папства, на пів століття перед реформациєю, як Нїмеччина. Папскій нунцій Алєандер єще 1510 року каже, що нїгде не був поміж народом, так щиро відданим римскому епископови, як Нїмцї. Італїйскі гуманїсти дивували ся силї релїгійних почувань Нїмців, а папска куря дивила ся на нїмецку побожність як на невичерпане жерело римского доходу. Нїмцї бажали користати зі всїх жерел ласки, звичайних, і надзвичайних. Они будували безчисленні церкви, записували маєтки на монастирі, купували індульґенциї, ходили на проиці, звиджували чудові місця, почитали мощі, а все те робили з такою вірою і набожностию, як жаден иньший нарід. Набожність нїмецка увійшла в пословицю. В містї Кольонї з кінцем XV віку було одинайцять великих церков, девятнайцять парохі-

яльних церков, 22 монастирів, 12 шпиталів, і 76 жіночих монастирів. Кождого дня відправлювано там більше як 1,000 служб Божих. На ті церкви і монастирі складали гроші зарівно бідні і богаті. Деякі з церков були переповнені золотом і дорогоцінними річами. В катедральній церкві в Беркї, голова сьв. Вінкентия-патрона була прикрашена великою скількостию золота і брилянтом, котрому не було ціни. В скарбнику тої церкви находило ся 70 золотих, а 50 срібних чаш, около 500 сьвященичих риз, прикрашених брилянтами великої вартости.

При склонї середних віків, проповідь в церкві зачала набирати значіня. Деякі достойники церковні не вагали ся сказати, що проповідь є важнійша чим служба Божа. Коли Сьв. Письмо в народних мовах щораз більше ширило ся поміж народом, показало ся конечним, щоби духовеньство поучало нарід в проповідях. Появили ся навіть підручники до проповідий, з котрих дуже популярний був "Спокійно спи." Там находили ся проповіди і вказівки для пастирскої роботи.

Щоби заінтересувати нарід, або щоби вволити його склонности, церков часто уряджувала величаві походи, процесиї, давала представленя з житя Ісуса Христа. Десятки тисяч народа брало участь в таких торжествах, котрі нераз тревали від рана до вечера. Такі торжества уряджувано в день Божого Тіла, на Різдво Христове, і т. д., а також коли папский делеґат приїхав до дотичної місцевости. Знаходимо в записках опис такого торжества процесийного в Ерфурт. Оно зачало ся о годині пятій рано. На чолї походу ішли дїти в числї 948 за ними 312 сьвящеників, відтак з університету 2,141 осіб за ними слїдували монахи з пятьох монастирів. Чашу з дарами несли старші достойники церкви попереджені людьми з величезними сьвічками. Они занимали середину походу. Відтак слїдувала рада міста,

всї міщани, жінки і дівчата. Дівчат було 2316. Они були уквітчані. Чотири з них несли лїхтарні, а найкраща з поміж них, чорно убрана і боса, несла хрест.

Ріжні біблїйні представленя мали на ціли обучати нарід в сьв. Письмі. З часом доведено їх до краю, і они нагадували радше поганьскі обходи. До таких належало "Сьвято Осла", котре мало нагадувати утечу до Египту. Гарна дівчина з дитятем на руках, сїдала на величаво прибраного осла. Відтак в процесиї ведено того осла головними улицями міста аж до церкви. Тут приміщено осла з дівчиною перед великим престолом, при котрім сьвященик відправляв Службу Божу. Після неї, всї вірні ревіли неначе осли. Щоби мати повний образ сего представленя, не завадить додати, що в одній рокописи знаходимо, що підчас сего сьвята, часто сьвященик, коли підносив чашу з дарами, ревів як осел три рази.

Житє родинне поміж Нїмцями було глубоко релїгійне. Родителї Лютра навчили його за дитиньства Символ Віри, Десять Божих Заповідий і Молитву Господню. Він знав також кілька евангельских гимнів. Нїмецкі жінки присипляли свої дїти сьпіваючи їм побожні пісни. Миконюс, котрий уродив ся 1491 р. описує як батько обучав його в релїгії. "Мій батько" він каже "научив мене в диньстві Десять Божих Заповідий, Молитву Господню і Склад Апостольский і заохочував мене все молити ся. Він казав що всьо приходить нам лише від Бога і то даром без заплати і Він буде вести нас і рядити нами, если тілько будемо пильно молити ся."

Головною думкою евангельскої релїгії, котра була загальна поміж народом було, що вірючий завдячує своє спасенє не власним добрим дїлам, але ласці божій, обявленій в післанництві і дїлах Христа, і чим більше відвернемо ся від думки, що ми можемо зробити, до думки, що Бог зро-

бив для нас, тим сильнїйша буде віра в Бога, і його прощаюча ласка. Се подвійне понятє, ласки Божої зходячої на нас з гори і довіря віруючого взносячого ся з долини, щоб стрінути ся з нею і придбати єї, всегда було присутне в простій релїгії середних віків. Розуміє ся, се понятє не було висловлене в середновічній теольогії, котра тїсно звязана з фільозофією Арістотеля, була штучною теольогією, а не досьвіду. Досьвід віруючих був, що чоловік є грішний і своїми добрими дїлами не годен заслужити на ласку Божу, котра є незаслуженим даром. Сей досьвід був висловлений в набожних піснях, в молитвах, в проповідях, мимо того що теольогія учила противно.

Все те переконує нас що в середних віках, проста, евангельска віра мала в собі всї ті правди, котрі пізнїйше зістали основою протестантскої теольогії. Коли середновічний Христіянин клячав при молитві, або сьпівав гимни в честь Спасителя, коли говорив зі смертної постели, або до умираючого, або коли мати говорила до дїтей, всї они уживали тих самих слів і гадок що уживав Лютер і Цвінґлї і Кальвін, і котрі зістали висловлені в теольогії досьвіду, се з протестантизму.

Коли релїґійно вихована молодіж опускала родинні хати і йшла в сьвіт, там стрічала ся з иньшою релїґією. Часом і не далеко від дому треба було єї шукати. Недалеко Мансфельд, де мешкав Лютер, були звістнї місця де відбували ся проші. Нарід товпами ходив до Кифгайзер до деревляного хреста, котрий мав мати власть чудотворчу. Каллиця Вельфесгольц мала чудотворнї дзвони, при котрих звуку хорі приходили до здоровля.

Загальною була віра що звиджуванє чудотворних місць помагає до спасеня душі і горячковість паломництва розповсюднила ся по цїлій Европі неначе "зоря", як каже оден хронїкар з Любеки. На прощу ходили не лише ста-

ощі, але і дїти. Роки від 1455 до 1459 суть звістні з паломництва дїтей з усїх частин Нїмеччини з міст і сїл, котрі з крестами і прапорами ходили до чудотворного місця в Нормандиї. Коли така ватага дїтей-прочан переходила через яке місто чи село, місцеві дїти, почувши їх сьпіви, немогли оперти ся покусї і прилучали ся до них.

В послїдних десятках XV. в. якийсь страх, здаєть ся опанував цїлу середну Европу. Зарази забирали незчислені жертви; показували ся нові слабости, котрі наповняли народ страхом. Срах перед нападом Турків стояв все перед їх очима. Нераз в ночи давав ся чути звук церковних дзвонів, взиваючий вірних на молитву, щоби Бог охоронив їх перед нападом Турків. Матери страшили Турками дїти. Сей страх був знаком якогось неправильного релїґійного відродженя, котре мало місце з кінцем XV. в. Всїх огорнуло велике занепокоєне. Нарід давав послух пророцтву нещасть. Астрольоґи набрали незвичайного значіня, поваги і довіря. Довірчивий нарід радо давав віру всяким обявленям і чудам.

В Вільснак в Бранденбурґу 1383 р. поблагословлений хлїб мав видати з себе кров Ісуса Христа. З часом память про се затерла ся, аж нараз 1475 р. нарід товпами зачав іти на прощу до сего місця. Також непроглядні товпи дїтий від вісїм до вісїмнайцять лїт, хлопцї і дївчата, босі, з голими головами, лише в сорочках йшли до Вільснак і сьпівали по дорозї "Боже будь милостив нам". Ті паломництва найчастїйше походили з центральної Нїмеччини, але не бракло їх з Австриї а навіть Угорщини. Они вибирали ся без поживи і жили лише з милостиней. Дїти-паломники по найбільшій части не знали де они йдуть і за чим, они казали що йдуть за тим червоним хрестом що є на передї. Чудових місць куда звертали ся прочане, було дуже много. В р. 1489 нарід йшов до "Чорної Матери Бо-

жої" в Альтеттінґ, 1492 р. до "Сьвятої крови" в Стернберґ, того самого року також до "Милосерної кости" в Дорнах; 1499 р. до "Образа Благословенної Дїви" в Ґріменталь; 1500 р. до "Голови сьв. Анни" в Дірен; 1519 р. до "Прекрасної Марії" в Реґенсбурґ. І нема тому кінця. Видумки нових чудів, що звернули би увагу народа суть справдї невичерпані.

Богаті князї йшли також до Палестини, і вертали з відтам з купленими за високу ціну мощами, котрі відтак складали в своїх улюблених церквах. Фридрих Мудрий, електор Саксоньский, котрий пізнїйше заопікував ся Лютром, також відбув подорож до Палестини, там закупив ріжні мощі і помістив їх в церкві "Всїх Сьвятих" в Віттемберґу, в тій самій церкві, на котрої дверях Лютер прибив своїх 95 тез. Фридрих не вдоволив ся мощами котрі сам закупив, але мав своїх аґентів, котрі купували йому цїкаві і рідкі мощі, для віттемберской церкви. Пізнїйше купив Фридрих у папи відпуст чи індульґенцию для тих всїх, що в день Всїх Сьвятих оглядали ті мощі і до них молили ся. Тут згадаю, що Лютер прибив свої тези неначе для іронії як раз в день Всїх Сьвятих, коли товпи народа мали користати з відпусту.

Подорож до сьв. Землї була дуже коштовна і небезпечна, тому не много там їздило. Богатші Нїмцї їздили до Риму а середно заможнї уважали за свій обовязок, окрім инъших місць, бути в Компостелї в Іспанії. Для ужитку прочан були написанї "Провідники". "Чудові місця Риму" був для тих що відбували прощу до Риму, а "Подорож і дорога до сьв. Якова" для прочан до Компостелї. Ті провідники були незвичайно популярні в Нїмеччині і до р. 1500, "Чудові Місця Риму" мали девятнайцять видань в латиньскій мові а дванайцять видань в нїмецкій мові. Той провідник був також переведений на мови італїйску і нї-

дерляндску. В тім провіднику були описані ріжні місця в Римі, де находять ся, чи то мощі чи які иньші чудотворні річи, а також було сказане, які спеціяльні дари ласки і відпусти може прочанин дістати звиджуючи їх і покланяючи ся їм.

Той хто іде до Лятераньскої Церкви і покланяє ся там, дістає відпущенє від всїх гріхів, від вини і кари. Такий самий відпуст дістає той, що покланяє ся в маленькій капличї недалеко Лятерану. Прочанин що іде з добрими замірами до головного престола церкви сьв. Петра в Римі, хочби він навіть замордував свого батька і матїр, буде мати прощений гріх, вину і кару, єсли тільки кає ся. Сьв. Кросе представляв еще більше ласк. Єсли чоловік лишає свою хату з наміром звидїти се місце, і єсли він навіть помре на дорозї, всї гріхи йому прощають ся. А єсли він звидить ту церков, то 1000 лїт менше буде в чистилищи.

Провідник для прочан до Компостелї описував дорогу до сего відпустового місця з Нїмеччини. Є там запевнене що кождий хто звидить се місце, дістане прощене гріхів вини і кари, через посередництво сьв. Якова. Кождий прочанин повинен взяти з собою дві пари чобіт, фляшку на воду і ложку, торбу і патик, капелюх і плащ. Відтак є там описано куди іти через які місцевости, коли звернути ся на право, а коли на лїво, де мешкають добрі люде, що дадуть даром їсти і пити, а де суть недобрі люде і за поживу треба платити, і т. д. .

В загалї книжочка та подавала дуже точні вказівки і була незвичайно популярна. Коли Прочане прибули вже до Компостелї, там діставали спис ріжних мощів Якова, а було їх лише головних 39, і спис відпустів привязаних до поодиноких мощів. Той спис мусїли прочане купувати, а відтак несли його домів яко оголошенє для других вірних. Дуже часто трафляло ся, що церковний суп, призначав яко кару

за гріхи паломництво до Компостелї. Було много випадків, що за кару посилано до Компостелї злочинців, котрі поповнили убійство або крадїж.

Проти тих відпустів деякі сьвященики остро виступали в проповідях. Они казали, що на відпустах люди більше грішать чим дістануть відпустів. Они також відраджували жінкам а передовсїм дївчатам іти на відпуст. Се однак не много помагало. Весь нарід опанував якийсь ляк, і для заспокоєня заворушеної совісти, волочив ся по відпустах.

Пристрастна участь народна в тих паломництвах витиснула вражіне, що на Христа належить глядїти як на строгого судію, котрий має прийти карати грішників. Єго спасительна власть зістала усунена на друге місце. Люде забули, що Христос є Спаситель і Відкупитель, і зачали оглядати ся за кимсь, щоби заступив ся за них. Ту ласкаву особу знайдено в Дїві Матери, до котрої належало молити ся, щоби заступила ся перед своїм сином за грішний людский рід. Марію зачали люди почитати більше як Ісуса Христа. В єї честь укладали пісні вже в другій половині XV віку. Страх перед Сином яко Судією, викликав почитане Матери яко заступниці. Она зістала ідеальна женщина, ідеальна матїр, Мати Бога, Мати терпіня зі серцем пробитим мечем, участниця відкупляючих терпінь свого Сина, котра задержала своє чутливе жіноче серце, готове чути поклик терплячого, повного смутку людства. Наука непорочного зачатя мала свій початок як раз в тих часах, се є з кінцем XV віку.

Думка про материньске заступництво посунула ся дальше. Треба було знайти когось, хтоби заступив людей перед Марією, аби она вставила ся перед своїм Сином. Тою особою стала сьв. Анна, мати Марії, і она зістала предме-

том нового культу. В єї честь писано гимни. Підчас коли культ Марії, що найменьше в своїх скрайних понятях, повстав в північній Франції, культ Анни мав свій початок в Німеччині. Єлектор Саксоньский Фридрих Мудрий дуже утішив ся коли до збору мощий ріжних сьвятих міг додати палець з ноги сьв. Анни. Сам Лютер каже, що сьв. Анна була його ідолом, а Кальвин згадує про привязане своєї матери до сеї сьвятої. Єї імя жолоблено на церковних дзвонах, а кождий удар дзвона означав молитву, що вставляла ся за людьми.

Дїва Марія і Анна привели за собою цїлий ряд других заступників. Три дзвони в церкві, де Лютер був хрещений, мали такі написи: Боже поможи нам, Маріе змилосердись, 1499; Поможи нам Анно, сьв. Петре і сьв. Павле, 1509; Поможи нам Боже, Маріе Анно, сьв. Петре, Павле, Арнольде, Стефане, Сімеоне, 1509. Популярна релїґія представляла Ісуса, як каже Миконюс, яко строгого судію, котрий буде карати всїх тих, котрі не здобули собі оправданя чи то добрими дїлами, чи то через вставлене ся сьвятих.

12. Сьвітска релїґійність.

Сей новий релїґійний рух не остав без впливу на певну часть духовеньства. Папска схизма котра тревала до 1449 року, мала той наслїдок, що церковна карність ослабла, а взрастаюча неморальність обняла всї кляси духовеньства, а сьвіцкого майже без виїмки. Приватне житє німецких церковних достойників було зіпсоване. Єпископства занимали звичайно молодші брати князїв, не задля покликаня, але задля доходів. Духовні, як пишуть тогочасні хроніки, проганяли час на грі в карти і кости, та піяньствї і гулящім житю. Один хронїкар згадує про епископа, котрий всегда брав з собою на сойм свою наложни-

цю перебрану за мужчину. Монаші чини, як Бенедиктини і Домінїкане, занехали строгих приписів своїх чинів і пустили ся на вигідне та збитковне житє. Францішкане, котрі вже цілком звироднїли, зачали реформувати ся, і вести житє на взір свого основателя. Однак огонь релїгійного відродженя нїгде так ясно не горів, як поміж Августинскими Єремітами, до которого то чина вступив Лютер. Хоч они називали себе Августинянами, однак з Августином не мали нїчого спільного. Они визначали ся чистим житєм і великою набожностю. Сей чин був звістний з великого почитаня Дїви Марії, котра була їх опікунка. Они богато причинили ся до розширеня культу сьв. Анни і були дуже привязані до папства. Они звертали велику увагу на проповідь. Їх монастирі находили ся по більших містах, а їх ученість, вимова і релїгійність зробили їх любимцями міщан.

По при те все, на склонї XV в. дає ся бачити релїгійність, котра не має нїчого спільного з духовеньством, се є так звана сьвітска релїгійність. Люди повні релїгійного духа і віри, легко і з насьмішкою виражають ся про духовеньство. Сьвітскі власти, бачучи неморальність духовенства беруть в свої руки його реформу і видають відповідні розпорядженя. Князь Саксоньский Вільгельм видав закони обмежуючі власть церкви. Він видав розпорядженя що до сьвяткованя неділї, заборонив церковним судам мішати ся до справ сьвітских саксонців, заборонив саксонцям апелювати до заграничних, себто папских судів. Дальше він зарядив, що обовязком сьвітских властей є пильнувати, аби духовеньство жило відповідно своєму покликаню. Ті розпорядженя, можна сказати, були наслідком сьвітскої релїгійности. Тими самими слїдами пійшли князї Єрнест і Альбрехт і Єлектор Фридерих Мудрий. Фридерих II. Бранден-

бурский поскидав негідних достойників церкви а понаставляв нових, перебравши на себе зверхність над церквою. Тою самою дорогою пішли і значнійші міста.

Жебране в середних віках було загально практиковане. Люди робили фондації в користь бідних, однак всї думали, що бідні повинні жебрати. Вже той самий факт, жебране, підносив чоловіка до висоти членьства релїгійного товариства. Сьв. Франц учив своїх послїдувателїв жебрати, і се осьвятило ту роботу. Не обійшло ся без того, що з кінцем XV в. висьмівано братчиків-жебраків. Таких монахів представляли з мішком, до котрого він міг пхати всьо що хто йому дав, мід і перець, капусту і яйцї, курята і рибу, нове убране і молоко, масло і сир і передовсїм сир і то ріжного рода, сир з овечого молока, твердий сир і мягкий сир, великий сир і малий сир, — то всьо пакували до свого мішка ті "сироїди," як їх називали. В слїд за тими духовними жебраками, йшли на пів духовні жебраки. Були се люди що збирали складки на будову церкви, або на ризи церковні, або на иньші потреби церковні. Другі давали цїлувати даючим милостиню ріжні мощі, як: солому з жолоба з Вифлеєму де народив ся Христос, або перо з крила ангела Гавриіла. Иньші, котрі називали ся "Братя сьв. Якова," відбували за других людей паломничі подорожі до Компостелї, за заплатою. Часом трафляло ся що ті братя рабували і мордували людей по дорозї. Ті дїди, то була правдива язва. Лютер виступав проти жебраня, а многі міста старали ся якось уреґулювати ту жебранину і старали ся знайти яку роботу для здорових тїлом жебраків. Від найдавнїйших часів аж до часів перед реформаційних, заряд над добродійними записами находив ся в руках церкви. З кінцем XV в. се зміняє ся. Фонди на підпомогу бідних переходять в руки сьвіцких людей, правдо-

подібно тому що церков чи духовеньство несовістно ними заряджувало.

До скріпленя сеї сьвітскої релїґійности немало причинило ся те, що ширено між народом сьвяте письмо друковане в народній мові. В загалї маючи перед очами родинне житє Німців, слїдно те, що сам нарід зачинав думати про ті справи, в котрих духовеньство недавно тому уважало себе за одиноких судиїв.

13. Гуманїзм а Реформація.

Серед такої релїґійної атмосфери уродив ся і зріс Мартин Лютер. Кождий елемент тогочасного релїґійного житя відбив ся в образованю його релїґійних поглядів і без сумнїву мав вплив на його послїдувателїв.

Образ суспільного житя і стану церкви перед виступленем Лютра не був би повний, если би я еще на хвильку не задержав ся над відносинами Гуманїзму до Реформациї.

Коли італїйский Гуманїзм видавав ся радше бути відродженем старинного поганьства, коли з одного боку розвивали ся цинїзм і змисловість, а з другого боку віра в закриті науки і забобони, повстав в Фльоренциї славний проповідник, котрий завернув людей до Християньства і до християньских чеснот. Тим чоловіком був Італїянець Джіролямо Савонароля. Еще яко хлопець він тремтїв на вид зіпсутя доокола себе. Родина призначила його до лїкарского званя, і він зачав студювати писаня Томи Аквіна і арабскі коментарі до Аристотеля, котрі були вступними науками до штуки лїченя. Справдї писаня Томи потягали його до себе, всеж він думав бути лїкарем. Коли однак Роберт Строді не позволив йому оженити ся з его донькою, Савонароля утїк від зіпсованого сьвіта і зіпсованої церкви і знайшов пристановище в домінїканьскім

чині. Там позістав він многі роки читаючи св. письмо і твори Аквіна, і вглублюючи ся в нову науку. В кінци він виступив на перед яко великий проповідник, що потягав за собою серце і совість. Хоч обзнакомлений з гуманїзмом, він тримав ся крішко середновічної теольоґії. Всеж таки його реліґійний вплив на многих Гуманістів показує ся дуже користний до промощеня дороги реформациї. Він навернув на Христову дорогу Піка Дельмо Мірандолю, котрий свій маєток роздав бідним. Визначний член фльорентійскої академиї Анджельо Полізіяно також зістав навернений через Савонаролю. В переписці Полізіяна і Піка знаходимо, що оба були тої самої гадки, що через любов, а не знане пізнаємо Бога. Льоренцо де Медіці на смертній постели прикликав до себе Савонаролю і молив його о прощене гріхів.

Італійскій Гуманізм на якийсь час зістав позисканий для Християньства. І если би поети і ученї, політикери і духовеньство, держава і церков не були так безнадійно зіпсовані, під проводом таких людей людство могло відродити ся без конечности ломаня єдности середновічної церкви. Савонароля не був провідником реформациї, він лише проводив рухови, котрий давав ся чути в нутрі Християньства по цілій західній Европі. Радше смерть Савонаролї чим робота його житя мали безпосередний вплив на зближаючу ся з поза Альп реформацию; його мученича смерть була остаточним доказом неможливости реформациї середновічної церкви без відірваня ся від неї. Професор Вілярі каже: Сам Лютер ледви міг надіяти ся успіху в веденю своєї реформи, если би мучеництво Савонаролї не було остаточним доказом що було безнадійним надіяти ся очищеня Риму.

Коли Савонароля був на вершку свого впливу в Фльо-

ренції, вибрав ся до Італії молодий з богатої родини походячий Анґлик Іван Колет, щоби тут познакомити ся з гуманїзмом, чи инъшими словами, новою наукою. Колет віддав ся тут пильно наукам гуманїстичним і сьв. Письму, позістаючи під релїґійним впливом Савонаролї. Годї наневно сказати чи сей вплив був безпосередний, однак не улягав сумнївови що Християньский гуманїзм Колета є наслїдком впливу Савонаролї, котрого дїла і наука були загально звісні по цїлій Італії.

Коли Колет повернув до Анґлії 1496 року, зачав в Оксфордї викладати про Посланія Апостола Павла. Ті виклади звернули на себе увагу своєю ориґінальностю. Він доказував, що посланє до Римлян було особисте посланє, і старав ся відкрити всї черти особистости апостола поган. В сей спосіб він цїлком увільнив ся від схолястичного звичаю уживаня сьв. Письма яко збірки текстів, котрими можна доказувати ріжні науки церкви. Він був перший що зачав уживати критичних метод нової науки до віднайденя дійсного значіня сьв. Письма. Він усунув на бік всякі алєґоричні методи і доказав що сьв. Письмо є особисте а не доґматичне обявленє. Колет належить вже до кружка реформацийних мислителїв, подібно як Лютер, Кальвин і Цвінґлї. Колет бажав реформи церкви, і він бажав ту реформу зачати від епископів, бо які пастирі, така і череда. Він казав що церков має лїкарства на всякі лиха, лише треба зробити з них ужиток. Він бажав бачити просьвіту поміж народом основану на християньских принципах. Після Колета, духовеньство не мало права посередничити поміж Богом а вірними, се є представляти перед Богом людей і складати перед Ним їх жертви. Обовязок християньского духовеньства був учительский, оно мало голосити своїм співбратям любов і милосердє боже, дбати о

їх спасенє через безустанну проповідь Христової науки, подібно як се робив Христос.

Колет також не вірив що сьвященики мають право відпускати гріхи, се право належить виключно Богови. Євхаристія, казав Колет, се не є жертва, се лише спомини смерти нашого Спасителя і символ єдности і сполуки, яку всї вірнї мають з Ним і через Него зі своїми ближнїми.

Найкрасшим типом християньского Гуманїзму був безусловно Ерразмус. Був се чоловік великий під кождим взглядом, однак як кажуть, сам для себе. Многі історики суперечний видали про него осуд. Чому він рішучо не станув по сторонї Лютра? Чому він старав ся бути невтральний навіть тогдї коли справа дорога його серцю була загрожена? Отсе закиди проти Еразма. Однак ми не повинні судити його так як його сучасні люди судили. Істория нас вчить, що часом тримати ся на боцї від партийности є доказом великости. Еразмус писав много, і цїлий цивілїзований сьвіт читав його твори, однак писав він так хитро, що єсли хто робив йому закиди, він потрафив викрутити ся одним словом "если" або "але." Однак, хоч не здецидований, Еразмус витревав при своїх особистих поглядах на реформацию, мимо того що папа римскій Адріян VI обіцяв зробити його кардиналом, єсли осяде в Римі і поможе поборювати протестантизм, котре предложенє, розуміє ся Еразмус відкинув.

Тепер пригляньмо ся його науцї і поглядам. Він писав, що само сонце не є більше ясне і видне для всїх, як Христова наука. Він цїлком не годив ся з католицкою церквою котра недозволяла переводити сьв. Письмо на народні мови, аби невчені не могли його читати, неначе би Христос учив щось такого, що розуміло би лиш кількох теольогів, або неначе би сила Христової релїгії полягала

на ей незнаню. Розуміючи що реформація Християньства полягала на відродженю моральности, Еразмус і другі Гуманїсти вірили що читанє творів клясичної старини причинить ся до направи людства. В Фльоренциї говорено про удухновленє Гомера, Платона, Ціцерона. Піко і Райхлїн бачили предчетів Християньства поміж Євреями, Египтіянами, а навіть Брагмінами. Еразмус справдї не запускав ся так далеко, однак він вірив що такі люде як Сократ або Ціцеро, що працювали над піднесенєм моральности своїх співгорожан, можуть бути названі Християне перед Христом. Еразмус так був переконаний що ті люде мали в собі правдивого духа Християньского, що він сказав, що Ціцеро мав таке саме право бути в небі як який иньший сьвятий, а коли він говорив про мученика атеньского Сократа, то не міг здержати ся від слів. "Сьвятий Сократе моли ся за нами." Еразмус бачив, що нарід привязує велику вагу до церемоній і обрядів. Щоби се поборoти, він написав книжку Енхірідіон. Там він каже, що релїґія не полягає на формі, але духовім настрою, що кождий чоловік є відвічальний перед Богом за себе, а не сьвященик. Сьвященики не є жадними представителями людей перед Богом. В книжцї тій він виражав ся так само як би се зробив Лютер. Між иньшими він каже: "Оден молить ся до якогось Роха, і чого? бо йому здав ся що Рох вижене заразу з його тїла. Другий шепче молитву до Варвари абоЮрія, щоби не попасти в руки ворогів. Той чоловік постить до Апольонії, щоби не мати болю зубів. Тамтой знова вдивляє ся в образ божого Йова, щоби позбути ся кростів. Коротко сказавши, які суть наші боязни або наші бажаня, ми ставляємо тільки богів для них, а они суть ріжні у ріжних народів. Яка є ріжниця поміж тими християнами а поганами, що давали десятину Гераклеви, щоби дійти до маєтку, або

жертвували когута Ескуляпієви, щоби прийти до здоровля, або убивали бика для Нептуна, щоби мати щасливу подорож. Се є зовсїм те саме, лишє імена змінено." В иньших творах він висьміває дурні питаня над котрими тогочасні теольоґи застанавляли ся, витикає блуди папів, єпископів і поган, виказує глупоту віри в сьвята, паломництва, індульґенциї і мощі.

Він каже: "Ті папи римскі, котрі стоять на місци Христа, если би они старали ся наслїдувати Його житє, се є, Його убожество, Його працю, Його науку, Його хрест і Його погорду для сего сьвіта, — чи могло би бути щось страшнїйшого?" Про монахів він каже: "Більша часть їх має таку віру в їх церемонії і людске передане, що они думають, що одно небо не буде достаточною заплатою за ті їх великі дїла. Оден покаже свій живіт наповнений рибою ріжного рода, другий висипле з себе сто мішків псальмів, иньший порахує міряди постів, а потім надоложить собі за те при однім обіді, коли напакує ся так, що мало не пукне. Тамтой принесе таку купу ріжних церемоній, що на сїм кораблїв не помістили би ся. Сей буде хвалити ся, що через шістьдесять лїт не діткнув ся рукою цента, хиба що через подвійну рукавичку. Они роблять всьо після припису, після свого рода сьвятої математики, як на примір, на кілько узлів мають вязати свої черевики, якої краски має бути їх одїж, як она має бути зроблена, з якого матеріялу, на кілько пальців довге має бути волосє, кілько годин мають спати , як широкій їх пояс. " Він висьміває тих, що гонять до Риму, то до Компостелї, то до Єрусалима, марнуючи гроші на довгу і коштовну подорож. Чи не лїпше би було за ті гроші накормити голодних і приодїти голих? Він дорікає тим що купують індульґенциї і дурять себе фальшивими відпустами, що обрахували свій побут в чистилищи

так докладно, що знають кілько віків місяців або днів там будуть. Він сьміє ся з такої релїґії, де злодій дасть цента з украдених грошей і купить собі прощене, де злочинець цїле своє блудне житє може відразу очистити, може купити собі прощене за всї свої сварні, мордерства, ошуканьства, зради, роспусту, піяньство, брехнї і то в такий спосіб, що знова може зачинати новий ланцух злочинів.

Те все писав чоловік, що був перший в цивілїзованім сьвітї, котрого писаня всї розхоплювали і котрому за те все і волос з голови не упав. Треба також знати що ті писаня появили ся еще перед виступленем Лютра. Ніхто не може сумнївати ся що Еразмус писав про дійсний стан річи. Ми еще тепер бачимо много з тих блудів виткнених Еразмусом пятьсот лїт тому назад. Еразмус помер 1536 р. і доперва по смерти придїлено його там де він належав. Папа Павло IV. назвав его звісним еретиком і заборонив всїм вірним читати його твори і то не тілько релїґійні, але і такі де нема навіть згадки про релїґію.

Ми переглянули меньше більше терен, на якім повстала реформация, ми познакомили ся з людьми великими і релїґійними, котрі здавало ся дають почин відродженю упавшої церкви. Але час еще не був прийшов. В кінци знайшов ся чоловік Богом посланий, що вибавив нарід від страху перед попівством і показав йому дорогу до мира в Бозї. Тим чоловіком був Мартин Лютер.

Реформацию зачинано рїжними дорогами, однак помимо здібности провідників і щирої їх працї она не удавала ся, а папство зі всїма своїми гріхами, завдяки своєї полїтики і інтриґ, було всевладне. Гуманїзм достарчив многих учителїв, однак часи вимагали пророка. Знайшов ся один, чоловік з народа, кість в їх кости, тїло з їх тїла, що сам жив народним релїґійним житем, що збагнув його глубину,

однак в кінци не знайшов спокою своїй обтяженій совісти, котрий доперва з часом знайшов свою дорогу перед престол божий і котрий переконав ся через власний досьвід, що живучий Бог є приступний для кождого християнина.

Він здобув свободу для Християн і знайшов радість в житю.

Жите його було чисте, взірцеве і він не потребував бояти ся закидів, на тім поли так частих. Реформация Лютра не була нагла, она йшла постепенно в міру того як она розвивала ся в серци Лютра. Лютер є героєм не тілько віку реформациї, але цілої істориї сьвіта.

РЕФОРМАЦІЯ ЛЮТРА.

14. Молодість Лютра.

Дїточий вік перебував він в малім гірничім місточку Мансфельд. Батько его, Ганс Лютер, походив зі селянскої родини в Турингії, а мати Маргарета Ціглєр походила з міщаньскої родини. Ганс Лютер був гірником, здобув собі повагу співгорожан і був вибираний до мийских урядів. Коли Мартин був єще дитиною, родителї його терпіли нераз недостачу. Він нераз бачив як його мати носила з лїса дрова на своїх бідних плечах. Дитина зрастала серед тяжких і сумних обставин робітничого житя, хоронена від зла розумною строгостю родичів. Він зживав ся з простими полїтичними і релїгійними ідеями. Він вчив ся що цїсар є Божий володітель на земли, котрий буде боронити нарід перед Турками і що церков се дім папи, в котрім римскій епископ є господарем. Він знав "Вірую," Десять Заповідий і "Отче Наш." Він знав що деякі гірняки занимають ся чарами. Він бояв ся одної старої жінки що мешкала недалеко них; она була чарівниця і сам піп бояв ся єї. Його у-

чили про пекло, чистилище і страшний суд. Він здрігав ся коли побачив в церкві люте лице Ісуса на образі. Він бачив товпи народа що тягнули на прощі.

До школи зачав ходити в Мансфельд і нераз зносив жорстокости немилосерного учителя. Відтак учив ся в Маґдебурґу, а в кінци в Айзенах. Він був »бідний школяр,« се значить що діставав мешкане і науку даром, за те мав сьпівати в хорі церковнім, також вільно йому було сьпівати по улицях, жебраючи милостинї. По трох роках науки в Айзенах, Мартин пійшов на університет, найславнійший тогдї в Німеччинї, в Ерфуртї, 1501 року. Лютер мав вчити ся на адвоката, а вступна наука до прав була фільозофія. Він віддав ся науцї цілою душею, притім він був спосібний, товариский, і любив музику. Товариші називали його "Фільозоф," або "Музикант", часто згадували його гру на флеті і незвичайну спосібність в дебатах. В короткім часї йому признано почесні титули на університеті. Батько Мартина був дуже гордий з него і тїшив ся успіхами сина. Мартин здав ся вже зачав учити ся прав, коли нараз, несподївано вступив до монастиря Августиньских Еремітів. Що спричинило ту наглу зміну плянів Мартина, годї напевно сказати. Здасть ся що вже давнїйше він мав ту гадку, іменно коли він тяжко захорів і був близьким смерти. Відтак нагла смерть одного з його товаришів, коли Мартин уже учив ся прав, незвичайно заворушила ним, а остаточно 1505 року дня 2 липня коли він вертав з Ерфурт до Мансфельд, по дорозї страшна буря захопила його і грім вдарив в поблизько стояче дерево. Се збудило в Мартинї такий страх не так о тїло як о душу, що він зачав молити ся: Поможи менї св. Анно, а я буду монахом. В два тижнї пізнїйше, помимо великого опору його батька, Мартин зложив вступну присягу яко братчик.

15. Внутрішна борба Лютра.

Чин Августинів мав найбільшу повагу серед народа в цілій Німеччині задля своєї побожности і чистоти життя. Не можна однак сказати, щоби сей чин ріжнив ся від других що до теольоґії. Оден з професорів теольоґії, котрий правдоподібно учив Лютра, мав сказати до него: Брате Мартине, ти лиши сьв. Письмо в супокою і радше читай старих учителїв, они достаточно говорят про св. Письмо, а читане самої Біблії приносить неспокій." Лютер вступив до монастиря не вчити ся теольоґії, але спасти свою душу. Він працював після тогочасних приписів, щоби заслужити собі на спасенє, житє його було строго аскетичне. Він постив і морив себе, тїло своє тортурував старими способами і видумував нові способи. Се однак нїчого не помагало. Не міг заспокоїти своєї заворушеної совісти. Він пізнав, що доброта людска не має бути рівнана з добротою сусїда, але з добротою Бога, і що ґріхи чоловіка не мають бути важені з ґріхами сусїдів, але з праведностию Бога. Його учили в теольоґії, що прощенє Бога можна дістати через тайну покаяня і що першою частию сеї тайни був жаль за ґріхи. Однак тут заходила трудність. Старша і правдоподібно лїпша теольоґія учила, що сей жаль за ґріхи мусить бути опертий на любови Бога. Чи він чув в собі ту любов? Бог всегда являв ся перед ним яко страшний судія, що безмилосерно грозив карою за кожде переступство закона, котрий заховати видавало ся неможливим. І молодий монах переходив велику внутрішну борбу. Майже щоденна сповідь і строге монаше житє нїяк не облегчало його совісти. А набожність Лютра звернула на него "молодого сьвятого", як його називали, увагу всїх. Його ставлено всїм за взір до наслїдуваня. І. Штавпіц старший чина звиджуючи

монастир, звернув увагу на Лютра і пізнав його трудности. Він дав Лютрови позволенє читати Сьв. Письмо і признав що Лютер правдиво протиставив людский гріх, сьвятости Бога, і мірив глубину одного, висотою другого; також що протиставленє праведности Бога, гріхови і слабосильности чоловіка є випливом глубокої набожности. Однак Штавпіц заявив, що Лютер зблудив наколи ті дві річи тримав в вічнім протиставленю. Він сказав, що після приреченя Бога, праведність Бога може перейти на чоловіка через Ісуса Христа і в Ісусї Христї. Бог приобіцяв, що чоловік доступить товариства Бога, всяке товариство опирає ся на особистім довірю; і віра, особиста віра, віруючого чоловіка в особистого Бога котрий приобіцяв, дає чоловікови товариство Бога, через котре всї річи що належать до Бога, стают єго річами. Без особистої віри, всї Божі річи, як Терпіня Спасителя, Слово, Тайни хотяй они істнують, не можуть бути людскими. Однак єсли чоловік вірить в Бога і Його обітниці, і коли віра зєднала товариство Бога, чоловік може справдї ті всї річи посїсти. Праведні жиють своєю вірою. Ті думки подїлали успокоюючо на Лютра. В кінци він досьвідчив особистого обявленя, і житє його цїлковито змінило ся. Децидуючий вплив мало на Лютра посланє Павла до Римлян.

Переконанє, що він слабосильний і грішний, мимо того жив в особистім товаристві Бога і досьвідчав Його любов, остало основою його житя, і оперши ся о ту основу, він почув власну силу і став жерелом сили для других. Лютер все єще вірив що церков є "Дім Папи," він принимав всї сї звичаї і постанови, індульґенциї і прощі, єї власть і монастирске житє. Він все єще був монахом і вірив в своє покликанє. Його знанє і повага зростали а 1508 року

з кількома иньшими монахами післано його до Віттенберґа до помочи при заснованю університета.

16. Університет в Віттенберґу.

Елєктор саксоньский Фридрих Мудрий постановив заснувати університет в своїх посілостях і прибравши собі за дорадників Івана Штавніца і Доктора Поллїха, заложив його в Віттенберґу. Вже від самого заснованя університет дістав ся під виключну опіку августиньских Єремітів. Місточко Віттенберґ було досить бідне. В році 1513 мало 3.000 мешканців. Університет зістав заснований 1502 року. Штавніц зібрав молодих монахів з ріжних монастирів свого чина і позаписував їх на університет яко студентів. В сей спосіб першого року було 416 учеників на університеті. Однак вже в році 1505 число студентів упало до 56. Щоби як раз поправити захитану еґзистенцию університету, післано Лютра і других монахів з Ерфурт до Віттенберґ. Лютра заставлено тут викладати Диялєктику і Фізику Арістотеля. При тім Штавніц заохочував Лютра щоби студіював теольоґію, аби відтак міг ві учити на університеті. Тоді Лютер взяв ся до науки писань сьв. Августина. В тім часі також зачав він проповідати до монахів.

Його робота зістала перервана, коли в осени 1511 року зістав післаний до Риму в інтересї свого чина. Се була велика почесть для Лютра і він був рад що побачить се славне місто, що буде мав спосібність звидїти чудотворні місця і з-єднати собі відпущенє ґріхів. Коли Мартин побачив з далека зариси міста, взніс руки до гори і в екстазї закликав: "Витаю Тебе, Сьвятий Риме, три рази сьвятий через кров мучеників."

Коли урядове післанництво Лютра зістало сповнене, з набожностю прочанина, зачав звиджувати сьвяте місто. Він прислухував ся оповіданям про ріжні мощі, і вірив всїм тим байкам. Він думав, що єсли би його родителї не жили, він би увільнив їх від чистилища, відправивши службу Божу в певних каплицях. Раз лише, — він сказав пізнїйше, — заворушила ся його душа. Він поволи ішов на колїнах по "сьвятих сходах," котрі, як говорено, мали вести до палати Пилата, і по котрих мав іти Ісус Христос. В половинї дороги Лютер пригадав собі слова: "Праведний буде жити своєю вірою," тогдї він піднїс ся на ноги і зійшов на долину. Він, подібно як тисячі нїмецких прочан, бачив моральне зіпсуте, що приносило нечесть сьвятому місту, бачив недовірків сьвящеників, що робили торг на релїгійних почуваннях, бачив князїв церкви що жили отверто в грісї. Однак релїгійне вихованє перемогло його і доперва пізнїйше, спомини зіпсутя Риму заострили його виступи проти римскої курії.

Коли Лютер повернув до Віттенберґу з кінцем весни 1512 року, Штавніц післав його до Ерфурту, щоби там покінчив свої студиї і одержав докторат теольоґії. В короткім часї він зістав Доктором Сьвятого Письма і обняв посаду професора теольоґії на університеті в Вітенберґу.

Виклади Лютра вже від самого початку ріжнили ся від звичайних викладів теольоґічних. Нїхто еще справдї не міг закинути йому еретичних думок, але перевага практичних поглядів нїчого доброго не віщувала темним приклонникам середновічної церкви. Як вже я згадував, середновічна теольоґія, так звана "схоластична," була змаганєм зєднати релїґію з фільозофією, се була теольоґія розумова, котра після інтенциї еї творців мала апелювати до розуму, без взгляду на душевні потреби одиниць.

Лютер інакше задивляв ся на ту справу. Перейшовши сам внутрішну борбу, він звернув увагу на практичну сторону теольогії, оперту на особистім досьвіді. Кромі сего він звернув головну увагу на Сьв. Письмо. Він зачав ряд викладів на тему посланій ап. Павла і Псальмів. Головно він говорив про грішність чоловіка і можливість осягненя прощеня і товариства Бога через віру в Його обітниці. Люди суть спасені не задля їх власних заслуг, ласка Божа показана в посланництві і праці Ісуса Христа є властиво Його прощенєм; ласка Божа, се прощене гріхів і сповнене Божих обітниць; людска віра, се довіре в історичну роботу Ісуса Христа і в правдивість Бога. Чоловік осягає прощене через свобідну ласку Божу: коли чоловік опре ся о Божу обітницю прощеня, він стає новим сотворінем, се почуте прощеня є початком нового житя осьвяченя: житє вірою, се внутрішне Християньство: є велика ріжниця поміж законом а евангелієм: є велика ріжниця поміж видимою і ідеальною церквою: ідеальна церков залежить від духовних і моральних відносин до Бога.

Лютер висказуючи в своїх викладах подібні гадки, відсунув цілком на бік середновічні понятя, зовсім навіть не критикуючи їх. Лютра погляди поволи розвивають ся і обнимають що раз ширше поле. Всеж таки він ще не важить ся критикувати або поборювати теольогію тих часів. Властиве вороговапє Лютра до схоластичної теольогії зачало ся, коли в Липню 1516 року виголосив проповідь про індульґенції. Від того часу, розрив зі схоластицизмом збільшав ся. Теольогія викладана Лютром була оперта на науку сьв. Письма і твори сьв. Августина, схоластична теольогія була оперта на писаня поганьского фільозофа Арістотеля. В вересни 1517 року поставив він перший крок в борбі зі середновічною теольогією. Він написав, що церков занедбує у-

чити що віра є найвисшої вартости і про внутрішну праведність, а учить як уникати заслуженої за гріхи заплати, через індульґенциї, замість напоминати їх до внутрішного каяня ся, котре належить до правдивого християньского життя.

Як раз в тім часї розвій релїґійних поглядів Лютра приневолив його до публичного виступленя проти продажи індульґенциї в Німеччинї.

В 1517 роцї, Лютер став найбільшою, повагою в Віттенберґу яко учитель і яко проповідник. Він проповідував майже кождого тижня, виступав проти загального зіпсутя і учив, що правдиве християньске житє не є таке легке як кому здає ся. Оно не полягає на формі, але на душевнім підкладї. Сповняти всї зверхнї церемонії релїґійнї, се не є релїґія. Він заохочував нарід до читаня сьв. Письма і неначе відкрив його вартість. В кінци він заявив, що кожда правдива реформация зачинає ся від одиниці. Зачнїм реформацию від нашого серця, а певно дочекаємо ся гарних наслїдків.

17. Індульґенциї.

З монастирского затиша на широке поле дїяльности, витягнули Лютра "Індульґенциї." Слово "Індульґенція" в правній мові Риму означало амнестію або дароване кари. В церковній латиньскій мові, слово "Індульґенція" означає дароване дочасної (а не вічної) кари за гріх (а не прощене гріха) на підставі покаяня ся і заплати грошей на церков, або яку иньшу добродїйну ціль. Надавати індульґенцію, мав право папа в цілім католицкім сьвітї, а епископи і архиепископи в своїх дієцезіях.

Сей звичай, місто кари вязниці, платити гроші, переняла католицка церков від північних народів, теольоґ То-

ма Аквінас одобрив його і індульґенція стала складовою частию тайни покаяня.

Тайна покаяня, після науки католицкої церкви, складає ся з трох частий: зі скрушеня серця, з устної сповіди до сьвященика і покути наложеної сьвящеником, як молитва, піст, даваня милостині, відбуте паломництва і т. д. а всї ті річи мали надоложити Богови за людскі ґріхи.

За кождий ґріх падали на чоловіка двоякі кари, кари дочасні і кари вічні. Кари вічні належали до Бога, і лише Він мав власть їх відпускати, але ґрішник мав терпіти кари дочасні, чи то в тім житю, чи в чистилищи, а право і власть над ними мала католицка церков, а властиво ей голова папа римский.

Спродаж індульґенцій прибрала в церкві величезні розміри і була жерелом великих доходів. Велика частина тих доходів ішла до папскої каси. Папа Боніфатій VIII перший видав буллю котрою надав першу ювилейну індульґенцію для тих що звидять Сьв. Петра в Римі 1300 року. Она мала власть лише в Римі і мала бути повторена кождих сто лїт. Однак після того ей проголошували в ріжних місцях і часах.

Люди прості і непросьвічені дуже радо купували собі за грошї відпущенє кари за ґріхи і увільненє від чистилища, однак людей моральних ся торговля безбожна обурювала до живого.

Відбудовуване церкви сьв. Петра в Римі було причиною, що папи надавали нові індульґенциї. Папи Юлій II. і Лев X. два найбільше зіпсуті і здеморалїзовані наслїдники Петра цїлком не вагали ся надавати нові індульґенциї, щоби лише збирати ґріш на будову церкви і на власне розпустне житє. Іспанія, Анґлія і Франция не позволили спродавати у себе індульґенцій, щоби не обдирати народа з грошей в користь Риму.

Німеччина під слабосильним панованєм Максиміліяна дала своє призволенє. Тогдї папа Лев поділив Німеччину на три части, і в одній з них в 1515 роцї припоручив продаж індульґенциї архієпископови з Майнц і Маґдебурґ Альбрехтови, котрий був братом бранденбурского елєктора. Архієпископ Альбрехт мав 25 лїт, і стояв на чолї нїмецкого духовеньства. Він вів виставне, збитковне і неморальне житє. Через се він дуже задовжив ся у жидів, і тому папа поручив йому спродавати індульґенциї. Половину доходу мав відослати папі а другу половину задержати собі. Так отже архиепископ іменував своїм головним аґентом до продажи індульґенцій Домінїканина Івана Тецеля, а сей знова прибрав собі меньших аґентів і взяв ся до торгу.

Іван Тецель був се зухвалий, безвстидний і мало просьвічений шарлятан а продавати індульґенциї умів далеко лїпше як хто другий. Він всегда говорив, що своїми індульґенціями він більше вибавив людей з чистилища, як сьв. Петро своїми проповідями. В приватнім житю Тецель визначав ся захланностию, безхарактерностию і сексуальною неморальностию.

Тецель їздив по Німеччинї з великою парадою і всюди зухвало і безвстидно заохочував людей щоби купували від него відпусти. Нарід принимав єго неначе посланця з неба. Духовеньство, монахи і урядники, мущини і жінки, старі і молодї ішли йому на зустріч зі сьпівами, прапорами, і сьвічками і серед звуку дзвонів вели його до церкви. Папску буллю, надаючу індульґенцію, клали на подушочці на великим престолї, а пониже престола клали велику зелїзну касу, до котрої ховали уторговане золото.

Духовеньство в щоденних проповідях захвалюючи під небеса папску буллю, заохочувало нарід до купна індульґенцій для власного добра. Також заохочували попи до куп-

на індульґенцій в користь померших кревних, котрих будуть могли увільнити з терпінь в чистилищи "як тілько ґріш задзеленькотит в касї."

Простї люди з жадобою користали з тої спосібности. Після проповіди з горючими сьвічками приступали до каси, сповідали ся з ґріхів, платили ґроші і діставали на папери відпуст, котрим тїшили ся як пашпортом до неба. Але розумних і релїґійних людей до живого дотикала така ганьба і зневага Христової науки. Они питали, чи Бог лїпше любить ґроші чим справедливість, і чому папа, котрий має власть над чистилищем, не отворить його і не випустить всї терплячі там душі до неба.

Тецель продавав індульґенциї близько посїлостий електора саксоньского, однак до Саксонії увійти не сьмів, бо електор йому заборонив. Тому він перебував на пограничу Саксонії в місцевости Їтербо, кілька миль віддаленій від Віттенберґа і стягав там до себе цїлі товпи народа з Саксонії.

Се спровокувало Лютра, котрий вже в лїтї 1516 року виголосив був проповідь, в котрій перестерігав людий щоби не покладали своєї віри в індульґенциї. Він казав що відпущенє ґріхів є вільним даром ласки божої, котру можна осягнути через жиючу віру, а за ґроші нїхто не може купити собі прощеня ґріхів. Коли отже Лютер побачив безвстидний торґ божими справами, він виступив зі своїми тезами, і від хвилї їх появленя ся зачинають ся нові віки в історії церкви і в історії сьвіта, від них зачинає ся Реформація.

18. Девятьдесять пять тез.

Після глубокого надуманя ся і не радивши ся нїкого, Лютер взяв ся до великого дїла, якого наслїдків він не

міг предвидіти. Він стремів до правди і до віднайденя еї вибрав звичайно уживану тоді дорогу наукової диспути. В тій цїли дня 31 жовтня 1517 року, о 12 годині прибив до дверей замкової церкви в Віттенберґу 95 латиньских тез в справі індульґенцій і визвав публичну диспуту. Рівночасно повідомив про се архиепископа і епископа, до котрих діоцезиї належав! Він вибрав 31 жовтня яко навечеріе дня Всїх Сьвятих (1.листопада), позаяк того дня був великий празник і товпи професорів, студентів і народа зі всїх сторін заходили ся до церкви, котра була переповнена ріжними мощами.

Відозву Лютра ніхто не приймив, і диспути не було. Професоря і студенти в Віттенберґу були тої самої думки що Лютер. Однак ті тези в короткім часї розійшли ся по цїлій Німеччинї і Европі. Їх друковано раз по раз і розсилано по всїх усюдах. Они викликали незвичайне заінтересованє. Загал народу не умів читати, за те уважно прислухував ся тим, що уміли читати.

Тези Лютра мали такий заголовок: "Диспутациї маючі на цїли розяснити вартість індульґенцій," Они не сут звернені проти індульґенцій, але проти їх надужитя. В загалї становище Лютра в тих тезах є ще пепевне і не скристалїзоване. В своїх висказах він більше клонить ся до кат. церкви, а цїль його є очистити церков з надужитя і неморальности. Він бажав бути уміркованим і немав навіть гадки віддїляти ся від католицкої церкви. Він сам каже про себе тими словами. "Я був тогдї монах і слїпе орудіе папи, і так кріпко вірив я в доґми папи, що я був готов убити чоловіка, котрий би не хотїв повинувати ся папі."

Однак загально взявши, тези Лютра суть живим насїнєм нової теольоґії. Лише їх форма є римска а дух їх і цїль суть чисто протестантскі. Противники папи бачили глу-

боку правду в тезах Лютра ліпше як він сам і они знали, що она повалить цілу систему папства. Неповздержливий поступ Реформациї в короткім часї усунув на бік індульґенциї, яко противні Сьвятому Письму, яко середновічне передане людське.

В першій своїй тезї Лютер ударяє в найважнійшу струну. Господь і пан наш коли каже, "кай ся" домагав ся, аби ціле житє вірних було каянєм ся. Лютер робить ріжницю поміж правдивим каянєм ся, а тайною покаяня. Каянє ся, се тревала борба віруючого духа з грішним тїлом і щоденне відновлюване серця. Як довго тревае гріх, так довго потрібне каянє ся. Лише правдиве покаянє ся принесе нам прощенє а сего доступимо лише на підставі заслуг Христа. Правдивим скарбом церкви є сьвяте Євангелїє слави і ласки божої. В житю ми маємо по однїм боцї зіпсуте котре вимагав покаяня ся цілого житя, а з другого боку маємо вільну і повну ласку божу в Христї, котрої можемо доступити лише через живу віру. Се є евангельска наука о оправданю через віру котра усуває і нищить церковну теорію що до вартости індульґенциї.

Тези Лютра знайшли щирий привіт у поступових ученних і ворогів монашого невіжества, у нїмецких патріотів, котрі бажали визволити ся з під римскої контролї, і у тисячів звичайних христіян, котрі ждали на чоловіка зісланого Провидінїем, котрий би висказав їх почуваня і їх обуренє на істнуючі надужитя і їх бажане чистої евангельскої і духовної релїгії.

З другого боку, сьвященики, епископи, монахи а передовсїм Домінїкани, університети і в загалї всї представники середновічної теольоґії, накинули ся на Лютра з великою зажертостию. Лютер, тогдї ще бідний монах, з разу аж налякав ся тими несподіваними нападами і много з його

приятелїв дрожало. Оден з них сказав до Лютра: Ти сказав правду, добрий брате, але ти не вдїеш нїчого, іди до своєї келїї і скажи: "Боже будь менї милостив."

Вороги Лютра зачали писати проти него, а головно Тецель з Липська і Іван Ек з Інґольштаду, котрий з разу був великим приятелем Лютра, а потім став його завзятим ворогом. Однак они не могли збити науки Лютра висловленсї в його тезах і не могли оборонити індульґенциї на підставі Сьвятого Письма, або писань отців церкви. Тому Лютер набрав відваги і давав відповідь своїм противникам, чи то письменну, по латиньски і нїмецки, чи то устну, викладаючи на університеті або проповідуючи в церкві.

Остаточно поміж Лютром а його противниками прийшло до спору що до власти папи, чи власть та, як твердив Лютер, була обмежена Сьвятим Письмом і загальним Собором, чи, як твердили они, була найвисша і непомильна.

Тогдїшний папа ЛевХ. коли почув про тези Лютра і його науку, зразу навіть не звернув на се уваги. "Се звичайна борба поміж монахами," казав він, маючи на думці Лютра з чина Августина і Тецеля Домінїканина. Коли однак пізнїйше вистуи Лютра ставав грізнїйший, папа мав сказати: Се пяний Нїмець написав тези, коли витверезить ся відкличе їх.

В три місяці після появленя ся тез, папа призначив Пріеряса, ґенерального вікарія закону Августинів, щоби розглянув справу Лютра. Пріеріяс представив Лютра яко архиєретика і мало образованого монаха.

На підставі сего, 7-го серпня 1518 року, папа покликав Лютра, щоби до 60 днїв явив ся в Римі і відкликав свою єресь. Дня 23 того самого місяця папа зажадав від Електора саксоньского Фридериха Мудрого, щоби видав в руки папского леґата се "дитя чортівске" себто Лютра.

Але елєктор не хотів так легко позбути ся свого найлїпшого професора на університеті, тому уложив з папским делеґатом і Лютром конференцію на Соймі в Авґсбурві, під условієм що будуть трактували Лютра лагідно і що нїчого злого йому не зроблять.

Так отже 11 жовтня 1518 року Лютер заосмотрений в зелїзний лист беспеченьства, явив ся перед папским делеґатом, кардиналом Каєтаном. Тут Каєтан став напирати на Лютра щоби відкликав свої єресї бо інакше буде екскомунїкований з церкви, що рівнало ся карі смерти. Лютер однак заявив, що не може поступити проти своєї совісти, що він радше буде повинувати ся Богови чим чоловікови і що його наука є взята зі Сьвятого Письма.

Після сеї заяви, житє Лютра висїло на волоску і він при помочи своїх приятелїв в ночи утїк з Ауґсбурґа до Віттенберґа. Через якийсь час він мав ще надію що папа і ґенеральний собор зроблять лад в церкві і тому до них відкликав ся. Вкінци і до них стратив він довірє, і відкликав ся вже лише до Сьвятого Письма і до совісти.

Тепер вже кождої хвилї Лютер ожидав екскомунїкациї з церкви і був на всьо приготований.

Тимчасом папа післав другого делеґата Мільтіца, Нїмця з роду, чоловіка незвичайно гречного і спритного, щоби ще раз попробував щастя з Лютром і наклонив його до відкликаня єресси. Мільтіц переїздкаючи через Нїмеччину, переконав ся, що вплив Лютра розширив ся по цїлім краю, і що майже цїла Нїмеччина стоїть за ним. Також довідав ся він много поганих річий про Тецеля і покликав його до себе, але серед того Тецель помер.

Зійшовши ся з Лютром в сїчню 1519 року, Мільтіц відносив ся до него дуже ласкаво, всю вину звалив на небіщика Тецеля і ріжними хитрощами і підступами довів до того,

що Лютер остаточно згодив ся, щоби не розривати єдности церкви, відкликати свою науку і перепросити папу. Ціле непорозуміне поміж Лютром а католицкою церквою мав залагодити нїмецкий епископ.

Однак угода поміж Мільтіцом а Лютром була лише часова. Непорозуміня і розрив Лютра з папскою церквою викликав професор католицкий Ек, котрий візвав Лютра на публичну диспуту в Липську в червню і липню 1519 року. Темою диспути мали бути наука католицької церкви про: найвисшу власть папи, свобідну волю, добрі дїла, чистилище і індульґенциї. Диспута тревала три тижнї і заворушила уми теольоґів цїлої Европи.

Професор Ек був оборонцем римскої церкви, відзначав ся великою учепостию, доброю памятию, краснорічивостию а притім зарозумілостию і певностию себе. Був се чоловік великого росту, сильно збудований і виглядав радше на різника як на теольоґа.

Лютер не дорівнював йому в історичнім образованю і в цвитучій вимові, зате перевисшав його в знаню Сьв. Письма, в незалежности осуду, оригінальности, глубині думки і в розуміню людського поступу.

Хотяй Лютер виглядав блїдий і вимоpений, він через весь час диспути був веселий, носив малий срібний перстень і китицю цьвітів в руцї; його голос був чистий і мельодийний.

Головним предметом диспути була власть папи і непогрішимість церкви. Ек твердив що папа є наслїдником апостола Петра і заступником Христа на підставі Божого закона. Лютер доказував, що се тверджене є противне Сьв. Письму.

Підчас цїлої диспути змаганєм Ека було доказати що Лютер є єретиком в роді Івана Гуса, щоби відтак виєднати у

папи на него засуд, і покарати його смертию, подібно як се зроблено з Гусом.

Після диспути обі сторони оголосили побіду, а Ек поставив собі за ціль цілковито знищити Лютра, щоби в сей спосіб заслужити собі на кардинальскій капелюх. Лютер же від того часу зачав вітверту і плянову борбу з католицькою церквою.

19. Филип Мелянхтон.

В десять місяців після оголошеня тез Лютра, се є в серпню 1518 року, прибув до університету в Віттенберґу молодий учитель фільозофії і грецкої літератури, котрий поруч Лютра занимає найвиднійше місце в історії нїмецкої реформациї. Імя його є Филип Мелянхтон. Був він 14 лїт молодший від Лютра, а 12 лїт старший від Кальвина.

Вже від молодости він звернув на себе увагу цілого ученого сьвіта,і многі навіть вороги предсказували йому велику будучність. Він визначав ся дуже великим знанєм грецкої і латиньскої мови, і тими мовами говорив далеко лїпше, як нїмецкою мовою. В 1518 роцї написав він грецку граматику, котру уживано у всїх школах. Як тогдї було звичаєм, він віддав ся наукам теольоґічним, немаючи однак наміру бути сьвящеником. З великим замилованєм він читав Сьвяте Письмо і наглядно бачив великі надужитя, які дїяли ся в церкві, також бачив наглячу потребу реформи.

Прибувши до Віттенберґу яко професор, хотяй мав лише 21 лїт віку, зеднав собі загальний подив яко славний учений. Також всї подивляли його задля його морального характеру. З разу викладав він на університетї латиньску і грецку мову і літературу, але в короткім часї опісля зачав також викладати теольоґію. Він став найбільше улюб-

леним професором так поміж другими професорами як і поміж учениками.

Слава про него розійшла ся далеко по цілій Европі, а викладів його приїздили слухати студенти з ріжних країв. Галя де він викладав, була всегда переповнена а поміж його студентами можна було нераз чути не менше як одинайцять ріжних мов.

Позаяк він не належав до духовного стану, за порадою Лютра оженив ся з донькою віттенберґского бурмістра вже 1520 року. Мав від неї четверо дітей, і нераз можна було бачити, як одною рукою колисав дитину в колисці, а другою тримав книжку. Жінку свою цінив дуже високо. Она померла 1557 року, коли він був в дорозі до Вормс. Коли довідав ся про ей смерть, споглянув до неба і сказав: прощай! Я не задовго піду за тобою.

Від першої хвилі, коли Мелянхтон прибув до Віттенберґа, навязав він дуже стислу приязнь з Лютром і став його найбільше ужиточним і впливовим співробітником. Між ними обома занязала ся така стисла приязнь, що одного разу Мелянхтон сказав: "Я волівби умерти, як бути відлученим від Лютра." Та згода і приязнь тревала поміж ними до самої смерти, і як через цілe житє они працювали разом для тої самої ідеї, так і тепер останки їх спочивають під одним дахом замкової церкви в Віттенберґу, тої самої, на котрої днерях Лютер прибив свій поклик воєнний до Реформації.

Коли порівнати Лютра з Мелянхтоном, то побачимо, що Лютер се був творчий ґеній, і пійонір нових доріг; Мелянхтон був великий учений. Лютер був чоловік війни. Мелянхтон чоловік мира. Лютер був відважний, героїчний, розказуючий; Мелянхтон лагідний спокійний і совістний. Обох їх зібрало до купи провідіне, злучило їх таланти і е-

нерґію, так що они вповні себе доповняли і перевели німецку реформацію.

Без Лютра, Реформація ніколи не захопила би була простого народа, без Мелянхтона она ніколи не захопила би була ученых в Німеччині.

Завдяки тим двом людям, Реформація защіпила ся в серця німецкого народа і розпустила свої віти по цілій Европі.

20. Лютер в борбі з папством.

Після диспути в Липску, Лютер стратив всю надію на реформу церкви походячу з Риму. Екскомунікація з церкви була тепер для него не минуча. Екскомунікація та мала те саме значіне що засуд на смерть. Однак він був на всьо приготований, а віра в справедливість його справи додавала йому енерґії до дальшої борби. Він тепер прийшов до незломленого переконаня, що папство було причиною всякого лиха в церкві католицкій і що власть папи походила радше від антихриста чим від Ісуса Христа. Він прийшов до переконаня, що церков се не зверхний видимий збір людей з папою на чолї, але се духова сполука всїх віруючих з Христом, яко одиноким головою церкви.

"Я не можу переконати себе інакше," писав Лютер, "але я вірю, що папа римскій се сам Антихрист."

В тих висказах Лютра підпирав його Мелянхтон, котрий дійшов до того самого заключеня на підставі своїх наукових студій. Мелянхтон доказав, що Сьвяте Письмо є найвисшим законом віри і що ми не повинні толкувати Сьвятого Письма на підставі писань Отців церкви, але ми повинні толкувати і судити Отців церкви на підставі Сьвятого Письма. Він доказав, що Отці церкви як Амврозій, Єромій, Августин в своїх писанях дуже часто помиляли ся.

Він учив, що Християнин не повинен в нїщо иньше вірити, лиш в те, що йому показує Сьвяте Письмо.

Лютер надрукував в дуже короткім часї три свої найважнїйші твори:»Відозва до нїмецкої шляхти,« »Вавилоньска неволя церкви« і »Свобода Християнина.« Перші два твори, се зазив до війни, се найтяжші удари, які коли небудь перо людське завдало папскій системі, а третій твір є спокійний і мирний, неначе дуга після громовиці.

21. Відозва до Нїмецкої шляхти.

"Час мовчати вже проминув, тепер прийшов час говорити." Тими словами зачинає ся та відозва, а посьвячена она є християньскій шляхтї нїмецкого народа в справі реформациї Христової церкви. Ціла книжка се горяча грімка відозва до нїмецкої шляхти. Він завзиває їх щоби взяли реформу церкви в свої руки, бо епископи і сьвященики не могуть сповнити свого обовязку, отже сьвітскі люди мусять виступити до борби за чистоту і свободу церкви.

Лютер без пощади виступає там проти тираньства пани, котрого власть і господарка так годить ся з управою апостолів, як Люцифер з Христом, як пекло з небом, як нїч з днем, і мимо того він називає ся заступником Христа і наслїдником Петра.

Книжка є подїлена на три части. В першій части Лютер виступає проти того, що сьвітским людям відобрано всяку власть в управі церквою, що попівство привлащило собі виключне право викладати і толкувати Сьвяте Письмо, що церков задержала для себе право скликаня церковного собору.

"Що то є попівство?" він каже, "таж ми всї сьвященики, що приняли хрещенє." Він виступає проти подїлу

Христіян на дві кляси, на духовну, що складає ся з папи, епископів, попів і монахів, і на сьвітску, що складає ся з князїв, панів, ремісників і мужиків.

"Нема двох кляс," він каже, "є лиш одна кляса Христіян, а головою їх є сам Ісус Христос."

Всї Христіяне належать до духовної кляси. Хрещеня, евангеліє і віра, лише ті річи роблять людей духовними і Христіянами. Одинока ріжниця поміж проповідниками а сьвітскими людьми лежить в сповнюваню уряду, а не в кастових привилеях.

В другій части книжки Лютер ганить сьвітовість і роспусту папи і кардиналів, їх ненаситну жадобу грошей, їх здирства і ошуканьства.

В третій части він піддає практичні гадки. Він завзиває до реформи, котру повинен перевести або сьвітский уряд, або ґенеральний собор зложений з духовних і сьвітских.

Він радить знести Аннати, податок папі, каже що не годить ся почитати папу як якого божка, цїлуючи його в ноги. Папа римскій може мати духовну власть, але не сьміє мати сьвітскої власти над царями і королями.

Він домагає ся конечно знесеня заборони женити ся попам. Попівский целїбат нищить а не скріпляє чистоту обичаїв, він веде многих попів до неморальности. Сьвященикови повинно бути вільно женити ся або не женити ся після вподоби.

Служби Божі за померших повинні бути знесені. Они стали пасьмішкою сьвятої справи, они стали средством як здирати гроші з народа, они викликують гнїв божий.

Процесиї, дни сьвятих, і ріжні публичні сьвята окрім неділї, повинні бути знесені, бо ті сьвята стали Богови немилими через піяньство, гри і лїнивство які в тих днях

мають місце.

Монастирі належить в части покасувати і перемінити їх в школи.

Деякі кари канонічного закона повинні бути усунені, а передовсім інтердикт папский, на підставі котрого не вільно проповідувати Слова Божого.

Се далеко більший гріх, як убити нараз двайцять папів.

Піст повинен бути свобідний і нікого не примущувати. Коли в Римі кплять собі з посту, нам кажуть їсти оливу, котра би не була придатна до вимащеня їх чобіт, а відтак спродають нам за гроші право їсти масло і другі річи. Апостол виразно каже в Сьвятім Письмі, що чоловік повинен мати повну свободу в тих справах.

Також він є противний жебраню по улицях чи то дідів чи монахів. Они а передовсім монахи нічого не роблять і лише стають тягарем для працюючих людей. Дійсними бідаками повинна заняти ся громада до котрої они належать.

"Індульґенції, квітки до неба, наймлені Служби Божі, відпусти і всї тим подібні справи, повинні бути затоплені і знищені."

На кінци книжки заявляє Лютер своє бажанє, щоби нарід приняв сю його відозву глубоко до свого серця, і молить щоби Пан-Біг дав всїм їм правдиве розуміне Христової науки, дав їм знане і відвагу направити нещасну церков.

Книжка та була написана в нїмецкій мові і відразу промовила до серця Нїмців з такою силою як нїколи перед тим. Люди перечитали в тій книжці написане досадними словами те все що они самі переживали.

Деякі думали що та книжка викличе релїґійну війну, а иньші казали що она занадто остро написана. Але Лютер не зважав на се. Він казав що йому не росходить ся анї

о славу анї о гроші, він лише шукав правди, хотів знайти послух у народа і хотів промостити дорогу до вільного ґенерального Собору.

22. Вавилоньска неволя церкви.

Се друга книжка Лютра, або як він єї називає, "друга сьпіванка про Рим," котру оголосив в жовтню 1520 року. Книжка та більше призначена для духовеньства і учених і тому написала в латиньскій мові. Се є радше теольоґічний твір, котрий підриває основи римскої церкви і має на ціли нову систему християньского житя і почитаня Бога. Він атакує систему сьв. тайн римскої церкви, на підставі котрих она контролює житєм кождої людини від колиски аж до гробу і найвисшу власть і силу над житєм душевним чоловіка віддає в руки сьвященика. Сю систему називає він неволею, а Рим новочасним Вавилоном.

Він пише: "Два роки тому я писав про індульґенції, коли я мав єще забобонну повагу для римского тираньства, але нині я навчив ся при помочи Прієряса і других монахів що индульґенції є нїщо иньше, лише нечесні видумки підхлїбників Риму. Я переконав ся що папство се царство Вавилону.

1. В першій части тої книжки Лютер розбирав тайну Евхаристиї і виказує три блуди католицкої церкви, а іменно, відобране від сьвітских людей вина при причастію, наука о переміні вина і хлїба в правдиве тїло і кров Ісуса Христа, або так звана транссубстанція, жертва Служби Божої.

а) Що ся дотичить відобраня чаші від сьвітских людей і подаваня причастія лише лід одним видом, він каже, що Христос приказав приймати тайну вечеру всїм під обома видами. Христос сказав: "Пийте з неї всї,"

Ся тайна належить до всіх, а не лише до сьвящеників. Духовеньство не є панами, але слугами, котрих обовязком є подавати причастіє під обома видами всім тим котрі його бажають, і так часто як они бажають. "Від коли епископ римский перестав бути епископом, а зістав тираном, я цілком не бою ся його розпоряджень, бо я знаю, що ані він, ані ґенеральний собор не має права устанавляти нові заповіди віри.

б) Що до науки про транссубстанцию Лютер не годить ся з наукою католицкої церкви, котра каже, що після чудової переміни хліба в тіло і вина в кров Ісуса, хліб перестав бути хлібом, а вино вином. Він перечить ту чудову переміну і каже що хліб зістає хлібом але рівночасно зістає тілом Христа, а вино позістає вином будучи рівночасно кровію Христа.

ц) Жертву Служби Божої, се є жертвованє Богови тіла і крови Христа руками сьвященика за відкупленє людских гріхів, або иньшими словами, приношенє Христа в безкровній жертві при кождій Службі Божій, Лютер називає найбільшим богохульством. Христос раз помер на хресті, і раз на все відкупив нас своєю кровію. Нащо ми маємо раз враз приносити Христа в жертві? »Нині,« каже Лютер, "всюди поміж народом розширила ся віра, що Служба Божа є добрим ділом і жертвою, се є жертвою Ісуса Христа принесеного людьми Богови. Се богохульство потягнуло за собою цілу куну нових богохульств, так що віра в ту тайну зістала цілковито затрачена, і попівство зробило собі з тої Божої Тайни средство до здираня гроший, нині попи і монахи свої доходи черпають лише з того, що продають за гроші Служби Божі.

Ся тайна, се дар Бога для людей, а не дар чоловіка для Бога. Се є так як хрещенє, котре ми одержуємо, а не

даємо. Католицка церков не відбирає дарів від Бога, але дає Богови свої дари.

2. В другій части книжки Лютер говорить про тайну Хрещеня. Він годить ся з наукою католицкої церкви, що хрещене є средством відродженя, підчас коли Цвінґлі і Кальвин учили, що хрещене є лише знаком котрий попереджує відродженє і членьство церкви.

Що до способу, в якій хрещене повинно бути подаване, Лютер є за тим, щоби хрещенє відбувало ся через погруженє в воду. "Хрещене" каже він, "означає дві річи, смерть і воскресенє; се є повне і цїлковите оправдане. Коли священик погружає дитину в водї, се означає смерть, а коли витягає ї з води, се означає житє."

3) В третій і послїдній части книжки Лютер виступає проти традицийного числа Сьв. Тайн. Він принимає лише дві тайни яко установлені і поручені Ісусом Христом, се є Хрещенє і Тайна Вечера. Прочі тайни як Миропомазанє, Покаяне, Супружество, Єлеопомазанє і Священьство не суть тайнами, бо они не були установлені Ісусом Христом, про них нема нїгде згадки в Сьвятім письмі, они є лише людска видумка.

Приміром Супружество істнувало від початку сьвіта і належить до цїлої людскости.

Книжку свою кінчить Лютер тими словами: Доносять менї що папа готовить сьвіжі буллї і проклятя на мене, де налягають на мене щоби я відкликав свою науку, або зістав єретиком. Єсли се правда, моїм бажанєм є щоби та книжка була частиною мого будучого відкликаня, щоби они не нарікали що їх тираньство було надаремне. Я незадовго, при помочи Христа, оголошу такий відклик, якого Рим єще доси нїколи не бачив анї не чув, в сей спосіб дакчи

богате сьвідоцтво мого послушеньства імени Пана нашого Ісуса Христа. Аминь.

23. Християньска свобода.

Ся книжка се перла поміж писанями Лютра. Написана в тонї спокійнім і нема в нїй і слїду тої нагальности, яку подибуємо в перших двох книжках.

Хотяй Лютер виступав проти папства і домагав ся свободи, однак свобода та не означала право до грішеня і зіпсутя. Він домагав ся християньскої свободи, котра є свободою в Христї, а не свободою від Христа. Головна думка сеї книжки є така: Християнин є паном всїх а нїчиїм слугою, на підставі віри; він є слугою всїм і підлеглий кождому на підставі любови. Віра і любов становлять християнина: одна веде до Бога, а друга до ближнього.

Взагалї списав він там се що сам на собі досьвідчив, і тому вартість сеї книжки дуже велика.

Книжочку ту послав Лютер папі Львови X. і написав лист до него в котрім відносить ся до папи як до собі рівного чоловіка, однак з поважанєм для його особи. В листї виступає дуже остро проти папства, а Льва X. називає ягнятем поміж вовками або Даниїлом поміж львами. Взиває його закинути фальшиву претенсию.

24. Булля екскомунїкациї або виклятя.

Після диспути в Липську Ек поїхав до Риму і ужив всїх способів щоби викляти Лютра і його приклонників. По великих заходах і при помочи Алєандра, Каєтана, Прієріяса і других буллю викінчено 15 червня 1520 року.

Папа мав одно страшне оружіе до побореня всякої єресї, а ним була екскомунїкація. Лютер знав що она прийде, і тому заздалегідь приготовив ся до неї, випустивши в

сьвіт три свої висше згадані книжки.

Рим довше не міг зносити Лютеранізму, бо інакше перестав би бути Римом.

Папска булля є заявою проти тез Лютра, і виклинає в нїм всяку причину протестантскої реформациї. Була се послїдна булля адресована до неподїленого христіяньского сьвіта і була се перша булля, проти котрої зворохобила ся значна часть христіяньского сьвіта.

Булля та, котра мала на цїли зпричинити спаленє Лютра і його приклонників, сама зістала спалена Лютром. Папа в тій буллї говорить, неначеби він був уособленєм правди, непомильним судією в справах віри і володїтель над вічною нагородою і карою.

Булля зачинає ся словами псальмопівця: "Встань Боже, суди справу твою! Спогадай щоденне ругане беззаконного! Не забудь крику ворогів твоїх! Буянє тих, що проти тебе встали, не має кінця.« Папа кличе на поміч сьв. Петра і Павла і цїлий заступ сьвятих проти сего "дикого зьвіра на поли." Він проклинає 41 блудів, котрі містять ся в писанях Лютра і засуджує всї його книжки на спаленє.

Для особи Лютра має папа батьківску любов, і молить його еще раз в ім'я Бога і крови Христа щоби покаяв ся і в протягу 60 днїв від оголошеня сеї буллї, щоби відкликав свою науку, а він прийме його яко блудного сина. Єсли однак не покає ся, він і його приклонники будуть відрізані вір церкви як сухе галузе і зістануть покарані як умерті єретики. Се означало тільки, що они будуть спалені, бо папа в тій буллї осуджує і проклинає науку Лютра, що паленє єретиків є противне волї Духа Сьвятого. Дальше завзиває папа всїх князїв, урядників, горожан, під загрозою кари екскомунїкациї, і обіцюючи нагороду, щоби зловили Лютра і його приклонників і віддали його в руки папи. Хто би дав

захист Лютрови і його приклонникам, буде тяжко покараний. Християнам не вільно ані читати, ані друковати і ширити книжок Лютра, але всі мають їх попалити.

Подумаймо собі на хвильку, если би так реформація Лютра зістала придавлена, і католицка церков лишила ся при власти, як би то виглядав наш нинїшний поступ і свобода, если би церков католицка мала те саме право нині, що мала тогдї.

Оповістити і виконати припорученє буллї, віддано в руки двох італійских пралатів і Дра Ека. Та обставина, що Ека призначив папа до проголошеня буллї, дуже шкодила папскій справі, бо Ек був особистим ворогом Лютра, а притім був зненавиджений в цілій Німеччині.

В деяких містах проголошено папску буллю без великої трудности. По ей оголошеню палено книжки Лютра. Однак майже всюда по містах північної Німеччини проголошене буллї стрінуло ся з нечуваним опором і насьмішкою. В Липську, де рік перед тим Ек мав диспуту з Лютром, студенти зневажали Ека і він мусїв ратувати ся утечею до монастира. Папску буллю обкидали болотом і подерли на кусники. В Ерфуртї його висьміяли і непозволили на оголошене буллї.

Ек післав буллю до ректора університету в Віттенбергу 3-го жовтня 1520 року, з розказом щоби заборонено ширене проклятої науки Лютра і з грозьбою, що на випадок непослуху папа відбере від університету всякі привилеї і свободи. Однак професори і радники університету відмовили домаганям Ека.

Елєктор Фридерик був тогдї в дорозї до Ахен де мала відбувати ся коронація цісаря Кароля V. коли доручено йому буллю з домаганєм ся строгого покараня, а взглядно видачі Лютра. Елєктор здержав ся з відповідию і засягнув ради Еразма. Еразмус сказав елєкторови, що провина Лют-

ра полягає на тім, що він діткнув ся потрійної корони папи і животів монахів. Елєктор виробив собі прихильний осуд про Лютра, і постановив заступити ся за ним, тим більше коли довідав ся, що викладів Лютра і Мелянхтона слухає около півтора тисячки студентів, і що нарід є за Лютром. В кілька неділь пізнійше папска булля зістала спалена.

25. Спаленє папскої буллї.

Лютер був приготований на буллю екскомунїкациї. Він і гуманїст Гуттен в своїх писанях остро виступали проти папи і його буллї, а в кінци Лютер рішив ся на відважний крок, котрий би унеможливив його поворот до католицкої церкви. Папа видав розказ спалити всї без розбору книжки Лютра, і дійсно в кількох містах їх попалено і то навіть раз в присутности цїсаря. Лютер хотїв показати, що він також уміє палити книжки і що се буде легка справа. Він віддав огонь за огонь, клятву за клятву.

Він публично оголосив про свій намір.

Десятого грудня 1520 року, о девятій годині рано при великім здвизї професорів і студентів, Лютер торжественно кинув в огонь папску буллю екскомунїкациї, папскі декрети, каноїчний закон, і деякі писаня Ека і других. При тім сказав ті слова: Так як ти пано непокоїш духа божого, так нехай тебе непокоїть огонь вічний.

Кількасот студентів окружило огонь, скакали і сьміяли ся і сьпівали похоронні пісні папским законам.

Лютер і другії професори після киненя буллї в огонь, повернули до своїх домів. Студенти мали єще забаву до пізного вечера.

Лютер перед тим актом був пригноблений, і сумний, однак опісля, по горячій молитві, почув ся веселий і певний себе.

По уплині чотирох місяців від оголошеня буллї, папа оголосив Лютра винятим з під права, і кинув прокляте на тих, що дали би йому захист. Однак було се вже за пізно. Лютер спаливши папску буллю, відобрав ей повагу і силу.

Спалене папскої буллї було найвідважнїйшим і незвичайним чином Лютра. Лютер закинув собі з найбільшої сили і власти на земли, перед котрою цїсарі, королї і князї і цїлї народи хилили ся з повагою і пошановаием. Був се огнений знак цїлковитого і остаточного відірваня ся від Риму і від того часу папска булля вже перестала мати всяке значінє.

26. Цїсар Кароль V.

Кароль V. є побіч Лютра найважнїйшою дїевою особою того віку. Істория його панованя є істориєю Европи через більше як третину столїтя (від 1520-1556).

На самім початку реформациї помер цїсар Максиміліян I. 1519 року, і з ним похоронено середні віки. Був се дуже прикрий час для цїсарства: релїгія Могамеда грозила Христіяньству, а Протестантизм загрозив Католицтву. Цїсарскій престол перейшов на внука Максиміліяна, молодого короля Іспанії, котрий став найбільше могучим володарем. До него належали: Бургундія, Нїдерлянди, Іспанія, Італійскі посїлости, Американьскі посїлости враз з Мексиком і Перу, посїлости дому Габсбургів, а в кінци і Нїмецке цїсарство.

О цїсарский престол в Нїмеччинї убігав ся також французский король Франц I. Папа Лев був за ним а проти Кароля. Коли сїмох електорів зібрало ся на нараду кого би то вибрати цїсарем, предложили сей уряд наймудрійшому з поміж себе, Саксоньскому електорови Фридріхови Мудрому, оборонцї і заступникови Лютра. Фридрих не приняв прето-

ла і предложив на цісаря Кароля, на котрого всі згодили ся 1520 року. Новий цісар мав тогді двайцять літ.

Був він хитрий і набожний, притім показував склонність до мелянхолії. Одідичив се правдоподібно по своїй матери, котра була божевільна. Він був добрим жовнїром, однак не показував великих здібностей в управі державою. Хоч було в нїм троха нїмецкої крови, однак нїмецкого народа не любив і не знав нїмецкої мови.

Його політика була, удержати абсолютну монархію, а в нїй одну католицку релїгію. Він був дуже горячим католиком, виповняв всі заповіди католицкої церкви, а з протестантами обходив ся строго і нїколи їх не щадив. Протестантизм уважав він за ворохобню проти церкви і держави. Він жалував що помимо листу безпеченьства не видав Лютра на смерть. Він бажав стерти протестантів на порох, і бувби сего доказав, але обставини йому на се не позволили. Ведучи безустанно війни з Францом і Турками, він не мав часу заняти ся протестантами, а до того потребував їх помочи в тих війнах.

Кароль V. і Мартин Лютер бачили ся оден раз лише, і то на сеймі в Вормс. Кароль знелюбив Лютра за те що він посьмів виступити проти католицкої церкви. В двайцять літ пізнїйше, коли Кароль побідив елєктора саксонськ'ого і станув на гробі Лютра в замковій церкві в Віттенберґу, оден з його полководців, кровожадний Альва радив йому викопати кости "архи-еретика Лютра," спалити їх а попіл розкинути на вітер. Однак Кароль не згодив ся на се і сказав: Я веду борбу з живими а не з мерлими.

Через двайцять шість літ цісар Кароль V. і Мартин Лютер стояли на чолї Нїмеччини, оден яко політичний, а другий яко релїгійний провідник; оба они працювали в противних напрямах, цісар старав ся заховати старий порядок,

Лютер будував новий порядок річий. Цісар мав до розпорядимости величезну армію і невичерпані скарби своєї держави; Лютер не мав нічого окрім своєї крішкої віри і пера. А всеж таки робота Лютра полишила свої невитерті слїди до нинїшного дня, підчас коли цісар не лишив по собі жадних слїдів. Лютер помер в супокою в своїм родиннім місци, уповаючи на заслуги Христа і віддаючи душу свою в руки Бога, котрий відкупив його. В десять лїт пізнїйше, Кароль помер в Іспанії яко монах. В однїй руцї держав горіючу сьвічку а другою притискав до уст хрест. Послїдне слово яке вимовив перед смертию було: »Ісусе!«

В 1555 році Кароль зрік ся свого цісарского престола і удав ся до монастира в Юсте в Іспанії, де помер яко монах.

27. Сойм в Вормс 1521 року.

Папа оголосивши свою буллю, в котрій викляв Лютра і його приклонників, домагав ся від цісаря щоби він видав Лютра Римови. Однак елєктор саксоньскій Фридерих Мудрий, котрому Кароль V. завдячував свій нїмецкий престол, вплинув на Кароля, і той завізвав Лютра щоби явив ся на сойм в Вормс даючи йому лист безпеченьства.

Сойм в Вормс заповідав ся дуже величаво, мала там бути зібрана вся нїмецка шляхта, представителї рїжних країн просторої держави, були там також два легати з Риму, котрі мали заступати папу.

На тім соймі мав явити ся Лютер, мав відкликати свою науку, а на случай відмови, мав понести кари які потягала за собою екскомунїкация.

Лютер діставши завізване ставити ся на сойм в Вормс відразу постановив їхати. Він знав що житє його є загроженe, він знав що лист безпеченьства не є певний, бо Івана

Гуса спалили помимо листу безпеченьства, всеж таки він уважав за свій обовязок явити ся на соймі і отверто постояти за правдиву віру.

Другого цьвітня 1521 року Лютер з кількома найблизшими приятелями пустив ся в дорогу простим селяньским возом. Мелянхтон хотів з ним їхати але зістав перешкоджений. Прощаючи ся, Лютер сказав до него: Если я не верну ся, если вороги замордують мене, заклинаю тебе дорогий брате, не уставай в науці і проголошуваню правди. Роби мою роботу в час моєї неприсутности, ти се ліпше потрафиш від мене. Если ти зістанеш, я можу себе пожертвувати. В тобі Господь має більше ученого борця.

Подорож Лютра до Вормс, се був великий тріюмфальний похід для него. В ріжних містах витали його величаво, нарід товпами обступав його щоби подивити ся на того що відважив ся спротивитись папі.

В Ерфуртї, де він кінчив свої школи, цїле місто вийшло йому на зустріч. Професори, студенти і мійска рада витали його яко "героя Евангелія." Улиці, мури міста і дахи домів були повні народа, котрий майже обожав Лютра. В кількох місцях Лютер проповідував Евангеліє незчисленним товпам народа. В Айзенах Лютер захорів тяжко, однак після відпочинку набрав нових сил і пустив ся в дальшу подорож.

Чим більше однак зближав ся Лютер до Вормс, рівночасно зростало небезпеченьство що до його житя. Лютер сам не бачив того небезпеченьства, але приятелї його бояли ся о його житє і многі з них перестерігали його і радили щоб вернув до дому. Лютер потїшав боязливих приятелїв тими словами: "Хоч Гус зістав спалений, однак правди не спалено, Христос все жив." В кінци сказав він ті памятні слова:

"Я поїду до Вормс, хочби там було тілько чортів що ґонтів на даху."

Лютер прибув до Вормс в вівторок рано, дня 16 цьвітня 1521 року о десятій год. Мав на собі монаше убранє. Сторож міста затрубів в ріг на знак його приїзду, і тисячі народа вийшли напротив него щоби побачити того еретика. Коли він зліз з воза, сказав: "Бог буде зі мною."

Другого дня після приїзду, о четвертій год. по полудни заведено Лютра до великої галї в епископскій палатї, де відбував ся сойм. Лютра вели бічними уличками, щоби омминути натовп народа, котрий збирав ся по улицях. Коли Лютра впущено до соймової галї, була вже шеста година. Галя була наповнена найвисшими достойниками цїсарства і церкви. Були там цїсар, його брат, папскі леґати, архіепископи, епископи, князї, ґрафи, і шляхта, представителї міст і амбасадори заграничних держав.

Перед тим великим збором станув Лютер, бідний монах, простих звичаїв, син простого народа, однак правдивий герой, повний віри і запалу для сьвятої справи, готов положити за неї своє жите і зовсїм здаючи собі справу з того, защо він боре ся і до чого стремить.

Перед цїсарем поставлено 25 книжок, котрі написав Лютер.

Лютрови поставлено два питаня по латиньски і нїмецки.

Перше питанє було, чи він признає ся до того що він написав ті книжки.

Лютер признав, що то він їх написав.

Деякі з тих книжок були зовсїм невинні і в них не було нїчого противного католицкій церкві.

Відтак запитали Лютра чи він відкличе свою науку.

На се Лютер з покорою попросив, щоби дали йому

більше часу до надуманя ся, бо се справа важна для спасеня його душі, бо розходить ся тут о правду Божого Слова, котра є висшою від всього на небі і на земли.

По короткій нарадї цїсар з ласки дав йому оден день часу.

Папскій леґат того самого дня післав лист до паши насьміваючи ся з Лютра, називаючи його дураком, котрого чорт опанував. Він був певний, що справа Лютра страчена.

Але суд сего Італїйця був за скорий. Того самого вечера написав Лютер лист до свого приятеля в котрім сказав, що "не відкличу ани одної букви."

Дня 18-го цьвітня в четвер, Лютер явив ся в друге і в послїдне перед соймом.

Був се найбільший день в його житю. Ніколи не явив ся він більше героїчним і взнеслим. Ніколи не станув він в оборонї справи більше живучої і важної для християньства.

Коли Лютер ішов до соймової галї, по дорозї стрітив його оден нїмецкий шляхтич, старий жовнїр і сказав до Лютра ті слова: "Мій бідний монаху, мій бідний монаху, ти ідеш заняти таку позицию, якої ні я ні мої товариші оружія не занимали в найгорячійших битвах. Если ти певний, що твоя справа є справедлива, тогдї наперед в імя Бога, і будь доброї відваги. — Бог тебе не опустить."

Лютер знову мусїв ждати дві години перед галею серед великої товпи народа, однак був більше веселий і певний себе, як попереднього дня. Він скріпив ся молитвою і був готовий навіть пожертвувати своє житє за чесне переконанє сьвятої правди. Запалено смолоскипи, коли впустили Лютра до середини.

Др. Ек поставив Лютрови таке питанє:

"Чи будеш боронити всї книжки, котрі признаєш що

ти написав, чи відкинеш певну часть?«

Лютер найперше перепросив зібраних, що не знав двірских звичаїв, а відтак поділив свої книжки на три кляси:

1. Книжок, в котрих була представлена евангельска правда, котру визнавали так само його вороги як і приятелї, тих відкликати не буде.

2. Книжок проти перекупства і надужить папства котрі мучили совість і нищили маєток німецкого народа, відкликати не може, бо тогдї покривавби зіпсуте і тираньство.

3. Книжок, котрі він писав проти своїх папских противників, також відкликати не може, бо тогдї вороги його скріпили би ся, і справа з церквою мала би ся ще гірше.

В оборонї своїх книжок він міг лише сказати слова Христа: Коли не добре сказав я, сьвідкуй про недобре; коли добре, за що мене бєш?

Єсли би його противники могли доказати йому блуд на підставі сьвятого письма, він готов відкликати свої книжки і він перший вкинув би їх до огню.

Лютер закінчив свою бесїду напоминаючи молодого цїсаря, щоби не зачинав свого панованя понижаючи Слово Боже і вказав на суд Божий над Фараоном, над королем Вавилону і над безбожними королями Ізраїля.

Від Лютра зажадали, щоби свою бесїду повторив по латинї. Се він учинив з певностию себе і звернув очи до неба.

На Лютра стали тогдї напирати, щоби він невикручував ся, але щоби вирік ся своєї науки.

На се відповів Лютер: "Доки не переконаєте мене на підставі сьвятого письма і здорового розуму (в папу і церковні собори я не віру, бо они нераз помилили ся), дотя я буду стояти при сьвятім письмі і совість моя є звязана зі

Словом Божим; я не можу і не відкличу нїчого, бо небезпечно є поступати проти совісти.

Послїдні слова Лютра на соймі були ті:

"На тїм я стою. Інакше поступити я не годен. Боже поможи менї. — Амінь."

На тім скінчило ся послуханє Лютра. Цїсар розгнївав ся і замкнув збори серед великого заворушеня.

Коли Лютер прийшов до своєї кватири, з радостию взнїс руки до гори і сказав: "Я вже перебув! Єсли би я мав тисячу голов, я би радше пристав, щоби всї, одну по другій менї відрубали, як мав я відкликати свою науку."

На присутних на соймі Лютер зробив рїжне враженє. Одні уважали його за страшного єретика, а другі подивляли його переконаня і віру.

Сойм в Вормс, се є найбільша історична подія. Розходило ся там о повагу совісти, вартість людскої особистої свободи і найвисшу власть Сьвятого Письма.

Цїсар дав Лютрови лист безпеченьства на 21 днїв під услівєм що здержить ся від писаня і говореня.

28. Лютер на Вартбурґу.

Лютер опустив Вормс дня 26 цьвітня, а дня 26мая Кароль V. виняв Лютра з під права, даючи повну силу папскій буллї, називаючи Лютра чортом і видавши приказ урядникам, зловити Лютра і покарати його так, як карає ся єретиків. З Лютром мали обійти ся так як з Каїном.

В несподіваний спосіб зістав Лютер уратований.

На дорозї, недалеко Айзенах, дня 4-го мая, його ненадійно вхопили уоружені їздці і в ночи понесли його до замку на Вартбурґ. Що стало ся з Лютром, нїхто не знав, всї думали, що він вже не жиє.

Сей спосіб ратунку Лютра придумали його найблисші

приятелї і удержували те в як найбільшій тайні.

Ту перебув Лютер 11 місяців. запустив собі бороду. скинув монаший одяг, часом йшов на полюванє, а найбільше часу посьвячував на писаня трактатів і коментарів до Сьвятого Письма.

По шістьох місяцях Лютер в перебраню поїхав до Віттенберґу. Там застав всьо в порядку. Університет розвивався дуже гарно. Лютер успокоєний повернув на Вартбурґ і сейчас забрав ся до переводу Сьвятого Письма Нового Завіта на народну нїмецку мову. В три місяці пізнїйше його переклад був готовий. В протягу одинайцятьох лїт Сьвяте Письмо в перекладї Лютра появило ся в 85 виданях. Те саме Сьвяте Письмо уживають в Нїмеччинї по нинїшний день.

29. Реформация і Революция.

Підчас неприсутности Лютра, радикальна партія в Віттенберґу набрала великої сили. На ей чолї станув Карльштад, товариш Лютра, чоловік що дуже легко попадав в скрайности. Карльштад проповідував і писав проти Служби Божої, проти целїбату, проти монастирів, проти хрещеня немовлят. Він виступив проти урядів церкви, бо лише сам Христос є нашим паном. За його проводом парід понищив всї образи в Августиньскім монастири.

Карльштад казав, що хрест дитини не значить більше як хрест кота.

До Карльштада прилучили ся так звані "пророки з Цвікав" і Тома Мунґер, люди скрайних поглядів, фанатики, готові всьо нищити, котрі удавали що мають видженя і ставили їх вище від Сьвятого Письма.

Через то всьо реформація Лютра зараз на самім початку зістала загрожена.

Хоч Лютер сам виступив проти почитаня мощів, обра-

зів і т. д. всеж таки він ніколи не уживав насильства і стремів до того, щоби нарід сам добровільно се закинув.

Лютер бачив, що не добре діє ся в Віттенберґу і пустив ся там в дорогу проти волї Елєктора. Він написав ті слова Елєкторови: Я їду до Віттенберґу під вищою опікою, як опіка Елєктора. Я цілком не хочу твоєї помочи. Що більше, я можу тобі жертвувати лїпшу опіку, як ти мені. Єсли би я думав, що буду полягати на Елєкторі, я би там ніколи не пішов.."

Коли Лютер прибув до Віттенберґу, сейчас зачав проповідувати до народа, і проповідував через цілий тиждень. Його слова були умірковані, він перестеріг нарід перед фанатизмом, і в цілім місті від разу настав спокій.

В тім часї Генрих VIII король анґлійский написав книжочку проти Лютра "Неволї Вавилоньскої," називаючи Лютра чортом, Турком Сараценом і безбожником.

На сю книжочку відповів Лютер так само досадно, називаючи Генриха VIII укоронованим ослом.

1521 року помер папа Лев X. а його місце заняв папа Адріян VI, котрий панував лише два роки. Він уважав реформацію Лютра за кару Божу і щиро бажав направити ріжні церковні надужитя.

30. Хлопска Війна.

Коли Лютер проголосив релїґійну свободу, знайшли ся люди, котрі переступили границї свободи і насильством хотїли завести і соціяльну свободу. Лютер не був за се відвічальний. Карльштад, давний приятель Лютра посунув ся так далеко,що почав проповідувати многоженьство і кару мечем за ідолопоклоньство. Він однак стратив вплив в Віттенберґу і зістав з міста прогнаний. Тома Мунґер, проповідник в Цвікав зачав проповідувати насильство, учив що

безбожні не мають права жити, установив правительство зложене з 12 апостолів, палив монастирі, подорожував по цілій Німеччині взиваючи нарід до революції проти власти і проголошуючи ріжні комуністичні науки. Він казав що "Лютер не пішов досить далеко."

Під впливом сеї аґітації селяне полудневої і західної Німеччини заворушили ся проти своїх панів, щоби скинути з себе тяжке ярмо підданьства. Они терпіли много від своїх панів і поставили їм свої домагання в 12 артикулах. Они домагали ся права, щоби кожда парохія могла вибирати собі свого пастора, щоби правительство удержувало з податків проповідників і бідних, щоби мали право всюди полювати і ловити рибу, щоби мали право вирубувати дрова в лїсах і т. д. Щоби одержати се право, они збирали ся в ватаги, палили монастирі, палили бібліотеки, притім не обходило ся без морду.

Лютер старав ся повздержати їх від насильства, признав їм що домагання їх суть слушні, однак перестерігав їх перед революцією. Його рада показала ся без впливу. Тогдї пани зібрали значне військо, і придавили революцію хлопів, звісну яко хлопска війна, зі страшною строгостию. Около сто тисяч селян згинуло. Мунґера взято до неволї і страчено. Такий був конець хлопскої війни.

Справі Реформациї она дуже много пошкодила. Після неї католицка церков з цілою рішучостию виступила проти Протестантів, називаючи протестантизм безправством і кажучи, що се протестанти викликали хлопску війну.

31. Реформа Богослуженя і церковного порядку.

Відорвавши ся від Риму, Лютер взяв ся до рефермованя церков. Індульґенциї (відпусти), покланяне ся образам і почитанє сьвятих знесено. Рівнож знесено служби

божі за мертвих і винаймлювані за гроші. Підчас богослуженя не приношено дарів Божих. Причастіе, котре до тепер подавано під одним видом, тепер подавано під двома видами. В загалї з богослуженя усунено всьо, що противило ся наущ Сьвятого Письма. Латиньску мову з церкви викинено, а на єї місце заведено нїмецку мову. Найважнїйшою частию Богослуженя була проповідь. Сам Лютер відправляв кождої недїлї три Богослуженя. Він проповідував до вірних просто, без всяких прикрас, чисту евангельску правду.

Завдяки Лютрови заведено при богослуженю сьпіванє гимнів. В тім часї Нїмці мали много церковних пісень по найбільшій части в честь Марії. Однак протестантскі гимни беруть свій початок від Лютра. Він написав 37 гимнів, котрі по нинїшний день сьпівають по всїх протестантских церквах цїлого сьвіта. Найславнїйший його гимн є: "Крїпка Твердиня наш Бог," котрий названо Марсилянкою Реформациї.

Для обученя дїтий в Христовій вірі, Лютер зладив Малий і Великий Катехизм 1529 року. Катехизми ті, суть то питаня і відповіди на підставі Десять Заповідей Божих, Символу Віри і Молитви Господньої. До того є долучений уступ про дві сьв. Тайни, Хрещенія і Тайної Вечери.

Також за впливом Лютра скрізь по Нїмеччинї заведено публичні школи для хлопців і дївчат, де окрім иньших наук, подавано також слово Боже.

Католицкий історик Доллїнґер пише, що Лютер дав нїмецкому народови то, чого нїхто иньший в сьвітї не дав свому народови, а іменно: Катехизм, гимни і Біблію.

32. Подружіе Лютра і його родинне житє.

Лютер оженив ся ненадїйно, по части під впливом свого батька, котрий безустанно намавляв його до ожененя

ся. Його жінка Катерина Бора була через многі роки монахинею-сестрицею і мала 26 літ, а Лютер мав тогді 42 роки. Мелянхтон і другі приятелї Лютра не похваляли подружія Лютра, они думали що на тім потерпить справа реформациї. Католики все нападали на Лютра за те, що зломив свою монашу присягу. Однак чистотї житя Лютра і його велькій моральности, навіть і найбільші його вороги не могли нїчого закинути. Катерина і другі монахинї, котрих по найбільшій части нелїтними дївчатами віддано до монастиря, довідавши ся про реформацию Лютра, утекли з монастиря, і повиходили за муж. Остала ся лише Катерина. Лютер хотїв віддати єї за одного професора, але она відмовила і заявила що волїлаби бути жінкою Лютра. Так Лютер оженив ся.

Про своє подружіе він сказав: "Чоловік повинен перше порадити ся Бога і помолити ся а потім дїлати." Йому потрібна була жінка. Йому потрібно було господиня, когось щоби доглядав його.

Лютер подає три причини задля котрих оженив ся.

1.) Аби вволити бажаня батька,

2.) Помучити чорта,

3.) Зажартувати собі з папи.

Дім Лютра був взірцевим нїмецким домом і мав великій вплив на нїмецке родинне житє.

В руки своєї жінки він віддав весь заряд домом і сказав: "Найвисшим даром Бога на земли є набожна, весела і богобоязлива жінка."

Він мав шестеро дїтей, але троє з них померли в молодім віцї. Коли його 14 лїтна донька Лїна захоріла, він за нею дуже побивав ся, на колїнах молив Бога о єї здоровлє, а коли она померла, на єї гробі дав таку напись: "Тут я, Лїна, донька Лютра, відпочиваю, сплячи в моїм ліжку зі

всїма благословенними."

Лютер оповідав своїм дїтям байки і леґенди, сьпівав їм і грав на арфі. На Різдво збирав дїтий коло божого деревця і сьпівав з ними коляди.

Лютер визначав ся тверезостию, хоч часом пив вино і пиво. Він дуже остро виступав проти піяньства.

Студенти то входили то виходили з його помешкання і були сталими гістьми при його столї.

Лютер брав пенсиї річної з разу сто ґульденів, а потім підвисшено єї на 300 ґульденів. Коли помер, лишив маєтку 900 ґульденів. Коли книгарі хотїли заплатити йому 400 ґульденів за його книжки, він не приймив заплати, кажучи що не годить ся робити грошей з дарів, котрі йому дав Бог.

33 Лютер і Анабаптисти.

В тім часї витворила ся нова секта христиньска так званих Анабаптистів, котрі учили, що хрещене в дитиньстві не є важне, бо не може бути сполучене з душевним відродженем ся чоловіка. Они отже зачали хрестити дорослих людей в друге, хоч они були хрещені в дитиньстві, і з відси їх назва ана-баптисти, або в друге-хрещені. В сектї тій було много учених людей, котрі свою науку опирали на сьв. Письмі, але деякі з них переступили границї можности і усталеного порядку і перейшли до скрайности. В Німеччинї в містї Мінстер 1533 року заснували они своє царство новий Єрусалим з пророками, прогнали недовірків, розділили поміж всїх маєток, завели многоженьство. Проти сего міста виступив з війском католицкий епископ, здобув місто, многих вимордував і завів строгу католицку церков.

Наука Анабаптистів ширила ся по Швайцариї, Німеччинї, Австриї і Голяндиї.

Найспосібнійшими анабаптистами були Мено і Швенкфельд. Они совістно працювали, проповідали та орґанізували церкви, голосячи хрещенє віруючих і управу церков членами церкви.

Лютер і Мелянхтон виступали проти анабаптистів, а навіть радили ужити проти них острих средств.

Се становище Лютра супроти ана-баптистів зовсім не заслугує на похвалу, бо він перед тим голосив свободу совісти, і що єретиків не сьміє ся карати огнем або мечом. Приятелї Лютра боронять його в той спосіб, що він радив карати тих людей яко ворохобників публичного порядку.

Будь що будь треба сказати, що за переслїдованя анабаптистів в певній мірі лише Лютер є виннй. Головна вина однак паде на католиків, котрі допускали ся страшних жорстокостей на ана-баптистах. Законом католиків було: "Хто не відкличе своєї єресї, буде спалений, а хто відкличе, тому відрубають голову."

34. Марбурґске непорозуміне 1529 р.

Отсе непорозуміне, се друга неясна хвиля в житю Лютра.

Лютер учив що в Тайній Вечери під хлїбом і вином була дійсна тїлесна присутність Ісуса Христа. Він був противний науцї католицкої церкви, що вино і хлїб стають правдивим тїлом і кровю Ісуса Христа, котра то наука називає ся транссубстанция. Лютрова наука називає ся консубстанция, сеє, що під хлїбом, котрий задержує свої прикмети, є тїло Христове, а під вином є кров Христа. Така була наука Лютра.

Другі реформатори учили, що Христос є тільки Духом присутний в Тайній Вечери і що Вечера є лише споминком, де принимає ся Христа через віру.

В році 1524 Карльштад сказав, що Христос установляючи Тайну Вечеру, говорив про своє власне тїло, "Се є тїло моє." Реформатори зі Штрасбурґа попросили Лютра і Цвінґлього о їх гадки в тій справі. 1525 р. Цвінґлї і Еколямпадіюс виповіли свої гадки в малій книжочці. В Штрасбурґу приняли погляд Цвінґлього. Лютер мовчав і доперва по якимсь часї остро виступив проти поглядів Цвінґлього.

Тимчасом зачинали ся прикрі часи для протестантів. В р. 1529 католики на соймі в Нірнберґу постановили винищити протестантів. Протестантскі князї утворили лїґу. Пожаданим було, щоби всї протестанти зібрали ся разом, щоби оперти ся небезпеченьству, яке їм грозило від католиків. Филип з Гессиї, провідник протестантів скликав реформаторів на нараду до Марбурґу. Лютер, Мелянхтон, Цвінґлї, Еколямпадій, Буцер і пр. були присутнї і мали між собою наради через три дни. В загалї над всїми иньшими справами прийшли до згоди, не могли однак погодити ся над тим, чи як казав Цвінґлї, Христос лише духом присутний в Тайній Вечери, чи як казав Лютер, Христос присутний тїлом і кровію.

Лютер не хотїв відступити ані на волос. Він написав на столї крейдою слова Христа: »Се моє тїло,« і тримав ся сего Він показав тим самим свого нетолерантного духа, котрий много пошкодив справі реформациї.

Заки та конференция розійшла ся, Филип з Гессиї прилагодив мирову угоду в котрій зазначив що обі партиї будуть себе взаїмно підпирати. Лютер підписав сю году, однак зазначив що буде іти рука в руку зі швайцарскою реформациєю о стілько о скілько йому совість на те позволить.

35. Назва Протестанти.

Назву Протестанти, ужито перший раз 1529 року. Папа Адріян VI. нїмецкого походженя, був переконаний, що католицка церков потребує моральної реформи і хотїв скликати загальний собор. На соймі в Нїрнберґу мала католицка церков перевести в дїло ухвали сойму в Вормс. Там однак порішено, що ґенеральний собор церкви можна скликати доперва за рік. Серед того папа Адріян VI. помер. Його наслїдником вибрано папу Клемента VII 1523-34, неправного сина Юлїяна Медиці. Він відкликав ся до другого сойму в Нїрнберґу 1524 року, котрий приобіцяв виконати ухвали сойму в Вормс о стілько о скілько се було можливе. Того самого року вороговане поміж католиками а приклонниками Лютра дуже заострило ся, а католики утворили католицку лїґу, зложену з князїв і епископів, котра мала на цїли виконати ухвали сойму в Вормс.

1525 року помер покровитель Лютра елекгор Фридрих Мудрий. Він хотяй боронив Лютра, всеж таки доперва перед самою смертию приняв науку його. Його наслїдник Електор Іван Констант явно приняв науку реформациї.

1525 року цїсар Кароль V закінчив довготревалу війну з Франциею, і тепер постановив пійти війною проти Турків і єретиків котрі відорвали ся з під папи римского.

На соймі в Спаєрс 1526 року князї котрі приняли реформацию Лютра отверто заявили своє відступництво від Риму і тимчасом порішено що кожда держава має право жити і вірувати після своєї совісти. Князї Саксонії, Прус, Гессиї і иньші взяли ся енергічно до орґанїзованя реформованої церкви.

Серед того вибухнула нова війна з Франциєю а папа станув по сторонї Французів. Таким чином протестанти

знова мали вільну руку. Кароль V зібрав військо вирушив проти Риму і заняв його.

В році 1529 зібрав ся новий сойм в Спаєрс, на котрім мали перевагу католики. На тім соймі порішено строго виступити проти реформації і привернути в Німецкій державі давний лад церковний. Тогдї протестантскі князї і представителї 14 вільних міст сильно запротестували проти сеї ухвали сойму і відкликали ся до загального собору. Від того протесту походить їх назва Протестанти.

36. Сойм в Авґсбурґу.

Остаточно Кароль V зіставши укороновaним на цїсаря папою, постановив завести лад і порядок в справах церковних в Німеччинї. В тій цїли, як також в цїли приготованя ся до війни з Турками, скликав він сойм до Авґсбурґа 1530 року. На сойм сей поїхав електор Саксоньский Іван з Мелянхтоном. Лютра з собою не брали бо бояли ся о його житє.

Слїдуючого дня по приїздї цїсаря до Авґсбурґа, католики дуже торжественно обходили съвято Божого Тїла. В процесиї церковній брав участь сам цїсар, йшов з людьми з відкритою головою і з горіючою съвічкою в руках.

Цїсар видав строгу заборону протестантским проповідниками проповідати, але князь з Бранденбурґа заявив, що він готов радше стратити свою голову чим виречи ся Бога.

Мелянхтон прилагодив так звану Авґсбурґску Конфесию, се є заяву, або виклад, на чім основув ся протестантска віра. Ту Конфесию підписано сїмох князїв і много иньших значних людей. Заяву ту відчитано на засїданю сойму. Підчас читаня еї, котре тревало дві години, цїсар Кароль V заснув.

Проти Конфесиї Авґсбурґскої виступив доктор Ек і

його оборону католицкої віри також відчитано на соймі в Авґсбурґу.

Неприйшовши до жадного рішучого заключеня, цїсар розвязав сойм і назначив другий зїзд на 1531 рік, щоби дати спосібність протестантам до піддання ся, заявляючи що ужие свого впливу щоби скликати загальний собор.

Серед того всього Лютер перебував в Кобурґу. Він був повний віри і надїї що справа протестантизму є в руках Божих, і що Бог не дасть ёї загинути. Там також дійшла його відомість про смерть його батька. Його мати померла 1531 року. Рідко коли мали родичі любійшого і більше привязаного сина.

37. Сполука Протестантів.

В грудни 1530 року всї протестанти злучили ся разом в так звану Шмалькальдску Лїґу в тій цїли, щоби боронити себе вспільно проти католиків, котрі через суди хотїли відобрати від них церковні маєтки. На случай потреби они постановили ужити оружія. Лютер згодив ся на правні средства в цїли відзискання церковного маєтку, однак був противний ужитю оружія.

1532 року загрозили Нїмецкій державі Турки. Цїсар потребуючи війска був приневолений зробити великі уступства протестантам і надав їм свободу віри аж до скликаня загального собору. Так отже наступив десять лїтний мир. 1532 року помер оборонець протестантів елєктор Саксонський Іван Констант а його місце заняв Іван Фридерих, також великий приклонник реформациї.

Глянувши в зад ми можемо вичислити три обставини великої ваги, котрі незвичайно сприяли реформациї почавши від 1521 року. Ними були:

1.) До 1530 року цїсар Кароль V находив ся поза гра-

ницями Німецкої держави ведучи війну з Французами, отже не міг знищити нелюбих йому протестантів.

2.) Безустанна гроза війни з Турками загрожувала цїсарскому престолови і цїсар був приневолений робити уступства протестантам, щоби мати їх поміч в війні з Турками.

3.) Сильне домагане ся Саксоньских електорів загального собору, щоби той відбув ся на німецкій землї.

Ті три обставини незвичайно причинили ся до скріпленя протестантизму в Німеччинї.

Папа Павло III. 1534-49 уляг впливови Кароля і склнкав загальний собор до Мантуї 1537 року. Однак протестантскі князї в соборі тім участи не брали, бо він не відбував ся на Німецкій землї. Відтак католики і протестанти мали вспільні конференциї в котрих брали участь Кальвин і Мелянхтон, однак до угоди між одними а другими не прийшло. Тогдї папа Павло скликав загальний собор до Триденту, щоби зібрати католицку науку. Собор сей зібрав 1545 р.

38. Послїдні роки житя Лютра.

Праця Лютра властиво скінчила ся зі Соймом в Авґсбурґу 1530 року, від коли зачала ся властива орґанїзация протестантских церков. Однак він все еще стояв на чолї реформацийного руху. Тяжка, неутомима праця підкопала його здоровле і він терпів найбільше на нирки і безустанний біль голови.

Папа римский еще раз попробував відзискати Лютра для католицкої церкви і в тій цїли 1535 року післав до Віттенберґу свого кардинала Верберіюса. Лютер зійшов ся з ним при снїданю в палатї електора. Оба були добре настровні і весело зі собою говорили. Розуміе ся що кардиналови не удало ся переконати Лютра, а що найцїкавійше, то

те, що як раз противно, Лютер переконав кардинала, котрий 13 літ пізнїйше приступив до зреформованої церкви.

Найприкрійшою подїєю послїдних лїт житя Лютра була його згода на друге подружіє Филипа Гесского 1540 року. Справа була така: Филип Гесский був великим приклонником реформациї Лютра. В родиннім житю він не зовсїм був щасливий і остаточно покинув свою жінку і жив з другою на віру. Під впливом Сьвятого Письма він побачив свій блуд і звернув ся до Лютра і Мелянхтона о пораду. Они завізвали Филипа до чистого морального житя, а остаточно згодили ся на його шлюб з другою жінкою, кажучи, що лїпше такий шлюб, чим жити в перелюбі.

Коли ся справа вийшла на верх, католицка церков накинула ся на обох провідників реформациї. Оба они жаловали того кроку і бачили що їх згода на другий шлюб Филипа дуже много пошкодила ширеню їх науки.

1545 року Лютер написав послїдний раз проти папства і сказав: »Чортівске папство є послїдним нещастем, яке має зійти на землю. Є се найбільше лихо, яке всї чорти всїма своїми силами годні учинити.«

Лютер ослабав що раз більше на тїлї. Він бачив що його конец наближає ся. Він покінчив свої лекциї про першу книгу Мойсея і удав ся до Айслебен зі своїм сином. З відтамти писав листи до своєї жінки повні любви і привязаня.

В недїлю дня 14 лютого 1546 року мав проповідь в церкві котру виголосив з великою силою. Три дни пізнїйше, то є 17-го , після вечери, почув великий тягар на своїх грудях. Після півночи встав з ліжка, при нїм було 5 або 6 осіб. Він сказав: »Так бо Бог полюбив сьвіт, що сина свого единородного дав, щоб кожен, віруючий в него, не погиб, а мав життє вічне.« Відтак додав: Отче, в Ттвої руки віддаю духа свого.« В хатї було тихо коли доктор Іонас шеп-

шнув йому до уха: »Чи стоїш при Євангелію котре ти проповідував?» »Так.« відповів Лютер. По хвилі Мартин Лютер помер. Було се над раном 18-го лютого 1546 року.

Дві години пізнійше доктор Іонас повідомив електора про смерть Лютра, а Мелянхтон заніс сумну вість студентам університету. Тіло його перенесено до Віттенберґа і похоронено в тій самій церкві на котрої дверях прибив своїх 95 тез.

Побіч Лютра похоронено пізнійше останки його приятеля Филипа Мелянхтона.

З нелюдскою заїлостию накинулись католики на Лютра після його смерти, представляючи його в як найтемнійшім сьвітлї, навіть кажучи, що він сам відобрав собі житє. Єще рік перед його смертию католики надруковали книжочку в котрій сказано, що Лютер відобрав собі житє і що з гроба його виходить страшенний сопух. Лютер сам читав сю книжочку. Сї огидні і прямо звірячі напади католиків легко витолкувати в сей спосіб, що ніхто перед тим анї опісля не завдав католицтву страшнійшого удару як Мартин Лютер.

39. Держава узнає Протестантів 1552 р.

Після смерти Лютра становиско протестантів в Німеччинї значно погіршило ся. Цїсар Кароль V. відобрав всякі права електорови Саксоньскому і Филипови з Гессиї за те, що були великими приклонниками і оборонцями реформациї. Армія Шмалькальдского Союза станула в їх оборонї. З другого боку папа дав німецкому цїсареви гроші і вийско до помочи.

Електор Саксоньский зістав побитий 1547 року і позбавлений електорства. За се вийско Кароля V зістало побите під Інсбруком, при чім сам цїсар ледви утїк з житєм.

Так отже 1552 року прийшло до мира в Пассав на котрім дано свободу протестантам і признано їх державою. Та угода зістала потверджена на соймі в Авґсбурґу 1555 року. Протестантам позволено задержати їх маєток а люди в поодиноких краях мали придержувати ся реліґії своїх князїв, а єсли та не подобала ся їм, могли перенести ся до иньшого краю.

В сей спосіб середновічна теорія о зверхній єдности церкви зістала раз на все зломана. Зараз після сего Кароль зрік ся престола а його місце заняв Филип II.

По смерти Лютра провід реформациї упав на Мелянхтона. Під конец свого житя, Мелянхтон був змучений теольоґічними спорами і бажав спокою. В спорах і нападах теольоґічних він всегда брав посередну мирову дорогу а на атаки відповідав в лагідний спосіб. Він помер 1560 року. Коли його запитано перед смертию, чи не потребує чого, він відповів: »Нїчого крім неба.« Се були його послїдні слова.

Мелянхтон є творцем першої протестантської теольоґії. Авґсбурске віроісповіданє, котре є основою лютеранської теольоґії є його твором. Основою лютеранської теольоґії суть: оправданє через віру, найвисша власть Сьвятого Письма, запереченє жертвенної теориї церкви і сьвященьства, запереченє служби Божої, співприсутність тїла і крови Ісуса Христа при Тайній вечери, запереченє обовязуючої сповіди, запереченє чистилища, запереченє служб Божих за померших, запереченє покланяня ся сьвятим і почитаня сьвятих.

40. Лютераньска церков в Европі.

З Нїмеччини приняли науку Лютра в Данії 1536 року. Христіян III. завів в цїлій своїй державі зреформовану

церков на взір церкви Лютра. 1683 року Христіян V. надав Лютераньскій церкві виключне право істнованя. 1890 року людність в Данії виносила 2.172.000, а з того до Лютераньскої церкви зачисляло ся 2.138.000.

В Швеції зачали проповідувати науку Лютра ще року 1519. В 1527 році появив ся новий завіт переведений на Шведську мову а реформация стала захоплювати що раз більше приклонників. Тепер державним віроісповіданєм в Швеції є лютераньске а проповідники суть плачені державою.

Норвегія приняла протестантизм від Данії і є чисто лютераньска.

Також почасти защіпив ся лютеранізм і на Угорщині. Нині Лютерска церков числить там около міліон приклонників.

РЕФОРМАЦИЯ В ШВАЙЦАРИЇ.

41. Швайцария перед Реформацією.

Бог часто вибирає малі річи для великих цїлей. Мала Палестина дала сьвітови Христову релїґію. З малої Греції розносила ся по сьвітї фільозофія і штука. Мала Швайцария є колискою всїх зреформованих церков. Ідеї кермують сьвітом, ідеї суть безсмертні.

Швайцарска республика зістала заснована трома кантонами Урі, Швиц і Унтервальден 1291 року, і з часом зростала заборами, купном і добровільною угодою. В чотирнайцятім і пятнайцятім столїтю Швайцария успішно виборола свою независимість в борбах з Австриєю і Франциєю. Віру Христову приняла Швайцария в 3 або 4 столїтю під Римским пановапем. Всї Швайцари були вірними католиками а папа римскиї мав кількох своїх делеґатів в Швайцариї.

Церков в Швайцариї подібно як в Нїмеччинї була цїлковито зіпсована і потребувала реформи. Сьвященики були дуже низького образованя, забобонні, неморальні і давали злий примір сьвітским людям. Католицкі монастирі були місцями розпусти і з поміж усього католицкого духовеньства не знайшов ся оден чоловік, котрий би міг дорівнати реформаторам ученостию і моральним впливом. Целїбат зпричинив те, що духовеньство майже отверто жило

на віру з жінками а проступок сей був прощаємий. Епископ з Констанциї за винадгородженєм чотирох ґульденів за кожду дитину народжену сьвященикови давав йому розгрішенє. В роцї 1522 сей епископ дістав зі своєї діоцезиї 7,500 ґульденів з того жерела. В своїм пасторальнім письмі, коротко перед реформациєю, він нарікає на неморальність многих попів, котрі отверто жиють на віру або тримають в своїх домах неморальні жінки, котрі не хотять усунути їх, котрі грають в гроші, котрі запивають ся зі своїми вірними по шинках і віддають ся богохульствам.

Нарід швайцарский деморалізував ся дуже скоро через військову службу по чужих державах. Королї і папи убігали ся о те, щоби зєднати собі на службу полки швайцарского війска.

Реформация швайцарска, можна сказати-ділить ся на дві части. На реформацию нїмецкої части Швайцариї під проводом Цвінґлього і на реформацию французкої части Швайцариї, під проводом Кальвина.

42. Молодість Цвінґлього.

Ульрих Цвінґлї родив ся першого сїчня 1484 року, сїм тижнїв після Лютра, в бідній пастирскій хатї в Вільдгавс, в кантонї Сент Ґал. Батько його був старшим урядником а в родинї по матери було много сьвящеників. Цвінґлї образував ся в католицкій вірі під впливом своїх родичів і вуйка, котрий був сьвящеником. Вищі школи кінчив в Бернї а відтак у Вієннї. Всюда визначав ся незвичайною здібностию а найбільше мав замиловане до старинних наук.

1502 року він повернув до Базел і вчив там в школї латини. Відтак зістав він ординований сьвящеником і дістав парохію в Ґларус. Там перебув від 1506 до 1516 року. Там він проповідував, учив, сповняв пастирскі обовязки і

віддавав ся наукам. Там він навчив ся грецької мови, так що міг читати Новий Завіт в тій мові. Також учив ся і еврейської мови. Він познакомив ся з Еразмусом, славним гуманістом і дуже часто з ним переписував ся. Під впливом Еразмуса він став великим приклонником гуманізму.

Окрім того Цвінґлі брав живу участь в публичних справах. Три рази їздив він до Риму яко капелян швайцарских полків, котрих наймив собі був папа Юлій II. і відтак Лев X. до війни против Франції. Він був присутний в кількох битвах і виражав ся з великою похвалою про хоробрість швайцарских полків, однак з обуренем і жалем виражав ся про деморалізуючий вплив служби в заграничних військах.

Цвінґлі став одним з найзнаменитших і найбільше впливових людей в Швайцарії. Однак тогді він був гуманістом і патріотом радше, чим теольоґом і релїґійним учителем. Він тогді не показував жадного заінтересованя ся в релїґійних справах церкви. Переміна його релїґійних поглядів була постепенна, він непереходив таких досьвідів як Лютер, але коли вже раз вибрав Сьвяте Письмо за свого провідника, він легко стряс з себе традиції Риму і з цїлим запалом віддав ся реформі церкви.

43. Цвінґлі в Айнзідельн.

1516 Цвінґлі переніс ся до Айнзідельн. Було се маленьке місточко з Бенедиктиньским монастирем, в котрім, після твердженя монахів, находив ся чудотворний чорний образ Дїви Марії, котрий мав впасти з неба. До сего образа приходили прочани з цїлої західної Европи. Було се як раз відповідне місце для славного проповідника. Там він віддав ся наукам, читав твори отців церкви і писав.

Там також зачав Цвінґлі виступати в своїх проповідях проти многих надужить в католицкій церкві і учив,

що нарід повинен почитати Ісуса Христа а не Діву Марию. За приказом Цвінґлього скинено надпись з над монастирської брами в котрій була обітниця відпущеня всїх гріхів.

Помимо тих острих виступів, Цвінґлї тїшив ся великим довірем ігумена монастира, епископа з Констанциї, кардинала Шіннера і навіть самого папи. За впливом кардинала Цвінґлї дістав з Риму річну пенсию в сумі 50 ґульденів, щоби дальше продовжав свої науки. Ті гроші він справдї відбирав через пять лїт. Папский нунцій именував Цвінґлього папским капеляном і обіцяв йому ще висші гідности. Він також офірував йому подвійну пенсию і велику парохію, аби лише боронив справу папи. Однак Цвінґлї відкинув всї ті гідности і сказав коротко, що він не пожертвує ані крихітки правди для любови гроша.

44. Цвінґлї в Ціріху.

Слава Цвінґлього, яко проповідника і патріота, рознесла ся далеко і його вибрано 1518 року парохом головної церкви в Ціріху. Свої обовязки на новій парохії зачав Цвінґлї проповідями основаними на Євангелиях і його задачию було представити людям цїле житє Ісуса Христа так, як се представляють Євангелисти. Скінчивши Євангелиї він перейшов до Дїяній Апостольских а відтак перейшов до Посланій. В сей спосіб в протягу чотирох лїт він виложив в своїх проповідях цїлий Новий Завіт. Підчас відправ серед тиждня він проповідував з Псальмів. Проповіди його були зрозумілі, практичні і робили велике вражінє на слухачів. Його головною метою було проповідувати Христа зі самого жерела і вложити чистого Христа в серця людскі. Зразу він не виступав против католицкої церкви, але картав гріхи людского серця. Він збивав блуди научаючи правду.

Цвінґлї був також дуже привязаний до своїх парохі-

ян, був веселого успособленя, лагідний, ввічливий і гостинний.

1518 року Самсон францішканьский монах з Міляну прибув до Швайцарії яко ґенеральний апостольский аґент, для продажи індульґенций. Був се другий Тецель, чоловік зухвалий, повний хитрощів, котрий безчестив сьвяті річи продаючи відпущеня ґріхів і увільненя від кари чистилища за золото. Богатим людям, він продавав квіток до неба виписаний на перґаменті, а біднійшим виписував сей квіток на простім папери. Цвінґлі перестерігав людей перед ним еще в Айнзідельн, а коли Самсон появив ся в Ціріху, Цвінґлі остро виступив проти него і за його впливом рада мійска не позволила Самсонови продавати там індульґенції. Навіть сам епископ з Констанциї станув по сторонї Цвінґлього, хоч за для иньших причин. Він волїв продавати індульґенції на власну руку. Самсон був приневолений вертати до Італії зі своїм в три коні запряженим возом, повним золота. Папа мав добру научку з Лютром в справі індульґенций, тому відкликаню Самсона не противив ся, а навіть заявив що є готовий покарати його, если він перейшов границї свого права. Так отже справа індульґенций не була еще причиною зірваня Цвінґлього з католицкою церквою.

45. Розрив з Римом.

Цвінґлі працював в Ціріху через два роки без всякої перешкоди. Його виступи проти надужить Риму були щораз сильнїйші, а число його ворогів, релїґійних і полїтичних збільшало ся. Управа міста зразу держала ся на боцї а в 1520 роцї видала розпорядженє всїм сьвященикам, щоби нїчого иньшого не проповідували лише то, що є в Сьвятім Письмі, а про людскі видумки щоби замовчали. Се перший

раз сьвітска власть вмішала ся в справи релїґійні.

Властиве непорозуміне Цвінґлього з Римом зачало ся 1522 року. В одній зі своїх проповідий в великий піст Цвінґлї заявив, що повздержуване ся від мяса в піст не є наукою Сьвятого Письма. Приклонники Цвінґлього послухали його поради, і зачали отверто їсти мясо в великий піст. Тогдї уважано се за великий злочин.

Се спричинило отверту ворожнечу поміж Римом а Цвінґлїм. Епископ з Констанциї вислав до Ціріху депутацию, домагаючи ся щоб заховувано піст після старого звичаю. Управа міста станула в оборонї посту і загрозила карою тим, хто його зломить. Цвінґлї, щоби себе оборонити, написав книжочку про свобідне уживане мяса. Він покликав ся на науку сьв. Павла, котрий каже що Християнин має повну свободу, що може їсти мясо, або здержувати ся від него, що власть церковна не має права відбирати сеї свободи.

Епископ з Констанциї видав поручене сьвітским властям взиваючи їх щоби хоронили прикази церкви.

Цвінґлї знайшов ся в дуже небезпечнім положеню. Кождої хвилї грозили йому смертию. Але він не тратив відваги і був певний остаточної побіди.

В червню, того самого року (1522) Цвінґлї з десятьма иньшими сьвященниками післали одно прошене до епископа, а друге до швайцарского сойму, щоби сьвященникам позволено свобідно проповідувати Євангелие, також щоби їм позволено женити ся, бо примусове безженьство є головною причиною неморальности. В тих прошенях була виложена наука Сьвятого Письма в справі супружества, супружество установив Бог, отже они не повинні нехтувати Божої постанови.

Прошеня їх неувзгляднено. Много сьвящеників без взгляду на се оженило ся. Один навіть оженив ся з монахинею. Сам Цвінґлї оженив ся 1522 року, однак держав се в

тайні аж до цьвітня 1524 року. Його жінка Анна Райнгард була вдовиця, мала троє дїтий і мешкала недалеко Цвінґлього. Она була два роки старша від него. Неприятелї Цвінґлього оголосили, що він оженив ся з нею за для краси і маєтку, однак маєток єї виносив лише 400 ґульденів. Жите їх було дуже щасливе а она була йому велика помічниця. Мали четверо дїтей. Цвінґлї жив в великій простотї, а по смерти не лишив жадного маєтку.

46. Публичні диспути Цвінґлього.

За порадою Цвінґлього, правительство зарядило публичну диспуту, котра мала порішити непорозуміня на підставі Сьвятого Письма. В тій цїли Цвінґлї оголосив 67 Артикулів, котрі мали представити зреформовану віру. Они нагадують 95 Тез Лютра, проти індульґенций, котрі шість лїт перед тим дали підставу Нїмецкій реформациї. В тих Артикулах говорить ся про Христа яко одинокого Спасителя і Посередника; они ясно учать про найвищу власть Слова Божого, яко одиноке правило віри; они відкидають і атакують власть папску, Службу Божу, молене ся до сьвятих, значіне людских діл що до спасеня, пости, паломництва, безженність, чистилище і т. д. яко противні Сьвятому Письму установи людей.

Перша диспута відбула ся в мійскій гали в сїчню 1523 року в нїмецкій мові. Було присутних около 600 осіб, сьвящеників і сьвітских людей. Епископ з Констанциї післав на ту дебату свого ґенерального вікарого доктора Фабера з трома иньшими сьвященниками. Доктор Фабер не хотїв дебатувати над теольоґічними питанями, кажучи, що се належить до найвищих достойників церкви. Однак Цвінґлї спротивив ся сему і своєю промовою зеднав собі прихильність всїх присутних на дебатї.

Після сеї дебати, уряд міста зарядив в користь Цвінґлього і казав йому дальше проповідувати Сьвяте Євангелиє як до тепер. Всім иньшим проповідникам і сьвященикам, в місті і в цїлім краю приказано проповідувати лишe те, що було в Сьвятім Письмі і уникати особистих сварень.

Диспута та викликала в короткім часі свої наслїдки. Сьвященики поженили ся, жіночий монастир в Отенбах опорожнив ся, в церкві зачали уживати народну мову занехавши латиньскої, також занехано Службу Божу і почитанє образів. Деякі, більше скрайних поглядів, під проводом одного шевця звалили на землю великий хрест, що находив ся при входї до міста і поповнили много иньших надужить.

Цвінґлї був дуже противний поганьским і забобонним церемоніям, однак він не похвалював надужить і бажав щоб управа міста сама завела потрібні зміни.

Се спричинило другу диспуту 26 жовтня 1523 р., котра мала порішити справу образів і служби Божої. На ту диспуту запрошено епископів, сьвящеників і сьвітских людей. Деякі з них відмовили участи, кажучи що рішенє таких справ належить до загального собору.

Друга диспута відбула ся в мійскій гали і тревала три дни. Присутних було около 900 осіб а в тім 350 сьвящеників. Цвінґлї боронив справу протестантів і побив противників великим знанєм Сьв. Письма і силою арґументу. Середну дорогу поміж протестантами а католиками заняв Конрад Шмід, котрий в знаменитій своїй промові сказав, що належить перше взяти з серця поганьство заки нищити зверхні образи і липити підпору слабим доки они не годні ходити без неї і виключно полягати на Бозї.

Рада мійска не була приготована еще безпосередно усунути службу Божу і образи. Швець котрий перевернув хрест і иньші ворохобники зістали вигнані з міста. Уста-

новлено комісию зложену зі сьвящеників і сьвітских людий, до котрої також належав і Цвінґлі. Та комісия мала поучити людей проповідями і писанями в спірних справах.

В сїчню 1524 р., відбула ся трета диспута. Після неї порішено щоби занехати службу Божу і не противити ся зарядженям уряду міста. Підчас сеї диспути Цвінґлі виголосив проповідь про »Пастиря.« Він представляє Христа яко доброго Пастира в противеньстві до самолюбних наймитів і фалшивих пастирів. До фалшивих пастирів він зачислив: епископів котрі зовсїм не проповідують; тих попів котрі місто слова Божого, учат про власні сни, котрі проповідують слово Боже лише щоби величати папство; котрі своїм поведенем заперечують своїй науцї; котрі проповідують для пустої слави: і в кінци тих, котрі відводять людей від Сотворителя до сотворіня. Цвінґлі назива католиків поганцями і безустанно називає поганьство корінем і жерелом надужить церкви.

В лїтї 1524 року всї католицкі епископи заявили ся рішучо проти всяких змін в церковних обрядах. Епископ з Констанциї написав лист до Цїріху, в котрім боронив старого ладу і перестерігав вірних перед змінами. Однак рада мійска маючи за собою нарід, дала рішучу відповідь епископови, заявляючи, що приймають реформу церковну, бо така реформа є конечна.

На соймі швайцарскім всї другі кантони висказали свій жаль, що Цїріх принимає нову, нехристияньску лютерску релїґію.

Так отже Цїріх полишив ся сам, опущений і зненавиджений, і зачав переводити у себе реформу релїґійну на свою власну руку.

Три диспути релїґійні які відбули ся в Цїріху, мали дуже великий вплив на нарід. Они були ведені в народній мові, в присутности сьвящеників і сьвітских людей. На тих

диспутах поставлено перед нарід релїгійні питаня, і нарід мав рішати.

Коли нїмецка реформация була порішена князями і сьвітскими володарями, швайцарска реформация зістала рішена волею народа.

47. Залишенє римских церемонїй.

В короткім часї нарід зістав приготований до практичного застосованя нових ідей. Старий порядок почитаня Бога зістав усунений, а новий заведено. Переміна була ґрунтовна, еї довершено при помочи проповідників і сьвітского уряду за згодою народа.

В присутности депутаций властий церковних і сьвітских, архитекти, мулярі і столярі усунули з церков всї образи, мощі, хрести, престоли, сьвічки та попівскі орнати, так що позістали лише голї стїни. Образи попалено, кости сьвятих похоронено. В протягу 13 днїв всї церкви міста зістали очищені. Забобонні бояли ся кари Божої, вірні радували ся що церков очищена з поганьства.

Після міста прийшла черга на церкви поза містом. Їх очищено зі всїх прикрас внутрішних, не лишено нїчого, лиш голї, холодні та непривітні стїни.

Швайцарскі реформатори хотїли привернути до сили другу заповідь Божу. Кожде почитанє образів і мощів уважали за поганьский звичай. Они не противили ся образам, яко творам штуки, але противили ся поганьским почестям які нарід віддавав образам.

Рівночасно залишено відправляти службу Божу, а еї місце заняла проповідь Євангелия і сьвятковане тайної Вечери через всїх парохиян.

Перше спільне причастие після зреформованого звичаю відбуло ся в Великий тиждень 1525 року. Причастники по-

засідали за довгим столом, мущини по правім боці, а жінки по лівім. Набожно вислухали молитви, читане Сьвятого Письма а відтак проповідь пастора. Після того на колінах приняли Причастие, хліб на деревянім тарільчику а вино в деревяній чарочці. Ціла та відправа була на спомини смерти Ісуса Христа за нас, і духової звязи з ним, після теорії Цвінґлього. Причастие принимано чотири рази в році. Перед кождим Причастием вірні приготовляли ся до него набожним роздумуванем і молитвами.

Окрім тих, наступили еще многі иньші зміни. Зі сьвят полишено лише: Різдво, Велику Пятницю, Воскресенє і Зійстє сьв. Духа. Всякі процесиї і паломництва устали. Маєток монастирскій забрано і ужито на школи і шпиталї.

Реформация Ціріху зістала основно покінчена 1525 р. Ї перевели так сьвітскі як і духовні люде. Цвінґлі стремів до зреформованя цілого релїґійного, полїтичного і товариского житя на підставі і силою Сьвятого Письма.

Патріот, добрий горожанин і християнин були для него одно і те саме. Проповідник є пророком, його обовязком є поучати, напоминати, помагати; ганити гріх усюди, і будувати царство Боже; його оружием є Слово Боже. Обовязком сьвітскої власти є повинувати ся Сьвятому Письму, боронити віри і карати гріх.

48. Перша релїґійна війна 1529 р.

1530 рік є верщком розвою реформациї Цвінґлього. Она вже запустила сильне коріне в головних містах і кантонах Ціріху, Берна і Базель. Більшість мешканців північної і всхідної Швайцариї була з нею. Она мала гарні вигляди на будучність, коли несподівано єї дальшому успіхови перешкодила релїґійна війна і смерть Цвінґлього.

Обі партиї, католицка і протестантска не знали що то

в толєранция, одна старала ся побороти другу. Протестанти під проводом Цвінґлього перші зачали борбу, коли забрали в свої руки дуже богатий монастир в Ст. Ґал. З ними був поступ і більшість людности. Однак католики мали за собою традицию минувщини, закон і більшість кантонів і голосів на соймі, в котрім люди не були безпосередно заступлені. Отже католики строго заборонили протестантстку проповідь там де они мали силу, а навіть зачали кровавi переслїдування евангелистів. Яків Кайзер проповідник в Ціріху вістав увязнений і публично спалений в кантонї Швиц 1529 року. Його смерть мученича була знаком до війни. Протестанти бояли ся що се переслїдуване може стати початком загального переслїдування.

З релїґійним питанєм була тїсно сполучена справа служби Швайцарів по заграничних військах, котрій Цвінґлї був незвичайно противний зі взглядів патріотичних а котру боронили католики за для грошевих зисків. Обі партиї зачали лагодити ся до війни, котра зачала ся 1529 роцї а скінчила ся в роцї 1531 страшним пораженєм протестантів. Шіснайцять лїт пізнїйше лютераньскі князї понесли подібне пораженє в Шмалькальскій війнї проти цїсара 1547 року.

Пять кантонів, Урі, Швитз, Унтервальден, Луцерн і Цуґ злучили ся разом і утворили католицку лїґу. Они навіть покликали на поміч Фердинанда, князя Австриї і короля Чех і Угорщини. Протестантскі кантони утворили протестантску лїґу під проводом Ціріху.

Цвінґлї занепокоєний спаленєм Кайзера і бачучи що заносить ся на війну, радив чим скорше зачати єї в надії що скоре і енергічне виступленє може принести їм побіду. Він вірив в конечність війни; підчас коли Лютер виключно полягав на Бозї і сам мав відвагу мученика іти на смерть на кострі. Цвінґлї був свобідний републиканин, підчас коли Лютер був льояльний монархіст. У Цвінґлього, рефор-

матор горожанин і патріот були одно. Він писав до своїх приятелїв: »Будьмо сильні, не біймо ся вхопити за оружіе. Той спокій, котрого многі так бажають, не є супокоем, але війною, а війна, до котрої ми кличемо, не є війною, але супокоем. Ми не хочемо крови людскої, але ми хочемо побити олїґархію. Єсли будемо уникати війни, правда Евангелія і житє проповідників нїколи не буде безпечне поміж нами.«

Цїріх перший приготовив ся до війни і вислав чотири тисячі добре уоружених жовнярів до Каппель. Дрібнїйші відділи були розкинені по ріжних місцевостях. Цвінґлї був з головною силою під Каппель. Коли приятелї не хотїли його там пустити, він сказав: »Коли мої брати наражають своє житє, я неможу спокійно сидїти в дома. Війско потребує ошїкунчого ока.« Він перекинув через плечі спису, сїв на коня, готовий до борби, побідити або згинути за Бога і вітчину.

Він приготовив цїлий плян війни, короткий рішаючий і по можности без проливу крови.

Цїріх виповів війну в червню 1529 року. Заки війска протестантскі перейшли границю лїсових кантонів, заступив їм дорогу Ляндамман Еґлї з Ґлярус, де католики і протестанти збирали ся в однїй церкві, і перешкодив кровавій битві. Він був великим патріотом, був приятелем Цвінґлього, і загально всї його поважали Зі слезами в очах, просив він протестантів щоб відложили кровавy битву бодай на пару годин в надії що доведе до заключеня мира поміж обома сторонами. Цвінґлї був противний сему і сказав: »Мій дорогий приятелю, ти відповіш перед Богом за свою раду. Як довго вороги наші суть в нашій силї, они уживають гарних слів; але коли они добре приготовлять ся до війни, тогдї не будуть нас щадити.« Він предвиджував, що справдї стало ся по його смерти. Еґлї від-

повів: »Я маю надію в Бозї що всьо добре піде. Нехай кождий з нас старає ся поступити як найлїпше.« По тих словах він відійшов.

Цвінґлї не був противний заключеню мира, але під певними услівями, именно: щоби слово Боже можна свобідно проповідувати по цїлій державі; щоби заборонити службу в заграничних войсках; щоби католицкі кантони заплатили кошта военні, щоиб кантон Швитз заплатив тисячу ґульденів на удержанє сиріт по Кайзері, котрого там недавно живцем спалили яко еретика. Під тими услівями мав бути заключений мир.

Аж доки не заключено мира, Цвінґлї не розпускав свого войска. Поміж його полками панував взірцевий порядок. Цвінґлї, або оден з його товаришів проповідував кождого дня. Молитви відмовлювано перед кождим їдженем; Псальми, гимни і народні пісні гомоніли по шатрах; проклонів не було чути; гранє в гроші і сварні були заборонені. Без сумніву если би войско Цвінґлього завчасу було ударило на католиків, протестанти були би віднесли цїлковиту побіду і були би панами ситуації.

Зачали ся мирні переговори і по якимсь часї прийшло до заключеня мира 25 червня 1529. Угода не була така як сего бажав Цвінґлї, але в загалї була прихильна справі реформації. На підставі сеї угоди пораз перший в Европі, признано рівність протестантским і католицким церквам. Реформованим і католицким кантонам признано релїґійну свободу. Католики мали заплатити кошта приготованьвоенних і відшкодованє родині замученого Кайзера.

Мир сей був дуже прихильний для справи реформації. Протестантизм тепер мав повне правне признанє. Однак спокій не тревав довго. Сей успіх додав відваги протестантам, а огірчив католиків.

Два послїдні роки Цвінґлї жив повний непевности хоч

робота його була далеко сягаюча. Він мав на думцї полїтичне відбудованє Швайцариї і бажав зорґанїзувати велику Европейску лїґу для забезпеки і попертя справи протестантизма.

Він брав участь в теольоґічних зборах в Марбурґу в надії заключеня союза з Нїмецкими Лютеранами проти сильного ворога Риму. Однак Лютер відмовив союзництва і не хотїв згодити ся на теорию Цвінґлього що до причастия. Цвінґлї навіть мрів про полїтично церковний союз всїх протестантских держав і міст для оборони релїґійної свободи проти злучених сил папства. Він хотїв також втягнути до того союза Венецку републику і Француске королївство, однак безуспішно. Як раз в тім часї француский король переслїдував протестантів в своїй власній державі.

Підчас тих полїтичних безуспішних переговорів, Цвінґлї звертав велику увагу на духовну часть свого покликаня. Він проповідував і писав без впину і помагав реформацийному рухови у всїх напрямах. Найважнїйші свої теольогічні твори — як коментарі до пророцтв Ісаїї і Єремії, і його ні твори, як—коментарі до пророцтв Ісаїї і Єремії, і його жать до двох послїдних лїт його житя.

49. Друга релїґійна війна 1531 року.

Полїтична ситуация Швайцариї ставала що раз більше критична. Мирова угода зістала нарушена і лїсові кантони зачали переслїдувати протестантів і їх проповідників. Цвінґлї бачив що нема иньшої ради лише отверта і чесна війна. Але кантон Берн був за тим щоби місто війни, замкнено довіз живности до Лїсових кантонів. Хотяй Цвінґлї був сему противний, они взяли ся до виконаня свого пляну. Відтято сїлякі довози живности.Попередного року був великий голод і заразлива хороба а тепер старі мужчини, невинні жінки

і дїти мусїли гинути з голоду враз з винуватими.

Послїдні місяцї перед смертию Цвінґлї перебув в тревозї і страсї, його пораду відкинено і його обвинувачено яко причину всього того нещастя. Серед тих обставин він хотїв відтягнути ся від публичної служби. Дня 26 липня він явив ся перед Великою Радою і сказав; »Через одинайцять лїт я проповідував вам Євангелиє, совістно перестерігав вас перед грозячим небезпеченьством, если пять католицких кантонів, то є ті котрі ненавидять слово Боже, будуть мали спосібність дійти до власти. Однак ви не звертаєте уваги на мою пораду і сприяєте ворогам Євангелия. А мимо того кидаєте на мене відвічальність за то всьо нещасте. Я отже резиґную і буду шукати собі удержаня де инде.«

Він вийшов з галї зі слезами в очах. Резиґнациї не принято і він ёї відкликав. В три дни пізнїйше він знова явив ся перед Великою Радою і заявив що буде стати при них аж до смерти і буде працювати з помочию Божою.

Серед того лїсові кантони приневолені голодом зібрали вісїм тисячну армію і пійшли війною на Цїріх. Протестанти стратили голову і з трудом зібрали півтора тисяча війска. Цвінґлї не міг пустити саму свою невеличку армію, він сїв на коня і вирушив з ними на поле битви з перечутем що вже не верне. Кінь його цофнув ся в зад і многі уважали се за злий знак, але Цвінґлї опанував коня і поїхав до Каппель, рішений жити або умерти за справу реформациї.

Битва шалїла через кілька годин, пополудни дня 11-го жовтня. Били ся ручним оружієм і камінєм на спосіб швайцарский, з великою відвагою і хоробростию по обидвох боках. Після великого опору, війска протестантскі зістали побиті і стратили найкрасших горожан. Згинуло около пять сот людей, поміж ними сїм членів Малої Ради, дванайцять членів Великої Ради і много протестантских проповідників, котрі брали участь в борбі.

В тій битві погиб Цвінґлї в сорок семім році житя, а з ним його шваґер, його пасерб, його зять і його найлїпші приятелї. Він не боров ся але заохочував жовнїрів до борби. Він казав: "Хоробрі мужі, не бійте ся! Хотяй ми мусимо терпіти, наша справа є добра. Віддайте свої душі Богови, Він заопікує ся нами і нашими родинами. Нехай стане ся Його воля.«

Коли зачала ся битва, Цвінґлї похилив ся, щоби потїшити умираючого жовнїра, коли несподївано дістав каменем в голову і повалив ся на землю. Коли хотїв піднести ся, дістав кілька нових ударів і зістав пробитий списою. Він ще раз підніс свою голову а поглянувши на кров спливаючу з його ран сказав: »Що значить се нещастє? Они можуть убити тїло, душі однак убити не можуть.« Се були його послїдні слова. Він лежав через якийсь час на взнак під грушкою, на рівнинї, руки його зложені як до молитви а очи звернені до неба.

Католики упоєні побідою, неначе голодні вовки кинули ся на раненого і умираючого. Двох з них візвало Цвінґлього щоби висповідав ся перед попом або щоб молив сьвятих о заступництво перед Богом. Він два рази кивнув головою і все дивив ся у гору. Відтак капітан Вокінґер, проти котрого Цвінґлї нераз виступав, пізнав його при сьвітлї смолоскипа і пробив його мечем викрикнувши: »Гинь мерзенний єретику!«

Там він лежав цїлу ніч. На другий день нарід зачав збирати ся коло погибших. Кождий хотїв бачити Цвінґлього. Поважнїйші католики говорили. »Якою небудь була твоя віра, ти був чесним патріотом. Нехай Бог простить тобі грїхи.«

Але фанатики католики не пощанували і трупа. Они постановили порубати його тїло на кусні за зраду і спалити за єресь після римского закона. Сей варварский засуд зістав

виконаний. Попіл Цвінґлього змішано з попелом свині і розкинено на вітер.

Політичні і релігійні вороги Цвінґлього сказали, що поражене протестантів є знаком божого суду і карою за єресь. Вірні приятелї євангельскої свободи і поступу уважали Цвінґлього за мученика і героя Євангелия і вітчини.

Поражене під Каппель спинило розвій реформациї в Німецкій части Швайцарії. Католики використали побіду у всякий можливий спосіб.

* * *

ІВАН КАЛЬВИН і ЙОГО РОБОТА.

50. Молодість і образованє Кальвина.

"Так як Давид зістав піднесений і вивисшений з пастиря на короля; так Бог взяв мене з низького підрядного становиска і зробив мене гідним сего почесного занятя яким є проповідник Євангелия. Коли я єще був малим хлощьом, батько призначив мене на сьвященика. Однак пізнійше, коли він роздумав над тим, що знане прав може привести більший грошевий дохід і маєток, він змінив свій плян що до мене. Так отже я покинув науку фільозофії а зачав учити ся прав. Тій науці я віддав ся совістно сповняючи волю батька; однак Бог тайною опікою свого провидінія з часом визначив менї иньшу дорогу. Зразу я був цілковито відданий забобонному папству, але Бог нагло навернув мене, покорив мого духа і показав менї нову науку. Так отже одержавши смак знаня правдивого Божества у мене зродило ся бажане зростати в тім знаню."

Тими словами описує Іван Кальвин свою молодість і навернене в коментарах до Псальмів, де говорить про житє

Давида, котрого душевні досьвіди були такі схожі з його власними досьвідами.

Іван Кальвин родив ся 10 Липня 1509 року, двайцять пять літ після Лютра і Цвінґлього — в Нойон у Франції. Місточко се було славне з многих церков, монастирів, сьвящеників і монахів. Батько його був апостольским секретарем епископа, був загально поважаним і впливовим чоловіком. Його мати, котра визначала ся красотою душі і тіла, померла коли Кальвин був молодим. Батько Кальвина оженив ся в друге, якось втратив маєток, за ересь зістав виключений з церкви і помер після довгої хороби 1531 року.

Перше образованє одержав Кальвин з дітьми одної шляхотскої родини. В науках він дуже скоро посував ся на перед, а при тім набирав гарного вихованя і оглади. В дванайцятім році життя за впливом свого батька дістав часть доходу капеляна катедри в Нойон. В вісімнайцятім році життя дістав він в додатку парохію сьв. Мартина і черпав з неї доходи, мимо того що не був сьвящеником, ані за для молодого віку не міг бути ординований.

Дохід з капелянства дав йому можність кінчити найвисші школи в Парижи куда удав ся маючи чотирнайцять літ. Там мав він славного учителя, Кордієра, котрий навчив його думати і писати по латині. Професор сей опісля зістав протестантом і помер в вісімдесятім пятім році життя, в тім самім році коли помер Кальвин. (1564 р.)

Відтак перейшов Кальвин до другого чисто теольоґічного університету, де вчив ся під проводом одного ученого Італійця. В тім самім часі учив ся в тій школі Ігнатій Льойоля основатель ордену Єзуїтів. Так отже два проповідники, двох противолежних напрямів, католицкого і протестантского в XVI. столітю, жили майже під одним дахом і сиділи за тим самим столом.

Кальвин вже в молодім віці визначав ся знаменитими

чертами характеру, був совістний, точний, працьовитий, спокійний, одушевлений почутем обовязку і незвичайно релїгійний. Кальвин студиював по ріжних університетах і дістав найкрасше образованє, яке в тім часї Франция могла дати. Він учив ся наук гуманїстичних, прав, фільозофії і теольоґії. Був учеником трох головнїйших університетів в Орлїнї, Бурджес і в Парижи. Зразу приготовлював ся до сьвященьства, відтак на жаданє батька учив ся прав. По смерти батька, він з подвійним запалом взяв ся до наук гуманїстичних а в кінци до теольоґії.

Він робив такий великий поступ в науцї, що від часу до часу будучи учеником, заступав місце професорів.

Наука прав заострила його осуд, розширила знанє людскої натури і була для него великої практичної вартости при орґанїзациї і адмінїстрациї церкви в Женеві. Підчас своїх наук він не показував противенства до католицкої церкви.

В роцї 1532 то є в 23 роцї свого житя, Кальвин оголосив свій перший твір, »Коментарі до твору Сенеки Про Милосердие.« Книжка та звернула на себе увагу цїлого ученого сьвіта. Всї заговорили про сей твір, навіть Ераэмус виразив ся про него з великою похвалою. Однак сей твір не мав релїґійного характеру. Кальвин подібно як Мелянхтон і Цвінґлї зачали свою діяльність як гуманїсти, а доперва пізнїйше взяли ся до реформациї церкви.

51. Навернене Кальвина і його перші роботи.

Перед Кальвином отворила ся сьвітла будучність. Міг бути адвокатом, ученим або церковним достойником. Однак він всьо то відкинув, а з цїлим запалом віддав ся справі Реформациї і поділяв судьбу бідної, переслїдованої секти.

Реформация була у воздусї. Образована кляса не мог-

ла уникнути єї впливу. У Франциї славний Євангелист Лефевр засїяв єї насїнє. Вплив Нїмеччини і Швайцариї давав ся що раз сильнїйше відчувати. Духовеньство противило ся новим думкам, за се люди учені попирали реформацию. Навіть двір королївский був подїлений. Король Франц І. переслїдував Протестантів. Його сестра Марґарета, королева з Навари попирала їх. Унїверситети в Орлїнс, Борджес і в Парижи дуже живо занимали ся релїґійним питанєм. Не диво отже що релїґійне питанє заінтересовало і Кальвина.

Він навернув ся досить скоро, після совістного пізнаня Сьвятого Письма. Не було то однак навернене з грішного безбожного житя; противно, він був горячим католиком, примірного характеру. Його навернене було отже зміною католицтва на протестантизм; папского забобону на євангельску віру, попівского переданя на біблїйну простоту. Кальвин каже, що Бог навернув його; що спасенє наше є з ласки Божої — не за для наших заслуг, наших добрих дїл.

Без всякого стараня ся зі свого боку він мимохіть став головою євангельскої партиї. Ті що шукали правди, приходили до него зі всїх сторін. Даром він уникав їх. Кождий затишний куток, де він лише був, переміняв ся в школу. Він потїшав і скріпляв слабших на серцї братів на тайних молитвенних зборах. Він звичайно кіньчив свої проповіди тими словами: "Єсли Бог є з нами, хто може бути проти нас?«

Поки що він позіставав в католицкій церкві. Його пляном було зреформувати єї з нутра і позіставати в нїй так довго, доки обставини не приневолять його опустити єї.

52. Покликанє Кальвина.

Бог покликав Кальвина до його реформаторскої роботи рівночасно з його наверненєм ся. Подібно апостол Павло,

рівночасно з наверненєм зістав покликаний до апостольскої роботи. Уряд реформатора подібний є до уряду апостола. Основателями загальної церкви були апостоли Петро і Павло. Основателями поєдинчих церков були Лютер, Цвінґлі, Кальвин, Нокс, Зинзендорф, Веслей; однак жаден з реформаторів не був непомильний.

Всї реформатори родили ся, приняли хрещенє, миропомазанє і образованє в католицкій церкві, котра відтак викинула їх; подібно і апостоли були обрізані і образовані в божници, котра також їх викинула. Реформатори ніколи не сумнївали ся що тайни уділені католицкою церквою мають силу. Хрещенє уділене в католицкій церкві они уважали за правосильне і самі другого хрещеня не принимали. Реформатори були також ординованими і висьвяченими сьвященниками католицкої церкви з виїмкою Мелянхтона і Кальвина, котрі були найбільшими поміж ними теольоґами. Мелянхтон через цїле своє житє позістав сьвітским. Кальвин став звичайним проповідником не на підставі власти поданої йому католицкою церквою, але на підставі покликаня Бога. Він ніколи не читав Служби Божої.

Коли він покинув католицку церков, не було евангельского епископа у Франциї, котрий би міг його ординувати. На дїлї всї епископи позістали при старій церкві, з виїмкою двох чи трох епископів в Прусах і в Швециї, котрі приняли евангельску віру.

Реформация засїяла ся сама на обітницї Христа, всегда однаково близько людей, в кождім віщі. Они відкинули католицку тайну сьвященьства яко не установлену Богом, а котру лише епископи могли уділати. Реформатори учили про загальне сьвященьство віруючих а проповідники їх удержували подвійне покликанє для того уряду: внутрішнє, Духа Сьвятого; внїшнє, Християн.

Кальвин зістав правильно вибраним пастором і учите-

лем теольогії в Женеві 1536 року. Вибрали його старші брати, рада і весь нарід.

Сей вибір народом був відродженєм давного звичаю практикованого в перших віках Христової церкви. Найбільші епископи в перших віках християньства як: Кипріян, Амврозій, Августин, були вибрані голосом народа і они послухали яко голос Бога.

53. Зірванє Кальвина з католицкою церквою і наслїдки того.

Як сказано перед тим, Кальвин з разу був прихильний реформациї церкви з нутра. З разу обставини досить прихильно складали ся до того. Кілька проповідників в Парижи, котрі сприяли реформі церкви, явно проповідували по перквах. Сам король французский зраджував свою прихильність до реформациї, відносячи ся ворожо до Німецкого цїсаря. Він зі взглядів полїтичних старав ся помирити думку поступову з консервативною. Він навіть запрошував Мелянхтона до Парижа, однак Мелянхтон відмовив.

В жовтню 1533 року, Николай Коп, зістав вибраний ректором париского унїверситету. Як тогдї було звичаєм, він попросив Кальвина щоб написав йому вступну бесїду, котру він яко ректор мав виголосити перед всїма слухачами. Бесїду сю він виголосив при великім здвизї людий. Був се зазив до реформациї, на підставі Нового Завіта, і відважний напад на католицких теольогів, котрих представлено яко мудрагелїв, що не знають Євангелия. »Они« казав Кальвин: »не учать нїчого, що то є любов Бога, що то є віра, що то є відпущенє гріхів, що то є ласка Божа, що то є оправданє перед Богом; а если що учат про се, то перевертають все до гори ногами, своїми мудрощами. Я молю

всїх вас тут присутних, щобисьте не стерпіли довше таких ересей і надужить.«

Університетскі власти і парлямент узнав сю академічну бесїду за поклик до війни проти католицкої церкви, прокляв і спалив єї. Копа перестережено і він утїк до своїх кревних в Базилеї. Кальвин, властивий автор сеї бесїди спустив ся вікном при помочи простирал і утїк перебраний з Парижа. Поліция зробила трус в його помешканю і забрала його книжки і папери.

Та буря була би перейшла без великої шкоди, але один занадто ревний протестант, іменем Ферет, поприбивав по цїлім місті Парижи відозву про »страшне, велике невиносиме надужите папскої служби Божої.«

Одну таку відозву прибив на двері королївскої палати. Се стало ся в ночи 18 жовтня 1534 року. В тій відозві описано службу Божу яко богохульне заперечене единої і цїлковито вистарчаючої жертви Христа, підчас коли папу з цїлою чередою кардиналів, епископів, сьвящеників, і монахів названо опукунами і слугами антихриста.

Всї умірковані протестанти жалували сего нерозважного кроку. Се здержало і майже знищило вигляди на успіх реформациї у Франциї.

Король дуже озлобив ся тим поступком і зарядив арештоване всїх підозрілих осіб. В короткім часї заповнено всї вязниці. Щоби очистити місто від зневаги, яку та відозва заподіяла службі Божій і власти церковній, уряджено в Парижи незвичайно виставну процесию. Образ сьвятої Геновефи, патронки Парижа, обношено по улицях міста. Архієпископ зі сьвятими дарами, король з трома синами з відкритими головами, піхотою, держачи горіючу сьвічку, ішли на чолї процесиї: За ними ішли князї, кардинали, епископи, сьвященики, амбасадори. Опісля відправлено торжественну службу Божу в катедрі. Король брав участь в

обідї з пралатами і достойниками і заявив, що не вагавби ся відтяти голову своїй власній дитинї, если би она була винною сего негідного злочину.

Торжество сего дня закінчило ся страшним спаленєм на вільнім огни шістьох протестантів. Їх завішено в воздусї а з долини уносила ся полумінь. Они згинули як герої. Кільком з них відрізано язики.

Се було кличем до переслїдованя протестантів. В протягу кількох місяцїв спалено живцем на публичних площах міста, двайцять чотирох невинних протестантів. Много протестантів зістало покараних, увязнених і тортурованих. Многі з них, а поміж ними і Кальвин, щасливо утїкли до Штрасбурґа.

Католики бачили що до ширеня протестантскої думкн найбільше причиняло ся друковане слово, тому зажадали від короля, щоби недозволив друкарням друковати книжок. Король на се не згодив ся а опісля зїдлав духовеньству цензуру над друкованими книжками.

Кальвин утїкши з Парижа, через три роки блукав ся під прибраним іменем і перебраний яко подорожуючий евангелист, по полудневій Франциї, Швайцариї, Італиї, доки остаточно не опинив ся в Женеві.

1534 року, він вирік ся всяких доходів з парохій наданих йому в молодости і в сей спосіб зірвав цїлковито з Римом. Сей рік, се є 1534, є важний тим, що тогдї засновано чин Єзуїтів, котрого задачию було поборювати реформацию; що тогдї вибрано папу Павла III. котрий затвердив чин Єзуїтів, викляв з церкви Генриха VIII, короля анґлїйского і заложив інквізицию в Іспанії. В тім самім роцї і за вплывом того папи відбули ся ті жорстокі переслїдуваня протестантів в Парижи о чім повисше згадано.

Більшу часть 1533 року до 1534 Кальвин перебув під опікою королеви Марґарети в Навари, в ей родиннім місци

в Анджолем. Королева Марґарета була сестрою французького короля Франца I. Она була дуже прихильна реформації і новим наукам, також була талановитою писателькою. За час свого побуту там, Кальвин помагав Оліветанови в виданю перекладу на французку мову Сьвятого Письма. Там він стикав ся з визначними ученими людьми і віддавав ся теольоґічним наукам. Там також зачав свій безсмертний твір — Інститути (Постанови).

При кінци 1534 року, Кальвин потайки удав ся до Парижа. Там по раз перший познакомив ся він з Іспаньским доктором, Михайлом Сервітом, котрий як раз тогдї оголосив свою єретицку книжку про »Блуди Тройцї.« Сервітус визнав Кальвина на диспуту, на котру Кальвин згодив ся і наражаючи своє власне жите ждав на него на визначенім місци і часї. Але Сервітус не появив ся.

Коли в жовтни 1534 року вибухнуло в Парижи кроваве переслїдоване протестантів, Кальвин опустив свій рідний край і шукав захисту в свобідній Швайцариї. Недалеко міста Метз, на нїмецкій границї, невірний слуга обрабував його і втїк. Позбавлений всяких средств до житя, прибув Кальвин до Штрасбурґа, сего міста захисту для французких протестантів. Тамошний проповідник Бусер приймив його щиро і дав йому поміч.

По кількох днях відпочинку, Кальвин удав ся до Базилеї, властивого свого місця призначеня. Там приймив його Фарель і заопікував ся ним. В Базилеї пробував Кальвин поверх оден рік, жив в затишу і віддавав ся наукам. Його ціль була ширити реформацию при помочи своїх писань.

Там також написав Кальвин свій знаменитий теольоґічний твір: »Постанови Християньскої Релїґії,« котрий поставив його відразу на чолї реформацийного руху і дав йому назву Аристотеля і Томи Аквіна зреформованої церкви.

З Базилеї удав ся через Альпи до Італії і відвідав в

Феррарі княгиню Ренату, доньку Людвика XII з Франції, і зробив на неї нестерте враженє. Она через цїле житє зістававала під духовним вплывом Кальвина, часто з ним переписувала ся і помимо злиднів і переслїдовань остала вірною справі реформації.

54. Осїдок і праця Кальвина в Женеві.

Кальвин прибув до Женеви в другій половині липня 1536 року, в два місяцї після публичного введеня Реформації. Він задумував задержати ся там лише через ніч, але як він сам каже, провидїнїе зарядило інакше.

Про присутність Кальвина в Женеві довідав ся тамошний проповідник Фарель, котрий сейчас удав ся до Кальвина і задержав його, неначе Божим приказом. Кальвин опирав ся, казав що він за молодий, що не має досьвіду, що хоче дальше продовжати свої науки і так дальше. Однак то всьо було даром. Фарель, котрий мав одно бажане в серци, щоби ширити Євангеліє поміж народом, завізвав Кальвина щоб лишив ся в Женеві, бо інакше прокляте Боже спаде на него. єсли він більше цїнить свої науки чим працю для Христа.

Кальвин злякав ся і задрожав на ті слова євангелиста і почув »неначе Бог з висоти простягнув свою руку.« Він приняв запрошенє Фареля і остав ся там як учитель і пастор євангельскої церкви в Женеві.

Місто Женева мало тогдї около 12.000 мешканцїв. Лежачи на границї Франції і Швайцарії, було захистом для многих політичних і церковних вигнанцїв.. Великі народні і релїгійні питаня, котрі потрясали цїлою Европою знаходили там своє розвязане.

Свою роботу зачав Кальвин в Женеві 5-го вересня 1536 року. Він зачав викладати в церкві про Посланія

сьвятого апостола Павла. Нарід слухав його з великим заїкавленєм. Він визначав ся незвичайним даром учительским а нарід був жадний религійних наук.

В короткім часі він обняв уряд пастора, котрий був зразу відкинув. Фарель був старшим пастором, а Кальвин був приданий йому до помочи, однак в короткім часі Фарель пізнав вищість Кальвина і віддав ся цілковито його впливам.

Молода протестантска церков в Женеві мала в тім часі троха клопоту з ана-баптистами. Два їх проповідники прибули до Женеви з Голяндиї і зискали там троха впливу. Однак по безуспішній диспутї, Велика Рада прогнала їх з міста в марцю 1537. року.

Женева потребувала передовсім морального, сильного правительства, опертого на науці евангельскої реформациї. Мешканці Женеви були се легкодушні, веселі люди, охочі до забави, танців, музики, піятики, гри в гроші, богохульства і иньших проступків. Нарід був загалом темний. Сьвященики католицкі давали їм дуже злий примір. Щоби усунути се лихо, Кальвин і Фарель прилагодили Ісповіданє Віри і Приписи Порядку, котрі зістали приняті і одобрені Радою в листопадї 1536 року.

Ісповіданє Віри складає ся з двайцять оден параґрафів, в котрих головні науки евангельскої віри суть коротко і ясно зібрані. Оно зачинає ся Словом Божим яко правилом віри і житя а кінчить ся обовязком взглядом сьвітскої власти. Там також сказано, що спасенє людске є свобідним даром Божим а не заслугою чоловіка. Перед Ісповіданєм Віри находив ся Катехизм уложений в формі питань і відповідий. Він обіймає Символ Віри, Десять Заповідей Божих і Молитву Господню.

Окрім Ісповіданя Віри і Катехізму, предложив Кальвин раді мійскій пропамятне письмо в справі будучої орґанї-

зації і порядку церкви в Женеві, поручаючи: часте і торжественне обходженє Тайної Вечери що найменше раз в місяць, сьвятковане по порядку в кождій з трох головних церков міста; сьпіване псальмів; науку молодіжи; знесенє папских законів в справі супружества; удержаня публичного порядку і прогнанє недостойних членів церкви. Они уважали за конечне задержати апостольский звичай виключеня негідних членів церкви, щоби в сей спосіб забезпечити чистоту церкви. Щоби се тим успішнійше перевести, они жадали від Ради мійскої призначеня комітету зложеного з честних і характерних людей, котрі би мали нагляд над моральним житем мешканців міста. Они мали право поблудивших людей напімнути а упертих виключити з церкви.

В січню 1537 року Велика Рада видала розпорядженя заборонюючі неморальні звичаї, пусті сьпіви, гру в гроші, безчещенє неділї, хрещенє дітей повитухами а також приказуючи, щоби образи котрим віддавано погань ку честь, спалено.

Ті розпорядженя переведено зі всякою строгостию. Проповідники проповідували пять разів кождої неділї і два рази в тиждни, учили катехизму і відвідували людей по домах. Школи зачали гарно розвивати ся а публична мораль постійно зрастала. Управа міста дуже радо помагала в удержаню порядку. Оден грач зістав покараний за гранє в гроші в сей спосіб, що поставлено його на стовпі з ланцухом на шиї на публичний сьміх. Три жінки покарано вязницею за невідповідну украсу голови. Кождий хто показував прихильність до папства, хто носив рожанець або мощі, або хто сьвяткував день якого сьвятого, наражав ся на кару вязниці.

Слава про Женеву розійшла ся далеко поза границі Швайцарії. Студенти і вигнанці реліґійні з ріжних держав

Европейских і з Анґлії зачали напливати до Женеви щоби бачити Кальвина і Фареля.

В липню 1537 року Велика Рада видала розказ всім горожанам мужеского і женского пола, щоби зложили в церкві присягу що будуть придержувати ся Ісповіданя Віри уложеного Кальвином а одобреного Радою. Ті котрі нехотїли зложити присяги, мали бути прогнані з міста. В сей спосіб се Ісповіданє Віри стало законом церкви і держави.

Закон сей був знаком великої нетерпимости релїґійної і означав нїчого більше як тільки переміну старого римского папства на нове протестантске папство. Однак в тих часах анї католики, анї протестанти не мали властивого понятя про релїґійну терпимість а меньше еще про релїґійну свободу або свободу совісти чоловіка. В їх понятю власть уряду кінчила ся там де зачинала ся власть совісти. Лише Бог є паном совісти.

Підлеглість мешканців Женеви так строгим порядкам була лише часова. Многі з них зовсїм не присягнули на Ісповіданє Віри, мимо того що грозила їм кара прогнаня з міста. А були між ними найбільше вплывові горожани республики.

Люди невдоволені з нового порядку злучили ся разом в полїтичну партию і коли прийшло до виборів нової Ради, они вибрали більшість своїх прихильників. Фарель і Кальвин в своїх проповідях зачали остро выступати проти них, закидуючи їм що покривають зіпсутє, немаючи досить енерґії щоб покарати блуд. Рада завізвала проповідників, щоб не мішали ся до полїтики а одному більше горячому заборонила проповідувати. Се викликало обуренє Кальвина і Фареля. Они отверто выступили проти Ради в своїх проповідях.

Кальвин посунув ся так далеко, що Велику Раду наз-

вав радою чорта. Конець був такий, що в цьвітню 1538 року зібрала ся Велика і Мала рада, скинули Фареля і Кальвина з пасторства без переслухання їх, і розказали їм в протягу трох днів забрати ся з міста.

Коли Кальвин довідав ся о тім, відомість сю приняв радісно. Він сказав: »Дуже добре. Лїпше є служити Богови як людям. Если би ми старали ся приподобати людям, нагорода наша була би пуста, однак служимо більшому панови, котрий незадержить від нас Своєї нагороди.« Нарід Женевскій сьвятковав дуже торжественно прогнане проповідників.

Фарель і Кальвин удали ся до Берна, однак там не дуже радо їх приняли. З відтамти удали ся до Ціріху, де приняли їх дуже радо. Булинґер, тамошний проповідник старавсь погодити прогнаних евангелистів з Женевцями, но се не удало ся йому. З відтам удали ся вигнанці до Базилеї, де постановили заждати поки не покличе їх де Провидїнє Боже. Кілька місяців опісля громада протестантів в Найшатель покликала до себе Фареля, а Кальвин удав ся до Штрасбурґа.

55. Кальвин в Штрасбурґу.

Штрасбурґ було се вільне місто Німеччини, славне одною з найкрасших ґотицких катедр, великою торговлею і промислом книгарняним. Перші виданя Біблії були там друковані. Місто Штрасбурґ було прибіжищем постійному напливови переслїдованих протестантів з Франциї, котрі називали Штрасбурґ, Новим Єрусалимом.

Мартин Бусер був головним реформатором міста. Він умів погодити погляди Лютра з поглядами Цвінґлього і робота його на поли реформациї була незвичайно успішна. Свою працю закінчив він яко професор теольоґії Англиканьскої церкви на університеті в Кембридж 1551 року. В шість

лїт після його смерти, за панованя католицкої королеви Марії, тїло його викопано з гробу, ланцюхами привязано до стовпа і спалено яко єретика. Однак пізнійше за панованя протестантскої королеви Елисавети, гріб його відбудовано з приналежними почестями.

Кальвин прибув до Штрасбура в перших днях вересня, 1538 року. Він перебув там на ужиточній роботї три роки. Бусер приняв його з отвертими раменами. По якимсь часї іменовано Кальвина професором теольогії і призначено йому маленьку заплату.

Побут Кальвина в Штрасбурґу був для него незвичайно користний. Його погляди розширили ся і поглубили ся. Він набув великого досьвіду. Там зіткнув ся він з Лютераньскою церквою і єї провідниками. Він зрозумів їх науку і поважав їх, хоч не подобала ся йому завелика їх зависимість від сьвітскої власти.

Кальвин працював там безвпинно і успішно яко професор, пастор і писатель.

Приватні обставини Кальвина за тих три роки побуту в Штрасбурґу були дуже бідні. Аж прикро сказати щоби чоловік тої міри що Кальвин мусїв журити ся о свій щоденний хлїб. Через перших пять місяцїв він не одержував жадної платнї, лише оден приятель давав йому даром їсти.

Мимо того убожества Кальвин чув ся щасливий в своїй незалежности.

Подібно як в Женеві, Кальвин сповняв в Штрасбурґу уряд пастора і професора теольогії. Яко пастор, він стояв в тїсній звязи з Французами, що перебували в Штрасбурґу. Яко професор, стикав ся з Нїмцями і мав великий вплив на нїмецких ученых.

Він зорґанізував першу протестантску церков французких вигнанців, котра відтак служила за взір реформованим церквам Женеви і Франції.

Першу свою проповідь виголосив Кальвин в церкві сьв. Николая, а проповіди сеї слухала велика товпа Французів і Німців. Він проповідував чотири рази на тиждень, (два рази в неділю) і держав біблійну школу. При тім дуже радо занимав ся бідними для котрих мав велике співчутє.

В своїй церкві завів він свій улюблений порядок, і мав в тім далеко лїпший успіх, як за свого першого побуту в Женеві. »Жаден дім, жадне товариство,« казав він, »не може істнувати без певного порядку і дисциплїни, а тим менше не обійде ся без них церков.«

Він навернув тут многих Анабаптистів, до котрих в Штрасбурґу відносили ся з великою терпимостию. Многі Анабаптисти з міста і околиці приносили до него свої дїти, щоби їх охрестив.

В сїчню 1539 року іменовано Кальвина помічним професором теольоґії. Він викладав про Євангелиє Йоана, про Посланїє до Римлян і другі книжки Біблії. Много студентів з Франциї і Швайцарії приходило слухати його викладів, а відтак вертали до своїх країв яко Євангелисти.

56. Кальвин і Садолєт.

Коли Кальвин і Фарель зістали прогнані з Женеви, католики всїма силами старали ся щоби зєднати Женеву назад для католицкої церкви. До сеї роботи призначено Якова Садолєта, одного зі секретарів папи Льва X., епископа з Карпентрас і кардинала. Садолєта часто ужинали до дипльоматичних мирових переговорів поміж папою а королем Франциї і цїсарем Німеччини. Він був звістний яко учений і поет, яко чоловік чистого характеру і великої набожности. Він належав до обожателїв Еразма і Ме-

лянхтона. Він часто виступав яко посередник поміж католиками і протестантами, однак як одні так і другі не любили його. Садолет не допустив до розширеня ся Кальвінїзму в його дієцезиї, однак був противний жорстоким переслїдованям протестантів.

Сей отже високоповажаний і високопоставлений папский достойник, дуже уміло і совістно заходив ся, щоби позискати назад для Риму женевску церков. Через се він мимоволї зіткнув ся з Кальвином, між ними обома прийшло до борби, в котрій Садолет зістав на голову побитий.

Садолет написав довгий і вимовний лист »до своїх улюблених братів, урядників сенаторів і горожан Женеви.« Лист був написаний в поважнім тонї, як се пристало кардиналови і папскому леґатови, і зачинає ся апостольским благословенєм. Він хвалить Женевцїв, їх шляхотне місто, порядок і устрій їх републики, повагу їх горожан, а передовсїм захвалює їх гостинність показувану пришельцям і чужинцям, котрі до них заходять. Тут мав він на думцї реформаторів, і старав ся представити їх в злім сьвітлї.

Се не могло зробити доброго враженя на Женевцїв, котрі нїколи не сумнївали ся о чесноті і совісности Кальвина і Фареля.

Після сего вступу, Садолет виявнив головні точки католицкої науки, але нїчого не згадав про Сьвяте Письмо. Він признає, що чоловік узискує спасенє через віру, однак додає що добрі дїла суть конечні. Відтак він завдає Женевцям слїдуюче питанє: Чи не лїпше було би для їх спасеня, вірувати і слїдувати за тим, що католицка церков одобрила через більше як пятнайцять сот лїт, чи мають они слїдувати за тим, що видумали і завели нерозумні люди не більше, як двайцять пять лїт тому?«

Лист сей післав Садолет женевскій Радї, котра на засїданю своїм його перечитала, зложила кардиналови по-

дяку за його ласкаві слова, і обіцяла повну відповідь в короткім часі.

Се стало ся дня 27 марта. На другий день громада горожан Женеви поставила домаганє до Ради, щоби та звільнила їх від присяги, яку зложили на Ісповіданє Віри, коли Кальвин був в Женеві. Сей виступ скріпив партию католиків в Женеві. Як на нещастє, нікого не було в місті, хто би міг дати влучну відповідь на лист кардинала, і зреформована церков в Женеві знайшла ся в небезпеченьстві.

Кальвин, котрий тогдї пробував в Штрасбурґу, дістав копію сего листа від свого приятеля, і забувши на давні урази, сейчас взяв ся до працї і в протягу шістьох днїв написав відповідь на письмо Садолєта, два рази довшу як то письмо, в сам час післав його до Женеви, і перешкодив забігам хитрого католика.

В своїй відповіди, Кальвин спокійно і поважно а досадно збив точка за точкою уступи з письма Садолєта, і зреформовану церков в Женеві забезпечив раз на все перед заїздами католиків.

»Ся відповідь«, сказав Лютер, »має руки і ноги, і радію в сердцю, що Бог посилає таких людий, котрі завдають послїдний удар папству, і закінчать війну проти Антихриста, котру я зачав.«

Ся відповідь Кальвина зробила глубоке і тревале вражінє. Ві надруковано в многих примірниках, в латиньскій і французскій мові, і розкинено поміж людий в Женеві і Штрасбурґу. Церков католицка враз з кардиналом Садолєтом стратила надію відзискати для Риму Женеву, а папска партия в Женеві стратила відвагу, і вже не старала ся більше заводити Службу Божу по женевских церквах.

57. Родинне житє Кальвина.

Найважнїйшою подїєю в приватнїм житю Кальвина,

за час його побуту в Штрасбурґу, було його подружжя, яке відбуло ся в серпню 1540 року. Про супружество Кальвин так виражає ся: »Є се против природи, щоби хтось не любив своєї жінки, бо Бог установив супружество, щоби у двох могло бути одно тїло. Коли Мойсей каже, що покине чоловік батька свого і матір і пригорнеть ся до жінки своєї, він учить що чоловік повинен цїнити супружество більше як всяку иньшу звязь, бо оно найсьвятїйше зі всього. Оно показує на нашу сполуку з Христом, котрий дає нам своє власне житє, бо ми є члени тїла Його, від тїла Його і від костий Його. Є се велика тайна, а велич єї я не годен виразити словами.«

Кальвин помимо намови приятелїв довго зволїкав з женячкою. В кінци оженив ся з членкинею своєї церкви, вдовою по славнім Анабаптисті Стордер, котрого Кальвин навернув на свою науку.

Они мали кількоро дїтий, котрі були дуже слабого здоровля. Она жила в домашнім затишу, посьвятила ся вихованю своїх дїтий і тїшила ся повагою і любовію приятелїв і знакомих.

Кальвин заки оженив ся з нею, часто єї відвідував яко сї пастор, а знайшовши в ній смирний, спокійний і лагідний характер, крїпку віру і горячу любов, полюбив єї і взяв собі єї за жінку.

Щасливе їх подружне житє тревало лише девять лїт. Коли повернув зі Штрасбурґа до Женеви, жінка його захоріла і померла. Єї утрату відчув Кальвин дуже болїсно, а відраду знаходив в працї.

58. Поворот Кальвина до Женеви.

Відповідь яку дав Кальвин Садолетови, спасла Женеву з пазурів Риму. Приятелї свободи знайшли в Кальвинї

свого оборонця. Однак се ще не було причиною, що покликано його назад до Женеви. Скоро тільки прогнано Кальвина, в Женеві настали внутрішні межиусобиці, котрі довели малу републику на беріг руїни.

Кальвин сказав правду, коли уступаючи з Женеви, предсказував своїм ворогам коротке пановане. В протягу одного року нарід здеморалізував ся і поділив ся на малі партиї. На місце прогнаного Кальвина і Фареля покликано двох проповідників з Берна, котрі однак не уміли зберечи міста від упадку.

Поміж многими малими партійками в Женеві, три були найсильнїйші.

Перша була так звана правительственна партия. Она була прихильна ладови, який панував в місті Бернї. Партия та підпирала правительство, котре віддало церков під зверхність держави. Однак партия та не уміла удержати порядку в місті. Збіговиска і бійки на улицях були на порядку дневнім. Школи підупали, бо найлїпших професорів прогнано з міста. Проповідїльниця стратила свій вплив. Новими проповідниками погорджувано. Проступки і неморальність зростали. Танці, піяньство, гра в гроші, неприличні сьпіви назад появили ся. Голі люди при звуках цимбалів показували ся на улицях.

До другої партиї належали католики, котрі все стреміли до того, щоби назад завести католицке богослуженє. Їх скрішив на дусї лист кардинала Садолєта. До Женеви прибуло много монахів і сьвящеників, готових обняти парохії, але відповідь Кальвина розвіяла їх надії, і они з нїчим мусїли відійти.

До третої партиї належали прихильники реформаторів. Они були кріпко зі собою звязані, дуже дїяльні і всї стреміли до одної цїли, то є щоби відновити Реформацію в Женеві. Они пильно переписували ся з прогнаними Ре-

форматорами, передовсїм з Фарельом, котрий додавав їм відваги і витревалости.

В сей спосіб підготовила ся дорога на поновне покликанє Кальвина. Найкрасші мешканці Женеви глядїли на Кальвина як на спасителя міста. Його імя означало, порядок, мир і реформу церкви і держави.

59. Відкликанє Кальвина до Женеви.

Кальвин не забув Женеви. Що він інтересував ся Женевою, сего доказом його відповідь на письмо Садолєта. Однак він не мав наміру вертати ся і здавало ся неможливим наклонити його до сего.

В Штрасбурґу він показав ся необходимим чоловіком. Він там виступав яко посередник межи Нїмеччиною а Францією і то на користь обох країв. На його проповіди приходили товпи народа. Його теольоґічні виклади стягали студентів з Франциї і иньших країв. Він оженив ся з любою жінкою і тїшив ся родинним щастєм. В Штрасбурґу цїнили його роботу щораз більше, а товариші бажали затержати його за всяку цїну. Коли він подумав про Женеву з минувшого досьвіду, не міг надіяти ся нїчого иньшого, лише много прикростий. В однїм листї він писав: »Не ма місця на сьвітї, котрого я бою ся більше як Женеви, не длятого щоби я ненавидїв єї, але длятого, що не чую ся в силах стрітити ся з трудностями котрі там мене чекають«. І справдї він не помиляв ся, бо його житє в Женеві було одною тяжкою борбою. Не диво отже, що він постійно випрошував ся і відмавляв ся, коли Женевцї запрошували його назад до себе.

Рівночасно однак він був рішений послухати волї Божої, скоро тілько непомильно переконав ся що се голос Провидїня. Він писав до Фареля: »Коли я подумаю, що в тих справах не єсьм своїм паном, я жертвуюсвое серце на офіру Божу.«

Приятелї Кальвина в Женеві, Рада інарід були переконані, що лише Кальвин може спасти місто від анархії, і они ужили всяких способів, щоби його наклонити до повороту. Про його відкликанє говорено на засїданю Ради єще з початком 1539 року, відтак в лютім 1540 року а в кінци порішено в вересню 1540 року. Женевцї звернули ся до Берн, Базилеї, Цріху і Штрасбурґа, щоб ті міста помогли їм наклонити Кальвина до повороту до Женеви. В жовтню післали одного чоловіка з письмом від Великої Ради, щоби він устно наклонив Кальвина до повороту. Не чекаючи на відповідь, посилали до Кальвина письмо за письмом, депутацію за депутацією. 19 жовтня Рада Двох Сот постановила ужити всяких средств, щоби наклонити Кальвина до повороту і ухвалила певну суму гроший на покритє коштів його подорожи. Цїла Женева гомоніла одним кличом, дістати назад ученого і побожного Кальвина.

Також і Фареля завізвано щоби ужив свого впливу на Кальвина. Старий Фарель з незвичайним запертєм ся, мимо того, що о його відкликаню ніхто і не згадував, всїма способами старав ся наклонити Кальвина до повороту до Женеви. Як пригадуємо собі, була се заслуга Фареля, що Кальвин перший раз задержав ся в Женеві. Він тепер засипав Кальвина листами, а навить особисто поїхав до Штрасбурґа і старав ся наклонити Кальвина до повороту.

В листопаді прибув до Штрасбурґа спеціяльний посланець від Женеви і віддав Кальвинови урядове запрошенє підписане цїлим правительством Женевскої републики. Запрошенє се кінчило ся тими словами: В імени нашої Малої, Великої і Загальної Ради, ми молимо тебе покірно, щоб ти ласкаво повернув до нас і обняв назад свій давний уряд, професора і пастора; ми маємо надію, що при Божій помочи вийде се на велику користь для розширеня сьвятого Євангелія, бо весь наш нарід дуже бажає тебе мати поміж собою,

а ми з тобою будемо так обходити ся, що не будеш мав причини бути невдоволений.

Так отже ті люди і той нарід, котрі перед трома роками прогнали Кальвина з поміж себе, тепер віддаючи йому всякі почести, наглили його до повороту до Женеви.

Ті заяви поважання і довіря зворушили Кальвина до слез і він почав хитати ся. Але як сильно бажали Женевці дістати Кальвина поміж себе, так само сильно мешканці Штрасбурґа бажали задержати Кальвина у себе. Пастори і сенатори Штрасбурґа заявили, що Кальвин був конечно потрібним для Штрасбурґа яко голова Французскої церкви, котра представляла протестантску Францію; яко професор теольоґії, котрий стягав студентів з Німеччини і з Франції, котрі відтак вертали до своїх країв яко Євангелиси; яко творець Штрасбурскої церкви, котра була семинарем проповідників Євангелія. Остаточно пастори і сенатори Штрасбурґа улягли впливам Базилеї і Ціріху і згодили ся пустити Кальвина до Женеви, але лише на короткий час. Они надіяли ся, що відтак він на стало осяде в їх місті, для користи цілої церкви.

Так отже два міста, а взглядно два народи, убігали ся о посіданє Кальвина. Серед таких обставин він не міг дати рішаючої відповіди. Він лише сказав, що відвідає Женеву тільки за згодою Штрасбурґа і Берна. Він також зажадав неначе побідоносний ґенерал яко услівє свого уступства, відновленя церковної дисциплїни.

Дня першого мая 1541 року, Ґенеральна Рада відкликала в урядовий спосіб засуд прогнаня Кальвина і Фареля з 23 цвітня 1538 року і торжественно заявила що кождий горожанин уважав Кальвина і Фареля за чесних людей і правдивих слуг божих. Дня 26 Мая, сенат выслав друге нагляче прошенє до Штрасбурґа, Ціріху і Базилеї, щоб помогли Женеві наклонити Кальвина до повороту. Зі

всїх сторін напливали до Кальвина приватні листи від горожан і корпорацій, благаючі його щоби повернув. Фарель неуставав налягати на Кальвина і робив закиди мешканцям Штрасбурґа, що задержують Кальвина. Він обурював ся з волїканем Кальвина і писав до него:»Чи будеш чекати доки каміне не буде взивати тебе«

60. Поворот Кальвина до Женеви.

В половинї червня Кальвин пустив ся в дорогу до Швайцарії. З Женеви ніслано по него ескорту і гроші на кошта подорожи. Мешканці Штрасбурґа просили його щоб задержав право горожанства їх міста, а також щоб дальше побирав платню призначену йому яко професорови теольоґії. Першу почесть він дуже радо приймив, однак не згодив ся побирати грошей від них. Се показує, що ум його зовсїм не був занятий дочасним маєтком.

Бусер, в імени пасторів Штрасбурґа дав Кальвинови письмо до Женеви, в котрім між иншим говорить, що такого чоловіка як Кальвин, Штрасбурґ не може відпустити від себе хиба лише на короткий час і то під услівєм, що на певно до них поверне ся. Але сенат Женеви в своїм письмі складаючи подяку Штрасбурґови за Кальвина заявив що они рішили ся держати Кальвина стало у себе, бо в Женеві так само як і в Штрасбурґу, Кальвин може працювати так само успішно для загальної церкви.

В дорозї до Женеви Кальвин довідав ся, що його приятеля Фареля в Найшатель усунено без сьлїдства з уряду проповідника задля того, що він остро виступив проти одного впливового чоловіка за для його неморального житя. Кальвин отже звернув ся з дороги і вступив до Фареля. Там за його впливом Фареля назад привернено до

уряду пастора, де він пробував аж до смерти.

До Женеви прибув Кальвин в першій половині вересня. Нарід прийняв його з великими радощами. Рада постарала ся для него о дім на мешканє і город і призначила йому річної платні в сумі около два тисячі долярів. Окрім того давали йому дванайцять мір пшениці і дві бочілки вина. Була се досить значна платня на той час але Кальвин всегда жив серед найбільшої простоти. Відтак післала Рада три коні і віз по жінку і річи Кальвина. Треба було двайцять два дни з Женеви до Штрасбурґа і з поворотом, щоби їх зпровадити.

Дня 13 вересня Кальвин явив ся перед Радою в мійскій гали, передав єї письма від сенаторів і пасторів зі Штрасбурґа і перепросив їх за спізненє ся. Він не скаржив ся на нікого, не домагав ся кари на виновників його прогнаня, лише зажадав іменованя комітету, котрий би прилагодив письменно порядок і дисципліну церковну. Рада на се згодила ся, і іменувала шістьох поважних людий. Після того написав Кальвин до Фареля тими словами: »Твоє бажанє сповнило ся. Остаю тут на стало. Нехай Бог благословить.«

61. Перші роки після повороту.

Кальвин після повороту відразу приступив до праці і вів єї без перерви через двайцять три роки, се є аж до смерти своєї дня 27 мая 1564 року.

Перші роки були повні трудів, як се він предвидів. Його праця була більше ріжнородна і більше відвічальна як за першого побуту. Тогді мав він до помочи старого Фареля, тепер же стояв він сам на чолї церкви в Женеві, ще молодий чоловік в трийцятім другім роцї житя. Він мав зреорґанїзовати церков, мав ввести нову конститу-

цію порядок Богослуженя, мав проповідувати, учити, залагоджувати непорозуміня, годити спорючі партиї, мав заняти ся наукою молодіжи, мав навіть давати пораду в чисто сьвітских справах. Не диво отже що часто він вичерпував ся, знеохочував ся, однак уповане на Бога і почуте обовязку піддержувало його.

Зразу він не стрітив ся з жадним опором, але противно з великою прихильностию серед всього народа. В два тиждні пісьля прибутя він предложив формулу церковного порядку Малій Раді. Предложене його принято з виїмком кількох менше важних поправок, між иншими щоби Тайна Вечера не відбувала ся як се предложив Кальвин кождого місяця, але що три місяці. Кальвин хоч не радо згодив ся на всї зміни. Предложене се приняла Мала Рада, відтак Велика Рада а в кінци піддано під голосоване ґенеральним зборам горожан. Дня 20 листопада 1541 відбуло ся голосоване і предложеня Кальвина принято дуже значною більшостию голосів. В незначній меншости однак находили ся деякі з поміж найзначнїйших горожан, котрі були противні церковній дисциплїні.

Була се велика побіда, бо церковні порядки предложені Кальвином положили тверді підвалини під сильну і добре упорядковану евангельску церков.

Другий рік після його повороту був дуже прикрий. Зараза, котра в 1541 році шаліла в Штрасбурґу, дістала ся до Швайцариї забираючи тисячні жертви в Базилеї і в Ціріху а в кінци в осени 1542 року навидїла і Женеву. В сьлїд за заразою прийшов голод. Нещасте се побільшило ся великим напливом чужинців до Женеви, котрі притягнені славою Кальвина, шукали під його опікою захисту перед переслїдованем. Кальвин і ще оден проповідник Бланчет жертвували свої услуги хорим, підчас коли другі проповідники відказали ся. Однак Рада не позволила Каль-

винови наражати ся на заразу, бо церков не могла обійти ся без него. Бланчет наразив своє житє і в кілька місяців пізнійше упав жертвою тої зарази.

1545 року Женева знова упала жертвою зарази, котру принесли швайцарські жовняри з Франциї. Нещастє тогдї було ще більше, бо кілька осіб, між ними найбільше жінок в огидний спосіб старали ся штучно розширити заразу по місті, щоби в сей спосіб зискати лупи з померших. Заговорщики брали сорочки померших на заразу і смарували ними одверці здорових людий. Одна жінка признала ся, що в сей спосіб заразила вісїмнайцять родин. Народа померла велика сила. На двайцять тисяч мешканців в Женеві померло два тисячі людий. За сей нечуваний заговір, спалено живцем на стосї сїм мущин і двайцять оден жінок.

Через весь той час аж до самої смерти, Кальвин працював яко професор теольогії, яко проповідник, яко пастор, яко інспектор шкіл, а ще більше яко писатель і провідник ширячої ся реформациї в західній Европі. Окрім того брав він участь в дисциплїнарних і теольоґічних непорозуміннях з Лібертинами, Католиками, Пеляґіянами, Анті-Тринїтарами і Лютеранами. Він немав жадної помочи окрім двох або трох молодих людий, котрих тримав в своїй хатї яко секретарів. Коли не чув ся сильний на здоровлю, диктував їм лежачи на ліжку. Помимо слабосильного здоровля, була у него велика сила до працї. Він не заживав жадних приємностий, окрім пів-годинного проходу в городї після їдженя. Спав дуже коротко а через послїдні десять лїт житя їв лише раз на день. Не диво отже що се підкопало його здоровлє і помер перед вчасною смертію.

Лютер і Цвінґлї були так само нестружденими робітниками як Кальвин, однак они тїшили ся лїпшим здоров-

лєм. Лютер любив бавити ся зі своїми дітьми і принимати приятелїв на веселі розмови. Цвінґлі також находив розривку в поезиї і музиці і грав на кількох інструментах.

62. Видима і невидима церков.

Ріжниця поміж правдивим і іменним Христіяньством є так стара як сама церков, і ніхто ніколи єї не заперечував. »Много є призваних, але мало є вибраних« Ми можемо знати всїх, що суть справдї призвані, але лише Бог знає тих, що суть вибрані. Про се учать нас притчі Ісуса Христа. Апостол Павло робить ріжницю поміж зверхним обрізанєм тїла, а внутрішним обрізанєм серця; поміж тїлесним Ізраїльом а духовним Ізраїльом. Він говорить про поган, що не знають списаного закона, а однак по природї сповняють закон, і осуджує тих, що знають закон і суть обрізані, а ломлять закон. Тим він показує, що милосердіє Боже не є обмежене границями видимої церкви.

Сьвятий Августин робить ріжницю поміж правдивим тїлом Ісуса Христа, котре складає ся з вибраних від початку, дїтий Божих, а змішаним тїлом Христа, котре обнимає всїх охрещених.

В середних віках, держава папь була церквою, а висказ Кипряна що »поза церквою нема спасенїя«, зістав звужений до висказу, що »поза церквою католицкою нема спасенїя«. В сей спосіб заперечено спасеніе не лише всїм еретицким сектам, але також Церкві Всхідній.

Перші реформатори ввели назву »видима« і »невидима« церков. Під тим они не розуміли дві ріжні і відрубні церкви, але радше дві кляси Христіян, обняті тою самою зверхною орґанізацією. Невидима церков є в нутрі видимої церкви, так як душа в тїлї, як зерно в лупинї, і лише Бог знає напевно, хто належить до невидимої церкви і хто

остаточно буде спасений; і в тім значіню його правдиві дїти суть невидимі, се є, що люди не можуть напевно їх відріжнити.

Наука реформаторів розширяє обсяг невидимої або правдивої церкви і можливість спасеня, поза границі видимої церкви і Дух Божий може працювати і спасати, де небудь, пісьля уподоби.

Перший Цвінґлі ввів ті обі назви: »видима і невидима Церков«. Під »видимою« церквою, він розумів збір всїх людей що носять імя Христіян. Під »невидимою церквою«, він розуміє збір всїх правдивих Христіян, всїх віків.

До невидимої церкви він зачислив всїх чесних і характерних поган і всї дїти, що померли в молодім віці, без огляду на се, чи були они хрещені, чи ні.

Кальвин висказує свій погляд на церков далеко докладнійше і ясьнійше, як всї инші реформатори.

Він каже:

»Церков в Сьвятім Письмі має двояке значіне. Часом коли там говорить ся про церков, то в тім значіню, що она є справді такою перед лицем Бога, до котрої нїхто инший не є принятий, лише ті, котрі через приняте і ласку Божу суть дїтьми Бога, а через осьвячене Духом суть правдивими членами Ісуса Христа. А обнимає та церков не лише сьвятих, котрі коли небудь на земли жили, але всїх вибраних, котрі жили від початку сьвіта.«

»Але слово церков, часто означає всю громаду, розкинену по цїлім сьвітї, котра заявляє, що покланяє ся одному Богови і Ісусови Христови, котрі увійшли у його віру через хрещене, котрі показують свою єдність з правдивою наукою через принимане Тайної Вечери, котрі годять ся зі словом Бога і піддержують проповідників, котрих Христос установив в цїли проповіданя його.. До тої церкви зачисляють ся многі гіпокрити, котрі нїчого не мають з Христа, ли-

ше імя і поверховність; много осіб амбітних, жадобних, завистних, клеветників і роспустників, котрих зносить ся до якогось часу, чи то тому, що не можна доказати їм провини в правний спосіб, чи то тому, що порядок не все є піддержуваний з потрібною силою«.

»Як отже конечним нам є вірити, що церков, котра є невидима для нас, є звісна лише Богови, так ту цеков, котра є видима людям, ми повинні шанувати, і бути з нею в звязи.

Кальвин в своїй науці про церков цілком годить ся з Августином, котрий каже: »Після тайного призначеня Бога богато є овець в громаді церкви, і богато є там вовків. Бог знає і печатає тих, котрі не знають ані його ані себе самих. Поміж тими, котрі носять зверхну печать Божу, лише Божі очи можуть відріжнити тих, що суть непорочно сьвяті і витревають до кінця, що є повнотою спасеня. Але після осуду чесноти, мусимо признати членами церкви всіх тих, котрі через ісповіданє віри, через примірне житє і приниманє тайн, визнають того самого Бога і Христа що ми«.

63. Сьвітска власть.

Кальвин твердить що церков годить ся зі всіма формами правительства і товариских відносин. Але певний рід правительства є потрібний людскости сего сьвіта як хліб і вода, сьвітло і воздух і набирає тим більшої вартости, коли хоронить житє і власність, удержує закон і порядок, допомагає людям жити спільно в мирі і сповняти працю свого покликаня.

Що до ріжних форм правительства, Кальвин застанавляє ся над вартостию монархії, аристократиї і демократиї. Всї они суть згідні з Християньством і належить ся їм наше послушеньство. Монархія дуже легко вироджує ся в деспо-

тизм, аристократия в олїґархію або клїку кількох, а демократия в правлїнє товпи. Він цінить більше мішанину аристократиї з демократиєю. Він вляв аристократичного духа в демократичну републику Женеви а за взір взяв собі правительство Мойсея зі сїмдесятьма старшими братьми, вибраними з поміж найлїпших і найрозумнїйших з народа. Після його думки, безпечнїйше є щоби правительство находило ся в руках многих чим в руках одного, бо тогдї оден другому помагає і не ма місця для зарозумілости і амбиції.

Сьвітска власть є Божого походженя.

»Якіж є властї, від Бога вони настановлені«. Рим 13:1. »Мною і царі царюють і праводавцї встановляють справедливість«. Кн. прип. Сол. 8:15. Урядники суть названі »богами«, » Хиба не написано в законї вашому: Я сказав, ви боги?«. Йоан 10:34. позаяк власть Божа на них передана, і они дїлають яко його намістники. Сьвітска власть є не лише сьвята і правна, але найсьвятійша і найбільше почетна в житю людскім. Піддане ся правному правительству є обовязком кождого горожанина. А противити ся сему, є ломанем розпорядженя Божого. Ми повинні повинувати і молити ся навіть і за злих володїтелїв, і вижидати в покорі і терпеливости доки Бог не зробить суду. Покаране злочинцїв належить лише до Бога і урядників. Часом Бог карає нарід злими володїтелями, а тих карає другими злими володїтелями.Ми яко одиниці повинні радше терпіти як ворохобити ся. Лише в однім випадку повинні ми відмовити послушеньства, а то если сьвітска власть приказує нам робити шось проти волї Бога і проти нашої совісти. Тогдї »ми повинні радше повинувати ся Богови чим людям. Дїян. Ап. 5:29.

Як бачимо отже, Кальвин був великим приклонником власти в державі. Він приміром не заохочував Гуґенотів до опору на початку цивільних воєн у Франциї, хоч дав на се

тихе призволеня.

Кальвин роздягнув власть і обовязок сьвітского правительства на права взглядом Бога і на права взглядом ближнього, як се було представлено на Мойсеєвих таблицях. Після него обовязком християньскої орґанізациї є:—» управляти і підпирати зверхне почитане Бога, заховувати правдиву науку релїґії, боронити конституциї церкви і упорядкувати наше житє в спосіб користний для загального добра«.

Як раз в тій науці Кальвина, містить ся зерно релїґійного переслїдованя через державну власть. Після понятя Кальвина, проступок проти церкви є проступком проти держави, а проступок проти держави є проступком проти церкви. Виновників карає держава увязненем, вигнанем, а коли потрібно, то і смертию. На підставі сеї науки, Сервету зістав засуджений на смерть. Однак та теория не дасть ся оправдати ся на підставі сьв. Письма, але на відворот, она є противна науці Євангелия.

Женева була се самостійна республика, а сьвітске правительство приняло надзорчу власть над релїґійними справами.

Республика складала ся з дорослих горожан, котрі що року збирали ся на загальні збори, звичайно в церкві сьв. Петра, щоби одобрити закони і вибрати урядників. Адміністрацийна власть спочивала в руках чотирох синдиків. власть законодавча належала до Малої Ради Шістьдесятьох і до Великої Ради Двохсот. Члени Малої Ради були рівночасно членами Великої Ради. Велика Рада вибирала еще з поміж себе Звичайну Раду, зложену з двайцять пятьох членів, котрі спільно зі Синдиками мали начальну власть над республикою.

Тих основних законів женевскої республики Кальвин не зміняв, але він вповів в них християньского духа карно-

сти і поправив праводавство. Йому поручено в спілцї зі синдиками спорядити новий спис законів. Він много на се посьвятив часу, і як найдокладнїйше і з подробицями опридїлив зачерк і спосіб дїланя орґанів справедливости, мійскої полїциї, війска, огневої сторожи, вартівників на вежах і таке иньше.

Кальвина раджено ся у всїх важних справах держави, і поради його слухано; але він нїколи не справував жадного сьвітского або полїтичного уряду. Він навіть не був горожанином Женеви аж до 1559 року, се є 18 лїт від свого повороту. Він нїколи не являв ся на Радах, хиба що була бесїда про релїґійні справи, або коли його питали о пораду. Не можна отже називати Кальвина головою републики, хиба що в чисто розумовім і моральнім значіню.

Поміж иншими законами можна ту згадати закон пресовий, котрий увійшов в силу в Женеві 1560 року. Закони проти свободи преси істнували вже перед тим, передовсїм в Іспанії. Папа Александер VI Іспаньчик видав буллю 1501 року котрою поручив нїмецкому духовеньству мати догляд над пресами. Фердинанд і Ізабеля Іспаньскі, завзяті католики, установили цензуру котра під строгими карами заборонила друковати, привозити або продавати яку небудь книжку, котра не зістала принята і одобрена католицкою цензурою. Таку цензуру заведено також і в Римі. Иньші краї, католицкі і протестантскі слїдували за тим приміром. В Росиї і Австриї цензура була дуже строга.

Закон пресовий в Женеві був дуже уміркований. Правительство іменувало трох досьвідчених людей, котрі мали надзір над друкарнями. Їх обовязком було переглянути кожду книжку перед єї друкованєм і не допустити до друкованя папских, єретицких і безбожних книжок. Біблїї, катехизми, молитви і псальми можна було друковати всїм видавцям.

Тутъ належить зазначити, що під впливом Кальвина в Женеві надруковано і видано много незвичайно важних книжок і що під взглядом друкарским Женева вела перед поміж иньшими містами Европи.

64. Теорія Кальвина про устрій церкви.

Кальвин був законодавцем і основателем нової системи церковного устрою і дисципліни. Дух реформації вимагав перетворення церковного устрою на евангельскій і народній підставі і сего довершив Кальвин.

Він звернув велику увагу на зверхну орґанізацию і порядок церкви, котрі мали бути випливом розумної науки і внутрішнього духового житя. Кальвин каже, що зверхна орґанізация, се тїло наше, а наука котра порядкує почитанє Бога і вказує дорогу до спасеня, се душа, котра оживляє тїло і чинить його живим і дїяльним.

Устрій церкви після Кальвина, опирає ся на слїдуючих принціпах:

1. Автономія, або самоуправа церкви, або єї право до самоуправи під одиноким головою Ісусом Христом.

І римо-католицка церков говорить про автономію, але она зістає під властию папи, котрий яко видимий заступник Христа, домагає ся безусловного послушеньства від попів і вірних.

Кальвин віддає самоуправу християньским членам церкви і всїх проповідників Євангелия уважає за представителїв Христових. Він каже: »Лише Христос повинен рядити і панувати в церкві, і повинен занимати найвизначнїйше місце, а управа церквою повинна бути виконана лише Його словом. Позаяк Христос не перебуває поміж нами в видимій присутности, то щоби познакомити нас зі своєю волею, до тої цїли він уживає проповідників, котрих

робить своїми делеґатами, не щоби перенести на них свої права і почести, але щоби Він сам їх устами робив своє діло.«

На ділї однак, так католицка гіерархія як і протестантска церков суть більше або менше ограничені сьвітским правительством, де лише церков і держава суть получені, або де держава піддержує церков. До самоуправи потрібне є самоудержанє. Кальвин стремів до того, щоби зробити церков незалежною від помочи правительства, але в тім не мав успіху.

Лютераньскі реформатори піддали церков сьвітскій власти, і в многих лютераньских краях Европи нарід не має голосу в виборі пасторів.

Церкви що оставали ся під впливом Кальвина всегда задержували независимість церкви в духовних справах і право громад вибирати своїх пасторів. Кальвин доказує на підставі сьв. Письма, що апостольским і найлїпшим способом вибору пасторів є, за згодою цїлого народа. Однак виборам повинні проводити другі пастори, щоби охоронити загал перед упадком в невластиве положенє через інтриги і замішаня«.

2) Другим прінціпом Кальвиньского устрою церкви є, що всї проповідники суть рівні. Не ма між ними старших урядом і властию як в папскій, католицкій церкві.

3) Третим прінціпом Кальвина що до устрою церкви є участь сьвітских членів церкви в управі церквою і придержаню порядку. Є се дуже великої ваги.

В католицкій церкві сьвітскі люди беруть лише пасивну участь а в законодавстві церкви не можуть брати жадної участи. Їх обовязком є лише повинувати ся попівству. Перший Лютер успішно проголосив науку про загальне сьвященьство вірних, але Кальвин віддав власть в цер-

кві так в руки проповідників як і сьвітских членів церкви.

4) Строгий порядок в церкві повинні перестерігати вспільно проповідники і сьвітскі старші - брати, за порозумінєм і згодою цїлого збору.

Під тим взглядом Кальвин дійшов незвичайно великих усьпіхів.

5) Сполука церкви з державою на теократичній підставі, если можливе, або роздїл церкви від держави, если конечне, щоби осягнути чистоту і самоуправу церкви.

65. Церков і держава.

Устрій церковний після плянів Кальвина, звичайно називають теократією. Єго ідея була, щоби виключно Христос і Його Слово панували в церкві і державі. Кальвин порівнює церков до душі а державу до тїла. Церков має до дїла з душевним і вічним житєм человіка, а держава має до дїланя зі справами теперішно. переходового житя. Він був противний тому, щоби держава мішала ся до внутрішних справ і порядку церкви. Йому дуже не подобала ся велика зависимість церкви від держави в Нїмеччині. Однак рівночасно він був противний тому, щоби духовеньство мало контролю над справами сьвітскими і політичними. Він нїколи не мав жадного сьвітского уряду. Проповідники не могли бути вибрані до жадного уряду, анї до Ради.

Мимо тих поглядів на церков і на державу, Кальвин не тілько не роздїлив ті дві сили, але противно, получив їх тїсно зі собою. Основною його ідеєю було, що лише Бог є паном так землї як і неба і що Він повинен бути начальним володїтелем в Церкві і державі. Бог уживає Церков і Державу , яко два осібні, але себе спомагаючі рамена до будови Христового Царства. Закон для них обох є обявлений Богом в сьвятім Письмі. Церков дає державі моральну підмо-

гу, підчас коли держава дає часову підмогу церкві.

Погляд Кальвина на збір Християн нагадує нам погляд папи Гільдебранда, однак в важних точках ріжнит ся від него.

1) Кальвина теорія опирала ся о сьвяте Письмо, яко одинокий закон віри і діланя; папский устрій опирав ся головно о передане і канонічний закон.

Арґументи Кальвина однак виключно опирали ся о старий Завіт. Кальвінїстична і папска теократія була радше оперта о Мойсея і жидівский закон, чим о Христову науку. Апостольска церков не мала жадної сполуки з державою, окрім послушеньства єї законним жаданям. Правлїне Христа є виражене в тих премудрих словах: »Віддайте ж кесареве кесареві, а Боже Богові.«. Мат 22:21.

2) Кальвин признав лише невидимого голову церкви, Ісуса Христа, а відкинув папске право до володїня сьвітом яко проти-християньске привлащене.

3) Він мав далеко визше понятє о державу чим папи римскі. Він уважав що оно є Боже з дженем і властию, подібно як церков, а в справах сьвітских є зовсїм незалежне, підчас коли власть папска в середних віках дуже часто прибирала собі начальну власть над державою. Папа Гільдебранд порівняв церков до сонця, а державу до місяця, котрий пожичає собі сьвітло від сонця. Сей папа привластив собі право і виконував його, именно скиданя царів з престола, і звільнюваня горожан від присяги вірно-підданьства.

4) Кальвина теократія полягала на володїню Християн і загальнім сьвященьстві вірних; папска теократія полягала на виключнім пановану духовеньства.

На ділї, обі власти, духовна і сьвітска не були так ясно розділені як в теорії. Проповідники часто критикували в проповідях урядників; урядники часто взивали проповідників щоби оправдали ся зі своїх проповідий. Прави-

тельство означало і платило заплату проповідникам, одобрювало їх перенесенє і іменованє. Велика Рада голосувала над Ісповіданєм Віри і Порядку і надала їм силу закона. Одним словом Реформована Церков в Женеві була державною церквою.

В новійших часах, в Швайцарії і в других краях протестантских відносини церкви до держави значно змінили ся. Держава вже не лучить ся з певною церквою, але до всїх християньских сект відносить ся толерантно і справедливо. Держава спомагає або всї церкви, або жадну, віддаючи їм повну свободу, о скілько се годить ся з публичним супокоєм.

Серед таких обставин церков вибирає поміж свободою але тогдї сама себе мусить піддержувати, а зависимостию, а тогдї може числити на державну підмогу.

Кальвинїсти і Пресвитеряне були поміж першими, що зачали бороти ся о незалежність церкви від держави. В Канадї і в Злучених Державах всї релїгійні секти суть рівні супроти закона і під опікою закона заживають свободи самоуправи і самоудержаня. Теперішні обставини вимагают розділу церкви від держави або свобідної церкви в свобідній державі.

66. Церковні уряди.

Застановивши ся над загальними поглядами Кальвина про управу церкви, тепер приглянемо ся близше сї устроєви в Женеві.

Зараз по поворотї до Женеви дня 13 вересня 1541 року. Кальвин зажадав іменованя комісиї, котра би заняла ся введенєм церковної конституциї і порядку на підставі слова Божого і перших апостольских церков. Ту конституцию зладжено під доглядом Кальвина і зроблено законом держави 1542 року.

Кальвин розріжняє двоякі уряди в церкві, звичайні і надзвичайні. До надзвичайних він зачисляє: Апостолів, Пророків і Євангелистів. До звичайних урядів він зачисляє: Пасторів (епископів), Учителів, Старших-сьвітских, і Дияконів.

Надзвичайних урядників поклікав Господь на початку свого царства, і покликує їх коли сего вимагає потреба. Реформаторів можна уважати за другорядних Апостолів, Пророків і Євангелистів.

Надзвичайних урядів не можна упорядкувати законом. Церков лише рядить звичайними урядами.

1)Пастори, або служителї Євангелия, як їх Кальвин називає, мають: проповідати Слово Боже, научати, напоминати, закликати і ганити публично і приватно, уділяти сьв. Тайн і спільно зі старшими братьми виконувати порядок.

Ніхто не може бути пастором, хто не є покликаний, еґзамінований і ординований. При іспиті кандидат мусить показати, вдоволяюче знане сьв. Письма, здорову науку, чистоту бажань і примірний характер.

Всї проповідники мають що тижня зходити ся разом для спільної науки і скріпленя енерґії.

Порядок поміж проповідниками мусить бути взірцевий і строго виконуваний. Деякі гріхи і блуди не можуть мати місця посеред пасторів. Тратить свій уряд той, хто віддає ся єресї, шизмі, хто противит ся церковному порядкови, хто сповнить богохульство, хто нечистий, фальшивий, підкупний, завистний, скупий, хто танцює, або занедбує науку сьвятого Письма.

Приписи наказують що кождий проповідник має: проповідати в неділю рано, в полудни учити дітий катехизму, а пополудни має мати другу проповідь. Окрім того має виголосити проповідь кождого понеділка, вівторка і пятниці.

2) До учителів належить поучати вірних в правдах пе-

ркви, щоби чистота Євангелия не зістала зіпсована незнанєм, або ложними думками.

Учителї ріжнять ся від пасторів тим, що не мають права виконувати порядку, не можуть удїляти сьв. Тайн, не можуть напоминати вірних, їх обовязком є лише учити.

3)Сьвітські Старші мали надзір над добрим поведенєм ся людей. Они мусять бути Бого-боязливі і розумні люде, понад всяке підозріне. Було їх двайцять а вибирано їх з поміж Рад, і призначувано їм певну часть міста..

4) Диякони опікують ся бідними, хорими і шпиталями. Їх обовязком є запобічи жебраню, котре є противне доброму порядкови. Они дїлять ся на дві кляси, одні, що дають милостиню, другі, що занимають ся хорими.

5)Хрещенє відбуває ся лише в церкві, довершує його лише пастор.

6)Тайну вечеру удїляє ся кождого місяця.

Прочі розпорядженя церкви Кальвина в Женеві дотикали ся взглядом сопружества, похорону, відвідин хорих і вязнїв.

Ті церковні розпорядженя і порядок зістали заведені Кальвином в церкві в Женеві.

67. Поважана Громада і Консисторія.

Церков в Женеві складала ся зі всїх охрещених і віруючих Християн, підлягаючих правилам порядку. Представителями і управителями церкви була Поважана Громада і Консисторія.

1)Поважана Громада складала ся зі самих проповідників з міста і з околиці Женеви. Она не мала жадної політичної власти. До неї належав загальний надзір над церковними справами, над образованєм, іспитованєм, ординованєм проповідників Євангелия. Однак в справі прими-

щеня пасторів, мали они порозуміти ся з народом. Так отже пастори і нарід мали вспільно дїлати.

2)Консисторія або Пресвитерія складала ся з проповідників і сьвітских людей, була численнійша і мала більший вплив чим Поважана Громада. Она представляла сполуку церкви з державою. За часів Кальвина, Коститорія складала ся з пятьох пасторів і двайцятьох Старших Сьвітских, так отже сьвітскі люди мали значну більшість в консисторії. На чолї консисторії стояв Синдик. Консисторія збирала ся кождого тижня в четвер.

Обовязком консисторії було удержуване і виконуване порядку. Кождий дім мав бути відвіданий бодай раз на рік, пастором і старшим братом. Щоби улекшити роботу пастирску, Кальвин поділив місто на три части, себто три парохії.

Консисторский суд був головною властию в церкві в Женеві . Вороги Кальвина називали його трибуналом Інквізиції. Се є однак ложне, бо консисторский суд міг лише карати духовними карами, бо кари сьвітскі належали до Рады. Консисторія не мала жадної сьвітскої власти, лише право напоминати після Слова Божого, а найтяжшою карою було виключене з церкви.

З разу навіть право виключеня з церкви не належало до конститорії але до Рады, і часто трафляло ся,що Рада мішала ся до справ консисторії і заступала ся за людьми, котрих консисторія мала виключити. Доперва 1555 року,Рада признала консисторії виключне право екскомунікації.

Вороги називали Кальвина »папою з Женеви«. Се однак не згідне з правдою, бо Кальвин не мав жадної власти, ніколи не уживав свого впливу для власної користи. Если однак його слухали і повинували ся його радам, діяло ся задля його великої учености і характеру.

Женевці знали Кальвина добре і тому слухали його радо.

68. Погляди Кальвина на порядок.

Можна сьміло сказати, що порядок занимав одно з найважнійших місць в церкві Кальвина. Порядок був причиною прогнаня Кальвина з Женеви, був основою розвитку французкої протестантскої церкви в Штрасбурґу. Порядок був причиною що відкликано Кальвина з вигнаня, порядок був услівєм, під котрим Кальвин згодив ся вернути ся до Женеви, за порядок Кальвин боров ся і порядком Кальвин побідив. Сей порядок є тайною морального впливу Кальвина, котрий не ослаб і по нинішний день.

Кальвин мав взнеслу ціль перед собою. Він ґажав здійстнити чистоту і сьвятість церкви о скільки людска слабість на се позволить. Він всегда мав перед очами ідеальну церков, про яку пише апостол Павло до Єфесян, »що не має скази ані пороку або чого такого.« Він бажав щоби кождий Христіянин потупав відповідно до своєї віри, щоби свою віру показував добрими ділами і щоби старав ся бути досконалим, так як наш Отец що на небі є досконалий.

Кальвин добре знав що ідеал лише в приближеню може здійснити ся в тім житю, однак ми все повинні стреміти до досконалости.

Про порядок в церкві , пише Кальвин в четвертій книзі своїх Інститутів. Він каже зараз на вступі: »Жадне товариство жаден дім не може бути захований у властивім стані, без порядку. Церков повинна бути найбільше упорядкованим товариством зі всіх. Як спасаюча наука Христа є душею церкви, так порядок творить нерви і мясні, котрі лучать члени і удержують кождий в своїм властивім міс-

ци. Він часом служить неначе узда, щоби поскромити тих що опирають ся науці Христа; часом є заохотою до нового житя оспалим, а часом є неначе патик батька до покарання в милосердію і лагідности духа Христового тих котрі відпали на бік.«

Одним з найбільших закидів, які Кальвин робив католицкій церкві було, цілковитий брак дисципліни і безперестанне ломане законів. Він казав що нема одного епископа, не ма одного на сто священників, котрого би на підставі законів католицкої церкви не можна було виключити з церкви.

Епископи зовсім не знали Сьв. Письма, віддавали ся піяньству, перелюбови, картярству і польованю.

А вже незвичайним надужитєм було се, що хлопців, котрі мали ледви десять літ, за призволом пали, роблено епископами. Папа Лев X. був іменований епископом в осьмім році житя, а в тринайцятім році іменовано його кардиналом. Католицка церков зносила всьо, лише не могла знести єресі і непослушеньства папі, котре в еї очах було більшою провиною як найбільший моральний злочин.

Кальвин робив ріжницю поміж дисципліною народа а дисципліною духовеньства.

1) Дисципліна членів церкви мала три степені: приватне упімнене; друге напімнене в присутности сьвідків або в церкві; і на случай упірного непослуху, виключене від участи при Тайні Вечери. Є се згідне з наукою Христа. (Мат. 18:15-17.)

Ціль дисципліни є троякa. Перше, щоби забезпечити церков перед заразливим впливом і збещещенєм; друге, щоби охоронити поодиноких членів перед зіпсутєм, яке може вийти з безустанного стиканя ся з негідними людьми; трете, щоби через дисципліну наклонити грішника до покаяня ся.

Екскомунікацію, або виключеня з церкви належить примінювати лише в виїмкових случаях, коли член церкви поповнить злочин перелюбу, крадіжи, рабунку, ошукань ства, пониженя Бога і його власти.

І не лише самі пастори мають примінювати ту кару, але всї разом, то є старші брати і пастори за згодою всїх членів церкви.

Всеж таки строгість церкви повинна бути лагоджена духом лагідности.

Коли грішник дає доказ правдивого каяня ся, належить його приняти назад в членьство церкви.

2)Що ся тикає дисциплїни духовеньства, Кальвин є за тим, щоби оно так само підлягало сьвітеким законам, як і другі люди. Їх провина є більша як других людей, бо они повинні давати добрий примір.

Кальвин дуже остро виступає проти католицкого духовеньства, котре покинуло давну чистоту христіяньских обичаїв, і шукає розривки в пользованю, граню карт в гроші, в забавах, розкошах і сьвітеких приємностях.

Рівночасно виступає Кальвин проти насильного безженьства попів. Він каже, що апостол Павло поставив супружество яко чесноту епископа, а тим часом католицка церков уважає супружество за блуд, якого серед духовеньства не повинно стерпіти ся.

69. Виконуване дисциплїни в Женеві.

Кальвин по завзятій борбі остаточно успів завести в женевскій церкві свою дисциплїну. Консисторія і Рада всїма силами дбали о порядок а в своїм бажаню довести до ідеальної чистоти звичаїв і обичаїв часто переступали границї розуму і уміркованя. Сполука церкви і держави спочиває на тім фальшивім заложеню, що всї горожани суть

членами церкви і підлягають дисципліні.

Танці, гра в карти, піяньство, збитковність в строях, неприємні і нерелігійні сьпіви були заборонені, під карою гривни або вязниці.

Пяниці платили грошеву кару за кождий переступок. Налогових грачів виставлюнано публично на стовпі з мотузком на шиї. Читане злих і неморальних книжок було заборонене.

Родителї не сьміли називати своїх дітей після імен католицких сьвятих, і тому брали імена зі Старого Завіта, як; Авраам, Мойсей, Давид, Даниїл, Захарія, Єремія і т. д. Єресь, поганьство і богохульство карано смертію. Перелюб після другої провини також карано смертію.

Кромі того Рада завела закони, котрі були противні духови релігії і дуже легко зроджували гіпокризію і невірство. Кождий був зобовязаний іти до церкви під карою грошевою. Установлено сторожів, котрі доглядали, чи люди ходили до церкви. За найменшу провину карала консисторія, або передавала Раді для острійшого покараня.

Ніхто не був винятий з під сеї дисципліни і карі підлягали всї, молоді і старі, мужчини і жінки, високо поставлені і низького походженя.

Ось тут кілька примірів виконуваня дисципліни в Женеві. Жінка ґенерала враз з другими жінками була увязнена за те що брала участь в танцях.

Бонівард, герой свободи і приятель Кальвина був напімнений консисторісю за те що заложив ся о кварту вина.

Одного чоловіка прогнано з міста на три місяці за те, що коли почув рик осла, сказав: Він сьпіває гарну псальму. Одного молодого чоловіка покарано за те, що даючи своїй нареченій кухарску книжку, сказав: Се є найлїпший псалтир.

Трох людей сьміяло ся підчас проповіди і за се зам-

кнено їх на три дни до вязниці. Троє дітей покарано за те, що лишили ся поза церквою щоби могли зїсти свої ~~пер-ники~~. Чоловік що кляв ся на »тїло і кров Христову« заплатив грошеву кару і стояв на стовпі на публичнім місци годину. Дитина, котра назвала свою матір злодійом і чортом зістала покарана різґами. Дївчина котра ударила своїх родителїв, зістала засуджена на смерть. Оден банкир поповнив перелюб і зістав засуджений на смерть. Він покаяв ся і приняв смерть яко заслужену кару. Одного чоловіка замкнено до вязниці на чотири дни, тому що хотів назвати свою дитину католицким іменем. Кількох людей прогнано з Женеви за єресь. Мужчин і жінок що занимали ся чарами, палено на кострі. Серветус, про котрого скажемо обширнїйше опісля, зістав спалений на кострі за єресь і богохульство.

Підчас страшної зарази, яка шалїла в Женеві 1545 року спалено живцем більше як двайцять осіб за чари і страшний заговор, щоби розширити заразу по цїлім містї.

Від року 1542 до 1546 видано 58 засудів смерти а сїмдесять шість засудів на вигнанє. Від 1558 року до 1559 покарано чотириста чотирнайцять ріжних проступків.

Без сумнїву всї ті кари нагадують праводавство поганьского Риму або старого завіта радше, чим Євангелія Христового.

Кальвин сам признає ся, що не був свобідний від нетерпеливости і гніву, котрий збільшав ся з упадком його здоровля, однак його цїль була висока, се є чистота Христової церкви, а не особиста злоба. Коли вороги Кальвина грозили йому другим прогнанем з міста, він сказав: »Така грозьба не робить на мене найменшого вражіня. Я не вернув до Женеви, щоби зискати відпочинок і мати з того яку користь, і не буду тим журити ся, єсли буду мусїв знова з

відси забрити ся. Лише добро і безпеченьство церкви і держави склонили мене до повороту.

Кальвина належить судити після його віку а не після нашого.

Найбільше строгі з тих законів, проти чарів, єресї і богохульства, зістали унаслїджені від католицких середних вікін, і були правосильні у всїх краях Европи,так протестантских як і католицких, аж до кінця сїмнайцятого столїтя. Терпимість релїгійна, се вже здобуток найновійших часів.

Кальвин в борбі з Патріотами і Лібертинами.

Треба було отже десять лїт завзятої борби, доки Кальвин не успів завести в Женеві свою систему порядку.Борба зачала ся 1545 року, перетревала заразу, дійшла найвисшої точки 1553 року підчас суду над Серветом, а 1555 року всякий опір зістав зломаний.

Кальвин порівнує себе в тій борбі з Давидом борючим ся з Филистинами. Одного разу Кальвин цїлком стратив надію на успіх і попав в розпуку. Він написав до Фареля в грудни 1547 року: »Обставини суть в таким замішаню, що я попадаю в розпуку, чи зможу довше задержати церков, що найменше своїми власними зусилями. Нехай Бог вислухає твої молитви за нас.«

В тім самім часї він писав до Вірета: »Зіпсуте дійшло тут такого вершка, що я сумнїваю ся, чи церков може бути удержана довше, що найменше моїми зусилями. Вір менї, моя сила зломана, хиба Бог простягне свою руку.«

Противниками Кальвина були ті самі, з малими виїмками, що спричинили його вигнане 1538 року. Они ніколи не згодили ся щиро на його відкликане. Они уступили під напором публичної думки, але коли Кальвин зачав

переводити зі всякою строгостію свій порядок, вони показали свою давну ненависть і ставляли йому опір на кождім кроці. Вони ненавиділи Кальвина більше як пашу римського. Вони ненавиділи саме слово »дисципліна«. Вони нападали на него і робили йому всякого рода прикрости. Назвали його Каін, і іменем його називали собак на улиці; нападали на него, коли ішов до школи; одної ночи стріляли пятьдесять разів перед вікном комнати, де він спав; грозили йому на проповідниці. Напали на него підчас тайної Вечери і хотіли видерти причастів з рук його. Одного разу Кальвин увійшов в середину заворушеної товпи і наставив свою грудь на їх штилети.

Мимо того всього Кальвин витревав на своїм становищи, сповняв свої обовязки і знаходив час писати деякі зі своїх найзнаменитших творів.

Видаєть ся неправдоподібним, щоби чоловік такого слабого тіла і здоровля міг віднести побіду над таким завзятим і нагальним опором. Однак се можна зрозуміти, коли ваяти під увагу слушність його справи, моральну чистоту і силу його характеру, чим він таке сильне робив вражіне на Женевців.

Можна сказати, що противники Кальвина ділили ся на дві партії: Патріоти, котрі противили ся Кальвинови зі взглядів політичних і Лібертини, котрі не навиділи його релігію.

1. Патріоти, або діти Женеви, належали до найстарших найбільше вплывових родин в Женеві. Вони брали участь в борбах за політичну незалежність Женеви, вони причинили ся до заведення Реформації в Женеві, щоби в сей спосіб забезпечити ту незалежність. Однак вони не думали придержувати ся точно нової науки. Вони хотіли свобо-

ди без закона. Вони ненавиділи евангельський порядок більше, як політичне ярмо.

Вони також не любили Кальвина яко чужинця, котрий аж до 1559 не був ще горожанином. Вони ненавиділи всіх пришельців, що хоронили ся в Женеві перед реліґійним переслідованєм і не хотіли приняти їх яко горожан, боячи ся, що вони колись переголосують властних жителів Женеви.

2. Лібертини були далеко гірші чим Патріоти. Вони творили противну скрайність строгій дисципліні Кальвина. Кальвин каже, що була се найбільше згубна секта від часів Христа. У них не було ріжниці між правдою а блудом, справедливостію а кривдою. Під покришкою свободи духа, вони голосили необмежену свободу тіла. Вони учили, що є лише оден дух, Дух Божий, котрий живе у всіх сотвореннях. Вони казали »Що ми робимо, те робить Бог, а що робить Бог, те ми робимо, бо Він є в нас«. Спасенне є визволенням від привиду ґріха. Нема ні діявола, ні ангелів. Нема правди в евангеліях. Розпнятє і воскресенне Христа має лише символічне значіння, щоби показати, що ґріх для нас не істнує.

Лібертини учили спільність майна і жінок, і вище цінили духовне від правного супружества.

В загалі була се секта дуже шкідлива суспільности, підкопуючи її мораль і реліґію.

Підчас суду над Серветом, Лібертини зібрали всі свої сили, і хотіли скинути Кальвина, але остаточно зістали поборені, коли не удало ся їм заворушенє в маю 1555 року.

Відродженнє Женеви. — Остаточний конець довгої борби з Лібертинами є найліпшою обороною заходів Кальвина. Женева вийшла з тої борби яко нове місто, стояче високо під взглядом моральним і духовим, відріжняючи ся

тим через довгий час поміж другими християнськими містами. А коли порівняти Женеву до Риму з папою і кардиналами, о скільки Женева стоїть вище під кождим взглядом від міста Христового наслідника. Можна сказати, що від половини шіснайцятого до половини сімнайцятого століття Женева була взором ідеальної християнської громади, о скільки такий ідеал можна осягнути тут на земли.

Коли 1555 року партія Лібертинів остаточно провалилася, робота Кальвина поступала на перед без всякої перешкоди. Власти світські так дбали о честь церкви і славу Христа, як самі проповідники. Церкви були переповнені, Слово Боже було проповідане кождого дня; родинне Богослуженє було законом, молитви і сьпіванє псальмів ніколи не уставали.

Також не занедбано самого міста. Заведено в місті велику чистоту. Кальвин напирав на те, щоби усувано нечистоту з домів і з вузких, крутих уличок. За впливом Кальвина уряд міста держав строгий надзір над торговицями і не допускав до продажи нездорової поживи, котру викидувано до ріки. Шинки і місця піятики усунено і зменшено нетверезість. Жебранє на улици було заборонене. Місто удержувало добре ведений шпиталь і дім убогих.

В місті зачав рости промисл, а передовсім за впливом Кальвина, промисл полотняний і шовковий, котрий не мало причинив ся до добробиту міста. Опісля коли сей промисл упав задля суперництва французьких ткачів, Женева набрала світової слави виробом своїх славних годинників.

В загалі Женева завдячує своє моральне піднесенє і матеріяльний добробут, свою діяльність на поли науки і промислу і свою світову славу, по найбільшій части реформації і дисципліні Кальвина. Він зробив з неї високий і шляхотний примір взірцевої громади.

Найзнаменитші люде того часу виражали ся з найбільшою похвалою про успіхи роботи Кальвина в Женеві.

Фарель, котрий найліпше знав, які обставини панували в Женеві за часів католицтва перед Кальвином, коли він так відвідав Женеву 1557 року і побачив там велику зміну, яку завів Кальвин, писав: »Я волів би радше бути послідним в Женеві, як першим де небудь инде«.

Іван Накс, реформатор Шкоції, котрий через кілька літ був учеником Кальвина в Женеві (хоч був від него пять літ старший), писав до свого приятеля в Анґлії 1556 року: »З глубини мого серця я би бажав і не можу інакше бажати, щоби Господь Бог спровадив тебе до сего місця, де без страху і сумніву можу сказати, находить ся найбільше совершенна школа Христова, яка коли небудь знаходила ся на земли від апостольських часів. Я признаю, що і других місцях проповідує ся правдивого Христа, однак ніде не знайшов я так знаменито зреформованих звичаїв і реліґію як тут в Женеві.«

В подібний спосіб виражалися про роботу Кальвина в Женеві многі инші визначні люди.

Теольоґія Кальвина. — Коментарі Кальвина. — Кальвин був найбільшим ґенієм що до пояснення св. Письма. Коментарі його суть незрівнані що до оригінальности, глубини гадки і постійної вартости. Час реформації був незвичайно плідний в переклади і виклади святого Письма. Лютер яко переводчик св. Письма заслужив собі на перше місце поміж переводчиками, а Кальвин занимає перше місце поміж тими, що поясняли слова св. Письма.

Кальвин почав писати свої коментарі в Штрасбурґу а зачав від Послання до Римлян, на котрім головно збудував цілу свою теольоґічну систему.

Відтак постепенно він викладав найважнійші книги Старого Завіту, пять книг Мойсея, Псальми і пророків і всі книги Нового Завіту з виїмком Одкриття. Послідна його праця була над книгою Ісуса Сина Навина, котру писав підчас великої недуги а закінчив коротко перед смертю.

Було се найбільше його щасте викладати Слово Боже чи то в церкві, чи в школі і теольогія його є радше біблійна чим схоластична. Його коментарі до Псальмів і до Посланій Павла суть уважані за найліпші. Кальвин розумів духа біблійного, переняв ся ним, поставив себе на місце біблійних писателів, передав і приняв їх гадки в користь свого віку.

Мелянхтон каже, що годі зрозуміти св. Письмо теольоґічно, єслп не розуміє ся його граматично. І з його коментарів видко, що було у него велике знанє грецької мови. Він помагав Лютрови переводити св. Письмо на німецьку мову. Однак його коментарі суть далеко слабші як коментарі Кальвина.

Лютер перевисшав всіх реформаторів оригінальностію, свіжостію, великою відвагою і хвилевими ґеніяльними проблисками. Його коментарі до Послання до Галатів суть справді архітвором. Однак слідно у Лютра много хиб. У него нема ні методи ні порядку.

Коментарі Цвінґлього суть ясні, легкі і природні, але браки в них суть дуже великі.

Кальвин знав знаменито мову латинську, грецьку і еврейську. Він знав твори перших писателів церкви, і користував ся ними незалежно і критично. Його задачою яко коментатора було привести до світла правдиве значінє біблійних писателів після законів думки і мови.

Кальвин є творцем модерного граматично-історичного пояснювання св. Письма. Він перевів в житє ту розумну

засаду, що всі біблійні писателі, яко розумні люде, бажали передати читачам одну означену гадку, словами котрі вони могли розуміти. Котрий небудь устуи св. Письма може мати дословне або образове значіне, однак не може висказувати двох гадок рівночасно. Слово Боже є не вичерпане і дасть ся застосувати до всіх часів, однак є ріжниця поміж поясненєм а застосованєм, і застосоване мусить бути згідне з поясненнєм. Кальвин цілковито зірвав зі середновічною алєґоричною методою, після котрої св. Письмо мало аж чотири ріжні значіння, і остро виступив проти перекручування і натягання значіння уступів зі св. Письма. Він казав: »Я думаю, що святе Письмо є найбогатшим і невичерпаним жерелом всьої мудрости, однак я перечу тому, що його плодовитість лолягає на ріжних значіннях, які кождий чоловік після уподоби може приложити до него. Памятаймо отже і держім ся того, що правдиве значіне св. Письма є природне і просте, а уникаймо того значіння, котре відводить нас від природного.

Кальвин підготовив дорогу під властиве історичне розуміне пророцтва. Він в повні вірив в Мессіянічні пророцтва, котрі були душею віри і надії Ізраїлитян, однак він признав, що перве їх значіне було приноровлене до їх власних часів і обставин, а котрі остаточно сповнили ся в Ісусі.

Кальвин мав глубоке поважанне для святого Письма, яко заключаючого в собі Слово живучого Бога і, яко одинокий непомильний, достаточний закон нашої віри і обовязку. Що до удуховлення св. Письма, він не вагав ся признати, що находять ся там деякі помилки, однак він рішучо заявив, що ті помилки не дотикають ся живучих правил нашої віри.

Кальвин приняв традиційний канон Нового Завіту, се є: приняв всі книги Нового Завіту, які приняли отці цер-

кви, однак свобідно відносив ся до деяких книг. Він перечив, будьто би апостол Павло був автором Послання до Євреїв, а то по причині ріжниці стилю і способу научання, однак признав, що Послание є апостольське духом і вартостію. Він сумнівав ся, що до авторства другого Послання Петра, приписував його ученикови Петра, хоч не бачив в нім нічого негідного Петра. Він зірвав з традиційним поглядом, що святе Письмо полягає на власти Церкви. Він опер його на внутрішнім, радше чим вишнім доказі, на власти Божій радше, чим власти людей.

Про се він пише, як слідує:

»Загально приймив ся дуже згубний блуд, що святе Письмо має лише тільки ваги, кілько признають йому наставники церкви, неначе би вічна і неоспорима правда Божа зависіла від сторонничої волі людей. Бо, як сам Бог є достаточним свідоцтвом для себе і для свого слова, так і слово ніколи не зросте на вартости в людських серцях, доки не зістане потверджене вічним сьвідоцтвом Духа. Конечним є отже, щоби той самий Дух, котрий говорив устами пророків, проник серця наші і переконав нас, що вони совістно передали нам Слова Божі, припоручені їм Богом«.

Отся наука Кальвина є формальною засадою протестантизма, а іменно: Абсолютна власть Слова Божого, яко непомильного Закона нашої віри і обовязків.

Система Кальвина. — Кальвин є ще і тепер живучою силою в теольогії, так як Августин і Тома Аквінас. На підставі кальвіністичної системи основані суть многі зреформовані церкви. Кальвинізм не є іменем церкви, але є іменем теольогічної школи зреформованих церков. Лютер є одинокий поміж реформаторами, котрого імя надано церкві ним основаній. Зреформовані церкви суть незалежні від о-

собистої власти, але за те тим більше звязані з наукою св. Письма.

Кальвинізм є звичайно трактований разом з наукою Августина. Августин і Кальвин були незвичайно релігійні, руководжені почутем цілковитої зависимости від Бога і переняті Його величеством і славою. Для них Бог був усім, чоловік лише тінию. Благословлені суть вибрані, на котрих Бог зливає свою ласку; але горе непокірним, від котрих Він здержить еї. Они клали однаку вагу на доктрини гріха і ласки, немочи чоловіка і всемогучости Бога, грішности гріха і найвисшої власти відроджуючої ласки.

Однак під деякими взглядами Августин і Кальвин дуже ріжнять ся від себе. Августин через девять літ блудив серед Маніхейської єресі, аж в кінци знайшов спокій в правовірній католицькій церкві свого часу, котра була ліпша від якої небудь фільозофічної школи або єретичної секти, хотяй не много чистійша від католицької церкви шіснайцятого віку. Він був головним творцем схоластичної і містичної теольогії, котра панувала всевладно в середних віках і котра по нинішний день має великий вплив на католицьку церков.

Кальвин був вихований в католицькій церкві, однак утік від еї зіпсуття до твердині святого Письма і став найбільшим воротом папства. Єслиби Августин був жив в часах Кальвина, він бувби певно станув по середині поміж протестантами а католиками, або станув би був на чолі евангельської школи католицтва серед католицької церкви. Ріжницю поміж обома великими учителями можна представити двома реченями. Августин каже: »Я не вірив би в Євангеліє, єслиби не через церков«.

Кальвин учить: »Я не вірив би в церков, єслиби не через Євангеліє«.

Згідну точку поміж ними треба шукати у вищім принципі: Я вірю в Христа, а через те вірю в Його Євангеліє і церков, котрі спільно свідчать про Него.

Кальвіністична система зістала принята через велику часть Зреформованої Церкви і по нинїшний день має спосібних і ревних оборонців. Тепер Кальвина далеко ліпше розуміють і поважають як коли небудь перед тим. Однак його системі призначення оперли ся Квейкри, Армініянці, Методисти і другі протестантські секти.

Августиніянська, Лютеранська і Кальвіністична система опирають ся на тій самій науці про гріх цілого роду людського на підставі гріху Адама, включаючи діти, цілі народи і роди, котрі ніколи не чули про Адама і котрі не могли бути в нім свідомими і відвічальними єствами.

Ми справді прийшли в сей світ гріха і смерти і маєм глубоке почуте вини гріха передовсім нашого власного; а яко члени роду людського, ми повинні чути великий тягар гріху і вини цілої людської раси, так як чув се наш Спаситель, коли помер на хресті.

Однак прийшовши на світ, ми стрічаємо ся з відкупленєм людської раси, котре є так само доконаним ділом як і сї упадок, і воно дає відповідь на питанє, чому Бог зізволив або спричинив упадок. Де гріх був обильний, там і ласка була обильна.

Призначенє. — Кальвин зробив вічний вибір Богом, а Лютер часове оправданє через віру, основою живучости або упадку церкви і жерелом сили і опокою в житевій борбі. Вони оба учили, що спасенне є через свобідну ласку Божу, через особисте запевненне, що до спасення через живу віру в Христа і Його Євангелію. Однак Кальвин звернув ся до самого коріня, до незмінної постанови Бога, а Лютер вижидав наслідків впливу спасаючої ласки на совість одиниць.

Свою науку про призначенє Боже, Кальвин знайшов в писанях свого улюбленого апостола Павла. В тій науці він знайшов головну підвалину своєї віри. Він получив з нею певність спасення, котра є власностию кождого віруючого. В тім взгляді він ріжнився від Августина, котрий учив що спасенне є непевне.

Кальвин знав, що його наука про призначенє не буде популярна. Він писав: »Многі уважають се за дуже нерозумне, щобн Бог призначив одних з людей на вічне щасте, а других на вічні муки. Коли людський ум почує про ті річи він занепокоює ся неначе на звук военної трубки.«

Однак, Кальвин учив, чоловік не може прийти до доброго розуміня спасення, доки не порозуміє Божого вічного вибору, котрий показує ласку Божу в надії на спасенне, дану одним а відмовлену другим.

Так отже, не задля любови Бога до цілого роду людского, але за для любови до вибраних, вони лише набирають певности що до спасення яко їх одиноку а певну потіху.

Причини сего вибору можна знайти в совершенній волі Бога, котра є найвищим законом світа.

Що до других людей, ми принимаємо що вони належать до вибраних, бо осудженим чоловік зістає доперва по смерти.

Призначення, після Кальвина, є вічна і незмінна по станова Божа, котрою він назначив для своєї слави і для показання своєї ласки і справедливости, що одна часть роду людського, без всякої власної заслуги, увійде до вічного спасення, а друга часть, в справедливу кару за їх гріхи, пійде на вічне осудженє.

»Призначеном«, каже Кальвин, »ми називаємо вічну постанову Божу, котрою Він сам порішив судьбу кождого чоловіка. Бо не всі люде сотворені в тім самім стані, і вічне

житє с одним призначене, а другим вічне осуджене. Отже, кождий чоловік, будучи сотворений для одного або другого кінця, ми кажемо, він є призначений або на житє, або на смерть«.

Се відноситься не тільки до одиниць, але і цілих народів, Божа воля є найвищим законом справедливости. Єсли хто спитається, чому Бог так учинив, то відповідь мусить бути, що Він так хотів.

Призначенне складаєся отже з подвійної постанови,з постанови вибору до святости і спасення і з постанови відсупення на смерть по причині гріха і вини. Ті дві постанови ідуть все разом.

А діти, що мруть в діточім віці, чи також підлягають постанові відсупення? Св. Августин виразно вчив, що всі діти нехрещені, єсли помруть в дітиньстві, ідуть на вічне прокляттє, а то з причини первородного гріха, унасліджено го по Адамі. Католицька церков учить, що хрещенне є конечно потрібно до спасення.

Кальвин однак на се не годиться. Він каже, що не хрещенне є основою спасення, але Божий вибір, котрий може принести спасенне без хрещення, як се діялося зі святими в Старім Законі, або зі злочинцем на хресті. Ми дітьми Божими через нашу віру, а не через хрещенне. Кожда отже дитина, котра помре в молодости, заки сповнить який проступок, належить до вибраних Богом до вічного спасення.

Теорія Кальвина о Тайнах. — Найбільшу увагу після призначення Кальвин звернув на Тайни церкви. Кальвин приняв означенне Августина, що тайна є »видимий знак невидимої благодати«, але він зазначує, що конечною є віра приймаючого тайну, щоби бути учасником благодати. Він каже: »Се є зверхний знак, котрим Господь печатає в наших совістях обітниці своєї доброї волі супроти нас, щоби

скріпити слабу нашу віру, або щоби дати свідоцтво своєї ласки супроти нас, при рівночаснім потвердженню з нашої сторони нашої віри до Него«.

Щоби тайна була хосенна, мусить бути з нею получений Дух святий, сей внутрішний учитель, котрого енергія проникає серця наші, і заворушує нашими почуваннями. Без впливу св. Духа, тайни не можуть зробити жадного вражіння на наш ум, так само, як світло сонця не робить вражіння на сліпого, або звук голосу на глухого.

Кальвин дуже противиться науці католицької церкви, що тайни оправдують і приносять благодать вродженою силою. Тайна принята без віри зводить ум на якийсь змисловий предмет радше, чим на Бога і руйнує правдиву набожність.

Кальвин каже дальше: »Кусник хліба, який подав Ісус Юді, був отруєю; не для того, що Юда одержав затроєний хліб, але для того, що він, зіпсутий чоловік, приняв добру річ в грішний спосіб«.

Однак, не треба забувати, що тайна — яко така — принята грішним чоловіком, тратить духову вартість. Кальвин годиться з Августином, котрий сказав: »Если ти приймаєш тайну в тілесний спосіб, вона не тратить духової вартости, однак не для тебе«.

Кальвин точно перейшов всі сім тайн католицької церкви: полишив лише хрещеніе і причастіе, то є ті тайни, котрі Христос сам установив і приказав церкві заховати.

Хрещеніе є тайною відродженя, причастіе є тайною відкупленя і освячення. Христос прийшов з водою і кровію (I. Йоана 5:6): то є, щоби очистити і спасти. Дух, яко третий і головний свідок, потверджує і осягає свідоцтво води і крови: то є хрещенья і причастя (I. Йоана 5:8.).

Та взнесла тайна була представлена на хресті, коли

кров і вода вийшли з боку Ісуса Христа, що Августин назвав »жерелом наших тайн«.

Кальвин називає хрещення знаком введення, через котрий зістанемо приняті до громади церковної, щоби будучи записані в Христі, ми були почислені поміж дітей Божих.

Єсли хрещення принимаємо з вірою, збираємо три користи з него:

1. Ми є запевнені, що всі наші гріхи суть змазані і ніколи вже не будуть нам почислені. Воно є на відпущення гріхів минувших і будучих. Не треба нової тайни на гріхи сповнені після хрещення. Коли небудь ми хрещені, ми єсьмо змиті і очищені на ціле житє. А коли ми попадемо в гріх, ми повинні пригадати собі хрещення і уоружити наші уми роздумуванєм над ним, щоби ми все були запевнені відпущення наших гріхів, єсли чинимо правдиве покаяннє з них. . .

2. Хрещення показує нам нашу смерть в Христі і наше нове житє в Нім. Всі, що приймають хрещення з вірою, досвідчають дійсно Христової смерти і силу Його воскресення і тому повинні вони жити новим життєм.

3. Хрещення дає нам свідоцтво, що не лишень є втягнені до життя і смерти Ісуса Христа, але так єсьмо з Ним сполучені, що стаємося учасниками всіх Його добродійств.

Але, хотяй хрещення усуває вину і кару унаслідженого і властивого гріха, воно не нищить нашого вродженого зіпсуття, котре все творить учинки тіла і ніколи не буде цілко вито усунене, аж до кінця нашого дочасного життя. Серед того ми повинні кріпко держатися обітниці Божої в хрещенню, повинні хоробро боротися проти гріха і покуси і стремітн на перед до цілковитої побіди.

Що до вартости хрещення не достойним священиком, Кальвин годиться з Августином, і каже, що таке хрещення

має вартість, бо »ми не є хрещені в імя якого чоловіка, але в імя Отця, і Сина, і святого Духа, отже, не є се хрещенне чоловіка, але Бога помимо того, хто його довершить«.

Кальвин домагався як найбільшої простоти при хрещенню. Він каже: »Всякі торжества при тій нагоді, всякі блискучі церемонії і театральні пописи засліплюють око і оглушлюють ум невіруючих. Проста церемонія, так як установив єї Ісус Христос, получена з ісповіданнем віри, молитвами і подяками блестить о много більшим блеском«.

Що до способу хрещення, Кальвин признав оба за важні, то є хрещенне через погруженне і через скропленне водою. В тім часі всюди переважало хрещенне через погруженне.

В противеньстві до Баптистів, Кальвин учив про вагу хрещення в діточім віці. Він каже, що з хрещення дітей виходить подвійна благодать. Воно веднує набожним родичам обітницю Божої ласки для їх дітей і збільшає їх почуте відвічальности за вихованне тих дітей; воно вводить дітей в церковну громаду, а відтак має на них великий вплив і побуджає їх до додержання хрестної присяги.

Друга тайна принята Кальвином і всіма реформаторами є Тайна Вечера. Кальвин виражає ся про ту тайну з великим подивом і пошаною. Він каже: »Я взиваю моїх слухачів, щоби при принятю св. Евхаристії (причастія) взнесли ся далеко вище, як я їх годен повести; а що до мене, колинебудь маю до діла з тим предметом, після того, коли я старався сказати всьо, є свідомий того, що я сказав лиш дуже мало про величність тої тайни. А хотяй понятя ума о много перевисшають вираженєся язика; мимо того величність предмету поборює і притягає ум. Нічого отже не лишається мені, як лише оклик подиву, котрий ум не в силі ясно поняти, ані язик виповісти«.

Свій погляд про св. тайну Євхаристу Кальвин виповідає в своїх писаннях ось так:

»Прийнявши нас до своєї родини через хрещене, Бог прирікає піддержуватц і кормити нас як довго ми живемо і дає нам запоруку свого милосердного наміру в тайні св. Причастія. Є се духовий пир, в котрім Христос свідчить, що Він є хлібом життя, щоби кормити наші душі для правдивої і блаженної безсмертности. Види хліба і вина представляють нам невидиму поживу, яку ми дістаємо з тіла і крови Христа. Вони є представлені образово відповідно до наших невеличких відомостий, так що і найбільше ограничний ум зрозуміє їх. Містичне благославеньство має на ціли запевнити нас, що тіло Христа було раз принесене в жертві за нас, а тепер ми його споживаємо, і що кров Христова була пролита за нас, а тепер є нашим вічним напитком. »Його тіло є справді їжа, а кров Його справді є напиток«, (Йоан 6:55). »Ми є члени тіла Його, від тіла Його і від костей Його«. (Єф. 5:30.). »Тайна се велика« (Єф. 5:32), котру радше можна подивляти як виповісти. Душі наші кормлять ся тілом і кровю Христа так, як наше тілесне життя піддержує хліб і вино. Ломане хліба є символічне, однак має своє значіне; Бог не є ошуканцем, щоби поставив перед нас пустий знак. Символ тіла запевняє нас о дарі невидимого тіла так, що одержавши знак, ми одержуємо саму річ. Ся річ означена є представлена і предложена всім, що приходять до того духового пира, однак тішаться благодатію лише ті, котрі приймають з правдивою вірою і вдячностію.

Кальвин звертає велику увагу на надприродну діяльність св. Духа при тайні Євхаристії. Дух підносить серця наші з землі до неба, так як Він робить при кождім побожнім ділі, і зносить з гори оживляючу силу нашого Спасите-

ля в небі і в сей спосіб лучить нас помимо наших великих браків і помимо місцевого віддаленя. Средством полученя є віра. Ся теорія Кальвина про св. Євхаристію зістала принята всіма реформованими церквами з дуже малими змінами.

Теольоґічні спори Кальвина. — Кальвин мав много спорів а по найбільшій части задля своєї науки о призначеню. Всегда однак показав він свою неоспориму перевагу над всіма своїми противниками, як під взглядом науки, так і під взглядом розуму. Йому ніколи не забракло аргументу. При тім він відзначив ся небезпечним даром дотепу, іронії і сарказму, а не доставало йому того невинного гумору, котрий осолоджує гіркість спору і зменшає тягар денної праці. Кальвин, подібно як Давид у своїх писанях, глядів на ворогів своєї науки як на ворогів Бога. У своїм листі до королеви з Навари написав Кальвин: »Навіть і пес бреше, если хтось нападе на його пана; якжеж можу я мовчати, коли нападають на мого Бога?«

В спорах з противниками Кальвин часто виражав ся про них з погордою, називаючи їх собаками, свинями і худобою. Такий був тоді дух часу. Таких слів уживали майже всі святі отці церкви, такі слова знаходимо також в Св. Письмі.

Горячий дух є силою в історій, що доходить успіху; ніхто не доконав нічого великого без ентузіязму і запалу, а моральне обуреңе проти зла є невідлучним від привязаня до доброго; ненависть є відємною стороною любови. Однак наші почуваня повинні бути кермовані розумом а правда повинна бути сказана в любови. Спосіб нагальний і образливий всегда приносить шкоду добрій справі а повздержане ся і уміркованє скріпляють еї.

Кальвин писав много проти папських постанов в церкві. Його відповідь кардиналови Садолятови (1540) і його письмо до цісаря Кароля V., в котрім домагає ся заведеня реформації церковної (1544) належать до найліпших. Про відповідь Садолетови згадано вже попередно. В своїм письмі до цісаря, Кальвин пише між иншим так:

»Що небудь викликала реформація, ми наколи не будемо жалувати того, що ві зачали і що вже так далеко поступили. Дух святий є вірний і неомильний свідок нашої науки. Ми знаємо, я кажу, що то, що ми проповідуємо, є вічна правда Божа. Ми в дійсности бажаємо, так як повинні, щоби служба наша показала ся хосенна для світа, однак лише Бог може учинити ві хосенною а не ми. Если, щоби покарати в части невдячність, а в части упертість тих, котрим ми бажаємо чинити добре, робота наша не приносить успіху і всьо зносить на гірше, я скажу, що пристоїть християнину заявити, на що всі вірні тому святому званю згодять ся: Ми помремо, але і в смерти, яко побідники, не лишень тому, що через то ми осягнемо певний вступ до ліпшого житя, але понеже ми наємо, що кров наша буде насінєм до ширеня Божої правди, котру люде тепер зневажають«.

В році 1547 написав Кальвин про Тридентський собор католицької церкви, який зачав ся 1545 року, а по многих перервах закінчив ся 1563 року.

Собор Тридентський на своїм четвертім, пятім і шестім засіданю (1546) порішив найважнійші питаня віри, гріха і оправданя в користь римської системи, а в противенстві до науки реформаторів. Собор сей укладав свої рішеня дуже обережно і оглядно, однак рішучо прокляв протестантську науку, про авторітет св. Письма, про невільництво при родної волі і оправданє через саму віру.

Кальвин перший вхопив за перо і писав проти тих рішень. Він піддав їх острій критиці. У вступі він признав, що собор може бути дуже ужиточний і може привернути мир в християнстві, однак єсли се буде справді загальний, безсторонний і свобідний собор. Однак Тридентський собор не заступав всіх християн. Євангельські і грецькі церкви немали там своїх представителів. Був се чисто римський собор під повною контролею папи, котрий сам був найбільшим виновником і більше був склонений продовжати надужитя чим положити їм конець. Члени собора, около сорок осіб, майже самі Італійці, не відзначали ся ані ученостю, ані набожностю, але були се сварливі монахи і ляльки в руках папи. Вони лише притакували на те, що сказала жива пророчня з Ватикану, а відтак підписали ся під тим на знак, що св. Дух видав ті розпорядженя. Скоро ті монахи уложили яку науку, сейчас посилали гонців до Риму до папи, щоби просити прощеня і мира у стіп свого ідола. Святий отець ласкаво передавав письмо від собора своїм дорадникам, а ті обтинали, додавали, переміняли після вподоби. Від так післанці гнали з відповідию до Триденту до собора. Оден читає письмо папи, котрому ніхто не сміє спротивити ся, а другі єсли покивають своїми ухами на знак згоди. І так повстають закони католицької церкви накинені цілому світови.

З рівною досадою виказує Кальвин глупоту і безбожність віри в чудотворні образи Христа, Діви Марії, мощі з волося і молока Матери Христової, перехованих в многих місцях; ей гребені, одяги, пакупочки, і ей хату принесену ангелами через море до Льоренто: чоботи св. Йосифа; пантофлі св. Якова, голова св. Йоана Хрестителя, котру мали Родес і Мальта, і Льока, і Амен, і Безанкон, і Нойон; і його пальці, з котрих оден мав бути в Безанкон, а оден в Тумо-

зі, другий в Лайонс, инший в Бурджос, инший в Фльоренції і т. д. В Авіньон мають меч, котрим стято голову Йоанови Хрестителеви, в Канеле мають ручник, котрий підставив кат, коли стиняв йому голову; в Римі є пояс Йоана і престол, перед котрим молив ся в пустині. »Дивне«, каже Кальвин, »що не кажуть йому еще правити служби Божої«.

Книжку ту кінчить Кальвин тими словами: »Мощі ті як суть помішані до купи, що неможливо дістати костей свя тих не наражаючи ся на те, що можуть вам дати до почитаня кости якого злодія, або розбишака, або навіть і пса, коня, або осла. Нехай кождий стереже ся перед тим небезпеченством. Ніхто не оправдає себе незнанєм«.

Кальвин і Серветус. — Тепер ми приступаємо до розділу в історії Кальвина, котрий кинув тінь на його гарне ім'я і зробив його винуватим закиду нетерпимости і переслідованя, котрі суть йому спільні з тодішними часами.

Спаленє Серветуса є після думки великої части християнського світа, достаточною причиною, щоби осудити його і його теольоґію, однак не може воно знищити кріпких підвалин його незвичайних чеснот і ґревалих заслуг. Історія знає лише одно єство без змази — Спасителя грішників. Людска величність і чистота суть часто замурґані знаками немочи. Великі тіла кидають великі тіни, а великі чесноти часто лучать ся з великими блудами.

Кальвин і Серветус — яке порівнанє! Оден будівничий і реформатор, другий руйнуючий всьо, що попаде йому до рук. Оба незвичайно здібні і ґеніяльні люде. Оба смертельні вороги католицького антихриста — папи. Оба бажали привернути первістне християнство, однак у обох них було відмінне поняте про те, що то є християнство.

Оба вони були того самого віку, оба обережні, відважні, незалежні, і оба полягали на розумових і духових си-

лах. Оден, яко молодий чоловік, в двайцятім семім році життя написав оден з найліпших системів теольогії і оборони Христової віри; другий ледви перейшов двайцятий рік життя, змагав ся знищити з корінєм основну науку правовірного христіянства. Оба вони померли в цьвіті віку, оден природною смертію, а другий насильною.

Твори Кальвина подибаємо на кождім кроці. Книжки Серветуса належать до великих рідкостей. Кальвин лишив за собою цвитучі церкви, а вплив його дає ся відчувати по нинішний день у цілім протестантськім світі; Серветус перейшов як метеор, не лишив по собі секти ані учеників; а однак, він вимовно дорікає зі смертного стоса, злочинови релігійного переслідування.

Кальвин чув ся покликаний Божим провидінєм до очищеня церкви зі всього зіпсутя і до приверненя єї христіянства Христового, і він уважав Серветуса за слугу антихриста, котрого ціелю було знищити христіянство. Серветус так само уважає себе за покликаного Богом, а навіть рівняє себе з архангелом Михаїлом, котрий веде борбу зі смоком з Риму і зі Симеоном Магусом з Женеви.

Серветус сам накинув ся на Кальвина, уважаючи його за папу протестантизма, котрого він мав або навернути, або скинути з престола. В Парижи Серветус був завізвав Кальвина на диспути про св. Тройцю, однак в означенім часі не явив ся. Він засипав Кальвина листами з Вєнни, а в кінци нерозважно заїхав до Женеви, де попав в руки женевської власти під проводом Кальвина, і де мученича смерть зробила його імя безсмертним.

Найкращі люди 16. і 17. століття одобрили поступок женевської власти під проводом Кальвина. В 19. столітю поступок Кальвина осуджено. Епископ Бесует пише, що всі

христіяни уважають кару смерти на єретиків яко відповідну кару, бо вони суть убійниками душ людських.

Сто літ опісля славний історик Гіббон пише: »З гіршим відраженєм дивлю ся на одиноку смерть Серветуса, як на сотки людей замучених інквізіцією іспанською чи португальською«.

Не можна рівняти Кальвина з кровожадним інквізитором Торквемадою. Однак, треба признати, що спаленє Серветуса є типічним приміром протестантського переслідування, і робить Кальвина відвічальним за той принцип, на підставі котрого переслідуваніе єретиків оправдує ся.

Зі становиска теперішного христіянства і цивілізації, спаленє Серветуса зовсім не дасть ся оправдати. Навіть найбільші приклонники Кальвина з болем серця згадують про ту страшну траґедію, котра спалила його славу а Серветуса окружила славою мученика.

Однак, єсли будемо розбирати поступок Кальвина в світлі 16. століття, то мусимо прийти до такого переконаня, що він поступив в почутю свого обовязку і відповідно до публичного закона і до звичаю його віку, де смерть була карою за богохульство і єресь, а терпимість реліґійна була уважана за брак христіянської ревности.

Кальвина поступок був блудом суду а не серця, і може бути оправданий духом його часу. Він ніколи не змінив свого погляду і ніколи не жалував свого поступку зглядом Серветуса. Девять літ після страченя Серветуса, Кальвин оправдав себе словами: »Серветус поніс кару задля своєї єресі, чи се однак стало ся з моєї вини? Без сумніву його простацтво знищило його не менше як його безбожність. І якаж моя в тім провина, що наша рада, правда що на моє предложеніе, однак за згодою многих церков, піместила ся на нім за його страшні богохульства? Нехай католики безчес-

тять мене кілько хочуть, однак після слів Меланхтона наше потомство буде мені зобовязане за очищене церкви з такого шкідливого потвора«.

Тут треба згадати, що коли Серветус зістав засуджений Радою на смерть через спаленє, Кальвин старав ся змінити рід смерти на стятє мечем, але безуспішно. Також належить памятати, що Серветус був спалений не за єресь, але за страшне богохульство.

В інтересі безсторонної історії мусимо осудити нетерпимість побідника і блуд потерпівшого, а в обох повинні ми подивляти привязане до переконаня. Єресь є блуд; нетерпимість є гріх; а переслідуване є злочин.

Католицька нетерпимість. — Переслідуване і війна суть роботою диявола в історії; однак Провидінє зізволяє на них, бо вони плекають героїзм і витворюють як світську так і релігійну свободу. Без переслідуваня не було би мучеників. Кождa церков, кождa правда і кождa добра справа має своїх мучеників, котрі перейшли огневу пробу і пожертвували свою вигоду, а навіть і житє своїм святим переконаням. Кров мучеників є насінєм терпимости; терпимість є насінєм свободи, а свобода є найщіннійшим даром Божим для кождого чоловіка сотвореного на образ Божий і відкупленого Христом.

Зі всіх родів переслідуваня, релігійне переслідуване є найгірше, бо воно діє ся в імя Бога. Воно ломить святі права совісти і викликує сильні і глубокі почуваня.

Переслідуване словом і пером, котре походить з ненависти і злоби людського серця, або з ограниченя і блудної ревности до правди, буде тревати до кінця віку; але переслідуване огнем і мечем противиться духови людськости і христіянства, і не годиться з сучасною цивілізацією.

Переступства проти держави заслугують на державні кари, на гроші, вязницю, прогнанє або і смерть, відповідно до величини злочину.

Духові злочини проти церкви повинні бути в духовний спосіб суджені і карані упімненєм, усуненєм або виключенєм, маючи на цілі поправу провинившого ся і привернене його до давних прав. Се є закон Христа. Єсли закони державні карають за духові провини проти церкви, се є знаком, що церков є державна. Де однак церков є відділена від держави, як приміром в Злучених Державах Америки, там всяке переслідуване є неможливе.

Релігійне переслідуване має свій початок в законах Мойсея, після котрих ідолопоклоньство і богохульство було каране смертію.

Релігійне переслідуване не знаходить жадного попертя в Новім Завіті. Ціла наука і примір Ісуса Христа і апостолів суть прямо противні йому. Вони терпіли переслідуваня, однак самі не переслідували нікого. Оружиє їх було духове а не тілесне. Вони віддавали Богови річи Божі, а цареви — царські. Справді католицька церков не бажає крови, однак вона зробила світський уряд виконавцем свого переслідуваня.

В перших трох віках церков не мала ані сили, ані охоти до переслідуваня. Юстин Мученик, Тертуліян і Ляктанцій були першими оборонцями свободи совісти. Едикт терпимости Константина (313 р.) нагадує нам сучасну теорію що до свободи кождого чоловіка вибрати собі релігію і покланятися після свого переконаня. Але се було лише кроком до полученя держави з церквою, коли та церков заняла місце і власть поганської державної релігії.

Доба переслідуваня церковного зачинаєся з першим загальним собором, котрий скликав і котрому надав ваґу

Константин. На тім соборі по раз перший вимагає ся ісповіданє віри, і по раз перший проганяє ся тих, що не хочуть принятн сего ісповіданя віри.

Закон, котрим би можна карати єретиків, установив Теодозий Великий. За часів свого панованнн, з кінцем четвертого віку, він видав 15 строгих едиктів проти єретиків. Їм не вільно було брати участи в публичнім богослуженню, не могли занимати публичних урядів, а в деяких случаях були засуджені на кару смерти.

Від того часу нетерпимість реліґійна зростала що раз більше і многі визначні теольоґи вповні ей оправдували. Єромій був за карою смерти на єретиків. Великий Августин, котрий сам через десять літ був єретиком, оправдував строгі средства проти єретиків. Лев І., один з найбільших римських пап, був за карою смерти для єретиків.

Тома Аквінас учив, що єретики суть злочинцями, і яко такі повинні бути покарані. Єресь уважано за найбільший гріх, далеко більший чим мордерство.

На підставі сеї реліґійної нетерпимости католицької церкви, пролито кров далеко більшого заступу єретиків, як христіян мучеників підчас переслідованнн поганського Риму. Вистарчить згадати хрестоносні походи проти Вальденців і Альбіґенців, одобрені папою Інокентієм III.; або тортури і паленя на стосі іспанської інквізиції, котрі святковано яко великі торжества церковні, або вимордованє поверх пятьдесять тисяч протестантів в Нідерляндах за часів панованя Альви; або сотки мучеників спалених публично в Анґлії за часів Кровавої Марії; або страшні переслідуваня Вальденців у Франції і Піємонті, котрі кличуть до неба о пімсту.

Не можна скинути відвічальности за ті мордерства на світську власть. Властивим виновником є тут католицька

церков. Папа Григорій XIII., по всіх церквах Риму казав правити благодарні відправи після кровавої ночи св. Вартоломея.

З поодиничних випадків переслідуваня заслугує на увагу спалене Івана Гуса (1415) і Єронима з Праги (1416) на приказ Констанцького собору; спалене Саванаролі в Фльоренції (1498) і спалене трох англійських реформаторів в Оксфорді (1556); спалене Аонія Палеарія в Римі (1570), Джордана Бруна (1600). Серветус заки попав ся в руки Кальвина, зістав засуджений католицькою церквою на кару смерти на вільнім огни.

В пізнійших віках, коли католицька церков стратила власть, стратила і охоту переслідувати єретиків огнем і мечем. Однак Рим ніколи не вирік ся теорії, на підставі котрої опирає ся релігійне переслідуване.

Папи римські були все і суть по нинішний день противні свободі совісти і віроісповіданя. Папа Пій IX. в році 1864 досадно прокляв поміж другими блудами свого віку також і науку о релігійній терпимості і свободі.

Папа Лев XIII., цілковито признав рішенє свого попередника. І ті папи були оголошені непомильними.

Причини протестантської нетерпимости. — Реформатори одідичили науку о релігійнім переслідуваню від католицької церкви. Католицьку нетерпимість вони поборювали своєю нетерпимостію. Вони зломали тиранство папи і в сей спосіб промостили дорогу релігійній свободі.

Ми знаходимо богато блудів і в протестантській церкві, однак ми мусимо памятати, що всі блуди, які знаходили ся в початках протестантизма, були перенесені з католицької церкви, бо реформатори були синами католицької церкви. Отже ж, який отець, такий і син; або, що бачить син у батька свого, то і він чинить. Ми знаходимо релігійну не-

терпимість і в протестантській церкви, але не таку шкідливу, як приміром в католицькій, бо протестантська нетерпимість є переплетена з думкою свободи.

Лютер на словах був найбільше нагальним, але на ділі був найменше нетерпимим зі всіх реформаторів. Він стояв найблизше до католиків в осудженю єресі, однак він був першим, що проповідував релігійну свободу. Він казав: — »Віра, се свобідна річ, до котрої не можна присилувати. Єсли би єретиків мало ся карати смертію, то кождий католик мусів би бути найбільше правовірним теольоґом«.

»Єресь є духова річ, котрої ні зелізо не зітре, ні огонь не спалить, ні вода не затопить«. »Палити єретиків є противне волі святого Духа«. »Ложних учителів не належить ся карати смертію, вистарчить вислати їх на вигнанє«.

Мелянхтон ріжнив ся много від Лютра під взглядом терпимости релігійної. Він думав, що закон Мойсея взглядом ідолопоклонства і богохульства є так само обовязуючий в християнських державах, як Десять Божих Заповідей, і що належить примінювати його також взглядом єретиків. Тому він цілковито оправдав поступок Кальвина і женевської Ради, коли вони засудили Серветуса на кару смерти і ставив їх яко примір до наслідуваня.

Серветус і причина його смерти. — Михайло Серветус родив ся в Араґонії 1509 року. Батько його був адвокатом і належав до старинної іспанської шляхти. Він був невеликого росту, слабовитої будови тіла.

Ум його був допитливий, непосидющий, завзятий і незалежний, наклонений до мистицизму і фанатизму.

Початкове образованє одержав він в домінїканськім монастири в Сараґоссі, з наміром віддати ся духовному званю. Опісля учив ся він прав в славнім університеті в Тулюзі. Там він пильно слідив реформацію Лютра і був її дуже

противний. Там також побачив він по раз перший в житю повне святе Письмо.

Біблія тепер стала йому провідником. Він в повні прийняв протестантську засаду, щодо найвищої власти св. Письма і що воно є достаточне до нашого спасеня. Від тої хвилі став він великим противником католицизму, а свою ненависть посунув далеко дальше, чим протестанти. Зі всіх книг святого Письма вибрав собі Відкрите, бо на основі тої книжки він міг був будувати свої фантастичні теорії.

В своїй першій книзі заявив Серветус, що Біблія є жерелом всьої фільозофії і знаня, і належить ся читати її тисячу разів. Він називає св. Письмо даром Божим, котрий зійшов з неба.

В дійсности Серветус ніколи не був протестантом або членом протестантської церкви, але за те вів завзяту війну зі всім, що було католицьке. На ділі він остав членом католицької церкви і не вагав ся сповняти свої релігійні обовязки. Як він стояв сам оден, так само і помер не лишаючи по собі ані школи, ані секти власної.

З Німеччини переніс ся Серветус до Базилеї в Швайцарії, де перебув значний час. Підчас сего побуту виробили ся у него його єретичні погляди на святу Тройцю, і на божество Христове. З початком 1513 року Серветус оголосив друком свою книжку, »Блуди Тройці«. Була се дуже оригінальна і незвичайна розправа про Тройцю і Утілесненя або чудесне рождество Христове в противенстві до передання правовіря.

Приневолений реформаторами, Серветус мусів опустити Швайцарію і Німеччину і під прибраним іменем удав ся до Франції. Там віддав ся він наукам математики, географії, астрольогії і медицини.

1534 року був він в Парижи і візвав Кальвина на диспуту, але сам не явив ся в означений час.

1536 року Серветус знова появив ся в Парижи, де дістав наукові почести маґістра і доктора медицини. Там набрав він великого розголосу яко лікар.

На паризькім університеті Серветус викладав ґеоґрафію і астрольоґію з великим успіхом, однак викликав до себе вороґованє і ненависть других професорів, з котрими обходив ся згори і з погордою. Скінчило ся тим, що Серветусови заборонено викладати на університеті.

Серветус остаточно переніс ся до Венне, де перебував від 1540 до 1553 року. Були се правдоподібно найщасливійші роки його житя. Він цілком погодив ся з католицькою церквою і жив в великій приязни з князями тоїж церкви. Ніхто не підозрівав його о єресь і ніхто не знав, в якій звязи він стоїть до книжки »Блуди Тройці«.

Підчас свого побуту в Венні, Серветус зачав інтересувати ся з Кальвином. Він післав Кальвинови рукопись свого теольоґічного твору і три питаня: 1. Чи чоловік Ісус Христос є Сином Бога і як? 2. Чи царство Боже є в чоловіці коли чоловік входить до него, і коли він відроджує ся? 3. Чи християнське хрещенне вимагає віри подібно як Тайна Вечера і для якої цілі обі ті тайни суть установлені в Новім Завіті?

Рукописи Серветуса Кальвин здав ся, нечитав, а на його питання дав слідуючу відповідь: 1. Що Христос є Сином Бога, після своєї Божої природи від віків істнує, а після своєї людської природи яко Слово Боже став тілом. 2. Що царство Боже зачинає ся в чоловіці з хвилею, коли він відродить ся, але справа відродженя не кінчить ся в одній хвили, але продовжає ся до самої смерти. 3. Що віра є конечна до хрещення, однак не в той самий особистий

спосіб як при Тайній Вечері, бо, після взору обрізаня, обітниця була дана і дітям віруючих. Хрещеніе і Тайна Вечера так відносять ся до себе, як обрізаніе і свято Пасхи.

Опісля Серветус засипав Кальвина своїми листами, в котрих дуже остро критикував його твори.

Підчас свого побуту в Вєнне Серветус приготовив свій головний теольоґічний твір »Відновленіе христіянства«. Сам заголовок твору вказує на радикальний характер книжки. Книжка ся була покликом до війни реліґійної. Серветус чув себе покликаним Богом, щоби знищити тираньство папского і протестантського антихриста і щоби привернути христіянство до його первістної чистоти. Книжку ту друковано в тайні 1553 року.

Основою теольоґії Серветуса находячої ся в тім творі, була система пантеізму. Серветус мав сильні і позитивні переконаня о абсолютній правді Христової реліґії. Він уважав Біблію за непомильне жерело правди і приняв традиційний канон без виїмку. На тім він годив ся з протестантизмом. Однак він ріжнив ся від протестантизму і католицизму в засаді і ціли. Він твердив, що він взносить ся понад обі партії як відновитель первістного христіянства, котре усуває блуди а лучить правди обох церков, католицької і протестантської.

Слідства і смерть Серветуса. В короткім часі після оголошеня твору »Відновленіе христіянства«, розійшла ся вість по місті Вєнне, що автором тої книжки і многих других богохульних творів є власне чоловік, котрий від многих літ у них жив і практикує яко лікар, іменно Михайло Серветус. Вість ся дійшла до властий католицької церкви і кардинал Турнан приказав завізвати Серветуса перед суд дня 16. марця 1553 року. Серветус довідавши ся о тім, чим скорше попалив всякі папери, котрі би могли його зрадити і

явив ся на суді. Тут він заперечив всякій вині, а інквізитор задержав його увязненого, щоби тимчасом зібрати докладнійше свідоцтво проти него. Серветус заявив під присягою, що він не писав жадних инших книжок окрім з обсягу медицини і географії, причім заявив, що він много книжок справляв.

Коли зібрано дещо свідоцтва проти него, покликано Серветуса на друге слідство. Йому показали листи, які він одержав і писав до Кальвина, але Серветус випер ся всього, навіть свого імени, він казав, що то всьо писав якийсь Серветус Іспанець, про котрого він нічого не знає.

Дальше він заявив, що Кальвин називає його Серветусом і пише до него листи, але хоч він не є Серветусом, він на листи Кальвина відписував, щоби лише піддержати з ним переписку. Він вирік ся всякої єресі, признав ся членом католицької церкви, проти котрої ніколи не виступав і не думає виступати.

Хоч слідство еще не скінчилося, Серветус побачив, що не дуже з ним безпечно і при помочи своїх приятелів утік з вязниці.

На вість про його утечу нароблено крику, позамикано брами міста, перешукано хати, але всьо надармо. Серветус находив ся в безпечнім місци.

Мимо його утечі, слідство проти Серветуса продовжало ся дальше. На підставі зібраних проти него доказів суд засудив його заочно дня 17. червня 1553 року за єресь на спаленє живцем на повільнім огни.

Того самого дня спалено ляльку представляючу Серветуса враз з книжками ним написаними. Маєток його, котрий виносив чотири дисячі корон, сконфісковано і король подарував його синови судії, котрий вів слідство проти Серветуса.

Уникнувши одного небезпеченьства смерти, Серветус на осліп кинув ся в друге. Утікаючи з Вєнни, Серветус при був до Женеви в половині липня 1553 року. В Женеві замешкав за містом і від разу звернув на себе увагу своїм убранєм, золотими перстенями, ланцушками і другими прикрасами. Господар дому, де він мешкав, запитав його, чи він женатий, на що він легкодушно відповів, що жінок і так без жененя ся легко можна дістати. Через се упало на него підозріне о неморальність.

Він позістав в Женеві около місяць а відтак мав намір удати ся до Цуріху. Перед виїздом, дня 13. серпня, в неділю удав ся він до церкви. Там його пізнано і арештувано в імени Риму.

Серветуса замкнено до вязниці. При нім знайдено 97 корон, золотий ланцушок, шість золотих перстенів, великий туркус, білий сафір, діямант, рубін, емеральд і кораль. Ті дорогоцінности, після засуду віддано на шпиталь. Вязневи позволено мати папір і атрамент і такі книжки, які міг купити за свої власні гроші в Женеві або в Ліонс. Адвоката однак не позволено йому мати.

Слідство зачало ся 15. серпня і тревало з перервами більше чим два місяці. Розправа відбула ся у французькій мові, після форм приписаних законом, в присутности Малої Ради, старших урядників і значнійших горожан.

Вступні питання Серветус відповів по правді. Опісля прочитано йому 38 артикулів оскарженя, котре зладив сам Кальвин. Оскарженє опирало ся на писанях Серветуса.

Головні закиди були, що він оголосив друком книжки ширячі єресь і богохульство проти св. Тройці, проти особи Ісуса Христа і проти хрещення дітей. Серветус давав виминаючі або правовірні відповіди. Деяким закидам заперечував а до деяких признавав ся.

Відтак стапув проти него Кальвин з обжалованєм, і хотяй Серветус боронив ся мудро і хитро, то такі він не міг був дорівнати учености і мудрости Кальвина.

Він написав прошенє до Ради, в котрім домагався увільненя від закиду злочину задля многих причин. І так: що перед часами Константина ніхто не чув про те, щоби світський суд вів слідство проти єресі; що він не провинив ся проти законів Женеви ані другої держави; що він не був ворохобником; що книжки його були для учених людий і немогли мати впливу на простий нарід; а в кінци, коли його не пустять на волю, то повинні дати йому адвоката обізнаного з місцевими законами.

Тим слушним домаганям Серветуса відмовлено і розправа тревала дальше при діяльній участи Кальвина, яко головного обвинителя Серветуса. Серед того розіслано післанців по других церквах з запитанням, що зробити з Серветусом. Всі церкви одноголосно осудили ложні науки Серветуса, однак жадна з них не згадала про смерть, яко кару за єресь.

Дня 26. жовтня зібрала ся Рада і після бурливих зборів порішила судьбу нещасного вязня. Засуд звучав так:

»Ми засуджуєм тебе, Михайле Серветус, щоби тебе звязано і заведено на місце Чемпель, там щоби тебе прикувано до стовпа і спалено живцем, враз з твоєю книжкою, так писаною твоєю рукою, як і друковану, доки твоє тіло не перемінить ся в попіл; і так маєш скінчити дни свої, даючи примір другим, котрі би хотіли сповняти подібний злочин.

»Ми приказуємо, щоби урядник наш доглянув аби наш засуд зістав виконаний«.

Коли Серветус довідав ся про свій засуд на смерть, він

зістав поражений, і поводив ся неначе божевільний. Він стогнав і зойкав: »Помилуваня, помилуваня!«

Старий проповідник Фарель відвідав його в вязниці рано і зістав з ним аж до години його смерти. Він старав ся переконати його о його блуді.

Серветус зажадав бачити ся з Кальвіном. Хоч як він був гордий, однак з покорою молив Кальвина о помилуване. Кальвин заявив, що ніколи не шукав з ним особистої зачіпки. »Шіснайцять літ тому«, він казав, »я не жалував трудів в Парижи, щоби тебе зєднати для нашого Господа. Однак ти відсунув світло. Я не перестав напоминати тебе листами, але всьо дармо. Тим часом ти звернув проти мене всю свою заїлість і злобу. Однак я поминаю те, що дотикав ся мене. Ти радше моли Бога о милосерде, проти котрого ти хулив«.

Серветус став тепер дуже лагідний і покірний, однак не змінив свого переконаня.

О одинайцятій годині дня 27. жовтня виведено Серветуса з вязниці до брами міста, де публично перечитано йому засуд. Коли він почув послідні слова, упав на коліна і крикнув: »Мечем! в милосердию! а не огнем! Бо в розпуці можу втратити душу!«

Він заявив, що если він согрішив, то в несвідомости. Фарель підніс його на ноги і сказав: »Висповідай ся свого злочину, а Бог вмилосердить ся над твою душею«.

Серветус відповів: »Я є невинний, я не заслужив на кару смерти«.

Опісля він бив ся в груди, взивав Бога, щоб простив йому, признав Христа своїм Спасителем і просив Бога, щоб простив його оскаржителям.

Підчас походу на місце страченя Серветус заховував ся спокійно. В тих послідних хвилях житя він зібрав в собі

відвагу мученика. Коли прибули на місце страчення, Фарель завізвав Серветуса і нарід до молитви. Серветус слухав мовчки; відтак приковано його ланцухами до стовпа посеред сухого дерева, положено на голову вінець з листя запущеного сіркою, з боку привязано до него книжку. На вид поломіни вязень скрикнув в своїй рідній мові: »Боже, буди милостив мені грішному«. В короткім часі поломінь досягла його і принесла йому смерть в 44 році житя.

В послідній хвилі було чути голос його молитви серед диму і мук, що звучала сильним голосом: »Ісусе Христе, Ти Сину вічного Бога, будь милостив мені«.

Се були послідні його слова. Та сумна траґедія скінчила ся рівно о 12. годині. Нарід мовчки розійшов ся домів.

В двісті літ опісля оден славний проповідник з Женеви, згадуючи про спалене Серветуса, сказав: »Нехай Бог позволить, щоб ми угасили нашими слезами сей похоронний стос.«.

Полумінь того стоса знищила нетерпимість Кальвина і єресь Серветуса.

Послідні дни і смерть Кальвина. — Кальвин працював в Женеві 23 роки від часу другого повороту, се є від вересня 1541 року, до 27. мая 1564 року, коли то він зістав покликаний до спочинку, в цвіті віку і ужиточности, при повній свідомости, лишаючи по собі знаменитого наслідника, взірцево зорґанізовану і зреформовану церков, основану на законах Мойсея і евангелію Христа; цвитучу академію, котра була школою евангельських проповідників для Швайцарії і Франції, і котра по нинішний день істнує; і цілу бібліотеку творів свого пера, котрі після трох століть суть еще живим жерелом сили.

Він продовжав свої праці до послідного року, писав, проповідував, давав лекції, брав участь в засіданях Кон-

систора і поважаного товариства пасторів, приймав у себе і давав пораду чужинцям зі всіх сторін протестантського світа і переписуючи ся на всі боки. Все те він робив мимо збільшаючої ся недуги тіла, болю голови, задухи, диспепсії, пропасниці і т. д., котрі нищили його слабе здоровля, але не могли зломати його великого духа.

Коли він не міг ходити, казав себе занести до церкви в кріслі. Дня 6. лютого сказав свою послідну проповідь. На Великдень, дня 2. цвітня, послідний раз занесли його до церкви в кріслі і там приняв він причастіє з рук Бези.

Дня 21. цвітня Кальвин зладив свою послідну волю. Є се документ повний покори і вдячности до Бога, повний признаня власної негідности, кладучи всю надію і певність на ласку Божу.

Послідна воля Кальвина є відмінна від тої, яку Лютер по собі лишив. Вона зачинала ся тими словами: »Я є добре знаний в небі, на земли і в пеклі. Се написав нотар Божий і свідок Його евангелія, доктор Мартин Лютер.

Дня 25. цвітня Кальвин хотів єще раз бачити чотирох синдиків і всіх членів малої Ради в мійській гали, але сенатори зі взгляду на здоровля Кальвина заявили, що прийдуть до него. Дня 27 цвітня всі вони в торжественній повазі прийшли до мешканя Кальвина.

Коли всі зібрали ся около него, він зібрав всі свої сили і промовив до них як патріярх, дякуючи їм за їм привязане і ґречність і просив їх простити йому за прикрі слова і пориви гніву, і взивав їх, щоби витревали при чистій науці і карности Христа. Його слова зворушили їх до слез.

В подібний спосіб, дня 28. цвітня він промовляв до всіх провідників з Женеви, котрих запросив до себе. Він просив їх прощення за ріжні свої хиби і дякував їм за їх

вірну поміч. Він стиснув руку кождого з них. Всі з тяжким серцем і заслезеними очима розійшли ся домів.

Дня 19. мая Кальвин зарпосив до себе всіх пасторів з Женеви, казав перенести своє ліжко до їдальної кімнати і так сказав до зібраних: »Отже по раз послідний ми сходимо ся разом при столі«. Відтак помолив ся, приняв дрібку поживи і весело о скілько міг розмовляв з присутними. Заки скінчив ся обід, Кальвина знова перенесли до його комнати і пращаючи ся з приятелями, сказав до них: »Ся стіна неперешкодить мені бути духом присутним з вами«.

Від того часу Кальвин вже не підніс ся з ліжка, однак в праці не оставав і все єще диктував свому секретареви.

Фарель, тоді вже вісімдесятьлітний старець, прийшов геть аж з Невшатель, щоби розпращати ся з Кальвином.

Він бажав умерти в місце Кальвина. В десять день по смерти Кальвина він писав: »О, чому я се не помер в місце Кальвина, а він нехай би був жив многі єще роки для служби церкві пана нашого Ісуса Христа«.

Послідні дни свого житя Кальвин перебув на безустанних молитвах і цитатах зі св. Письма; а найбільш з Псальмів. Від часу до часу він терпів страшні мукі. Дихавиця зло мала його голос, але очи його лишили ся ясні, і ум його свіжий і сильний до послідної хвилі. Він припустив всіх, що хотіли бачити його, але просив їх, щоб радше молили ся за него, як мали говорити до него.

В день смерти Кальвин говорив з меншим трудом. Він спокійно заснув зі заходом сонця около осьмої години і увійшов в спокій свого Господа. »Я що лиш його лишив«, каже Беза, »коли слуги дали мені знати, що він помер. З одним з братів я поспішив до него. Він був вже неживий. Смерть його була дуже лагідна і спокійна. Не було конвуль-

сий ні рук ні ніг, не було навіть глубшого віддиху. Він виглядав радше як сплячий, чим мертвий«.

Він жив 54 роки, 10 місяців і 17 днів.

На вість про смерть Кальвина великий смуток настав в цілім місті. Республика стратила свого наймудрійшого горожанина, церков свого найліпшого пастиря, академія незрівнаного учителя, всі понесли через його смерть велику страту. Товпи народа пхали ся до його тіла, між ними були деякі визначні люде. Тіло його похоронено на міськім кладовищи. В похороні брали участь всі патриції, пастори, професори і учителі і майже вся людність міста.

Кальвин виразно роспорядив, щоби його похорон відбув ся з як найбільшою простотою і не позволив ставити жадного памятника на своїм гробі. Він бажав, щоб його похоронено так, як Мойжеш, не даючи спосібности ідолопоклонству, се було згідне з його теольоґією, котра понижала чоловіка а вивисшала Бога.

Найкрасшим памятником Кальвина остають ся зреформовані церкви, котрі густо засіяли ся по цілій земській кулі.

ЧИТАЙТЕ!

Біблія, велика, в пол. оправі	$1.60
Великий укр.-анґл. словар	2.00
Біблія, мала, в шкір. оправі, з позолоч. берегами	3.00
Новий Завіт	.40
Суспільна Реформа	.65
Великий укр.-анґл. Самоук	1.50
Іван Гус	1.50
Чому попи не женять ся?	.15
Наука про народне господарство	.50
Цариця і Весталька	.25
Чи чоловік має душу?	.25
Історія України. Том. 1. і 2.	3.50
Без Бога на світі	.25
Найновійше чудо	.50
Чого учив Христос	.15
Здоровле	.05
Де сси?	.05
Єронім і його смерть	.05
Вірність пастирська	.05
На службі Риму	.05
Поклоненне ся Діві Марії	.05
Український Богогласник	.25
Варвара Убрик	.40
Буквар, часть І.	.25
Ґраматика української мови	.40
Страшні тайни монастирських мурів	.50
Краса і сила	.25
Дорога до правди	.25
Начерк зреформованої віри	.25

Чи треба нам коршми?	.05
Три аршини землі	.05
Слово правди	.15
Твій найбільший ворог	.05
Що говорить Христос?	.15
Заспокосна туга	.20
Читанка, часть 3. і 4.	.40
Куда йдеш, Господи?	.50
Ідеали гуманности	.15
Щасте і здоровле	.10
Діявольська справа	.25
За сестрою	.25
Серце чоловіка	.15
Історія про дівчину сироту	.40
Підручний укр.-анґл. і анґл.-укр. Словарець	1.50
Папа, чи Христос?	.65
Христос приймає грішника	.10

Пишіть сейчас на адресу:

SLAVONIC & ENGLISH PRINTING CO.
1001 Manufacturers Bldg., Pittsburgh, Pa.